

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Alena Marešová
Radovan Havel
Milada Martinková
Miroslav Tamchyna

Násilná kriminalita v nejisté době

Násilná kriminalita v nejisté době

Alena Marešová
Radovan Havel
Milada Martinková
Miroslav Tamchyna

Autorský kolektiv:

PhDr. Alena Marešová, Ph.D. (vedoucí autorského kolektivu, Kap. I.–VI., VIII.–IX.)

MUDr. Radovan Havel (Kap. VII.)

PhDr. Milada Martinková, CSc. (Kap. V.3.)

PhDr. Miroslav Tamchyna, Ph.D. (Kap. VIII.2. a VIII.3.)

Recenzenti:

Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc. (Policejní akademie, Praha)

Prof. JUDr. Jan Musil, CSc. (Ústavní soud Brno)

Technická redakce:

Lucie Černá

Autoři děkují všem, kteří se s nimi podělili o svoje zkušenosti s násilím a násilnou kriminalitou, především pak PhDr. Jiřímu Mezníkovi, JUDr. Evě Prskavcové, Mgr. Marii Zahnášové, Mgr. Janu Novákovi a jeho kolegům, Mgr. Tomášovi Kužílkovi a plk. Kataríně Mogišové. Také děkujeme Martině Peškové za spolupráci při zpracovávání rešerší ze zahraniční literatury.

Obsah

I. Úvod	9
II. Základní východiska první části výzkumu násilné kriminality v ČR a vyjasnění používaných pojmů	15
II.1. Předmět a cíl výzkumu	15
II.2. Metodologie výzkumu	15
II.3. Základní informace o dříve ukončeném dílčím výzkumu	15
II.4. Základní pojmy užívané v této publikaci a jejich definice	16
II.4.1. Agrese	17
II.4.2. Násilí	18
III. Problematika násilí v současné zahraniční odborné literatuře	21
IV. Násilná kriminalita a pachatelé násilných trestných činů v české odborné literatuře	31
V. Násilná kriminalita v České republice v číslech	41
V.1. Evidované trestné činy označované policií jako násilná kriminalita	41
V.2. Známí pachatelé násilné kriminality	51
V.3. Oběti násilné kriminality	51
VI. Výsledky dotazníkového šetření násilí v České republice – 2014	63
VII. Jak vidí problematiku násilí soudní lékař setkávající se s jeho následky	83
VII.1. Ošidnost statistik	84
VII.2. Obecné úvahy letitého soudního znalce	86
VII.3. O trestném činu vraždy	88
VII.4. K trestné činnosti mládeže	90
VII.5. K trestné činnosti žen	92
VII.6. Shrnutí a závěr kapitoly	93
VIII. Násilí v českých věznicích v době nedávné i současné	95
VIII.1. Základní informace o násilí ve věznicích	95
VIII.2. Některé sociálně-právní a sociálně-psychologické aspekty příčin násilí uvnitř vězeňského systému	99
VIII.2.1. Vnější diferenciaci věznic a vnitřní diferenciaci ve věznicích a jejich dopad na projevy násilí mezi vězni	100
VIII.3. Násilí ve vztahu k jedinci jako klíčový sociálně-psychologický a penitenciární problém a podstata interpersonálních vztahů uvnitř vězeňských skupin	102
VIII.4. Násilí ve věznicích pro muže – pohled vězeňského personálu v roce 2015	104
VIII.5. K problematice násilí v ženských věznicích	105
IX. Závěr	109
Resumé	113

Summary	121
Použité prameny	129
Příloha	135

I. Úvod

To všechno už tu bylo.

rčení

Jak uvádí J. Poněšický (PONĚŠICKÝ, 2005), dle nezávislých zdrojů a odhadů, trpí ve světě 20–30 % lidí ve svém nejbližším okolí i širším sociálním prostředí nejrůznějšími krutostmi. Tyto krutosti mají velmi různorodou podobu: od ponižujících trestů dětí, znásilňování v manželství či sexuálního zneužívání nezletilých až po neuvěřitelné ukrutnosti, které se dějí ve jménu nacionalismu, svatých válek apod., přičemž každé takové násilí má zpravidla za následek ještě krutější násilí.

V recenzi ke knize Poněšického *Agrese, násilí a psychologie moci*, R. Honzák odkazuje na skutečnost, že agrese a násilí doprovázejí lidstvo trvale, což hezky ilustruje známým popěvkem Voskovce a Wericha: „lidi na lidi jsou jako saně, člověk na člověka jako kat“. Obdobné postoje zaujímal i S. Hubálek: „Vražd ubývá, násilí ve společnosti klesá. Neustálé bédování, co se to v té společnosti děje, to je snad od té doby, kdy lidé slezli ze stromu“¹. Věra, Černý a Král se odvolávají na skutečnosti, že archeologické výzkumy dokumentují, že významná část mužské populace umírala v důsledku vnitrodruhové agrese – zabití a vražd už v počátcích lidské civilizace. Také antropologické výzkumy ukazují, že vnitrodruhová agrese byla běžnou příčinou smrti u přírodních národů. (VEVERA, ČERNÝ, & KRÁL, 2015)

Nejen v citovaných publikacích, ale i v mnoha dalších, zabývajících se lidskou agresivitou, která se projevuje násilím v mezilidských vztazích a také autoagresí, se lze setkat s názorem, že žijeme v době, která se s nadměrným násilím neumí vypořádat ani teoreticky ani prakticky, a to nejen v životě jednotlivce, ale ani v celospolečenském a globálním měřítku.

Tato neschopnost vyrovnat se s násilím, nejistota jak k němu přistupovat, jak na něj reagovat, jak posuzovat stupně jeho nebezpečnosti pro společnost, se dnes a denně projevuje ve všech médiích. Dokonce často z této skutečnosti media profitují. V průběhu jedné zpravodajské relace se dozvídáme, že rodiče týrají děti, pokud jim nasekají na zadek za nějakou nepříстойnost, následuje několik záběrů zdemolovaných aut a zakrytých těl jejich řidičů – obětí agresivního chování jiných řidičů a jako další záběr můžeme vidět stínání hlav zajatcům muslimských radikálů v několikanásobném opakování s cílem zaujmout co nejvíce diváků. Následuje kultura, sportovní úspěchy a jede se dál – vždyť to jsou všední, každodenní události. Ukázkami nejrůznějších a nejhrůznějších druhů násilí nás nešetří ani literatura a film počínaje detektivkami mnoha „drsných škol“, thrillery až po zaměření literatury faktu s konkrétními či rekonstruovanými ukázkami „zla“ od dávnověku až po vzdálenou budoucnost. S cílem vyhovět nejčastějším požadavkům co nejširších vrstev obyvatel, v posledních letech v knižních novinkách převládají, mimo kuchařek, knihy obsahující různé podoby násilí, včetně popisu sadistických praktik a krutých způsobů vražd.

Rozporuplné postoje společnosti v přístupu k násilí, agresí jsou důsledkem celé naší nejisté doby. Lze to doložit i pročítáním různých příspěvků, stanovisek na internetu – jak seznámením se s názory odborníků z řad psychologů, psychiatrů, sociologů, politologů aj., tak i s názory „vox populi“ na sociálních sítích.

1 Bluma, A. Slavomil Hubálek *Teror ve Frenštátě nebyl první* (poslední rozhovor se soudním psychologem). Hospodářské noviny, 14. 3. 2013

Nepříjemnou skutečností je, že v poslední době se rozšiřují jevy doprovázené násilím, které se dotýkají každého z nás. Jak v těchto dnech uvádí Amnesty International², svět v roce 2015 zažívá a pokouší se řešit nejhorší uprchlickou krizi od 2. světové války. Tato uprchlická krize, bezpochyby vyvolána mj. brutálními válkami na území uprchlíků, podle australského Ústavu pro ekonomiku a mír (IEP) přiměla cca 50 milionů lidí opustit své domovy a hledat útočiště zejména v ekonomicky vyspělých zemích, kterým se zatím válečné konflikty vyhýbají. Násilné konflikty mají pochopitelně také ekonomický dopad, který vyčíslil výše zmiňovaný Ústav pro ekonomiku a mír, který se zabývá globální bezpečností a zveřejňuje Globální index míru (GPI), zahrnující údaje jak o ozbrojených konfliktech, tak o násilných trestných činech.³ Výkonný ředitel IEP současně uvádí, že v Evropě dochází (navzdory konfliktu na Ukrajině) k prohlubování míru a počet násilných trestných činů se snižuje (optimální stav je na Islandu, následuje Dánsko, Rakousko, Švýcarsko, Finsko a mimo Evropu – Nový Zéland, Kanada, Japonsko a Austrálie). **Česká republika je na čestném desátém místě.** Nemusí to být však trvalý trend. Právě země Evropy a Severní Ameriky jsou toho času zeměmi nejvíce ohroženými přílivem uprchlíků před válečnými konflikty, který s sebou do cílových zemí přináší neklid a násilí.

V českých médiích (včetně zpráv na internetu) je projevům násilí věnována značná pozornost. Výrazně méně se problematice násilí věnuje česká odborná veřejnost. Pokud se odborný tisk věnuje násilí, či spíše agresi, agresivitě, tak se zpravidla jedná o odkazy na domácí násilí. Obecný přístup k příčinám, projevům, i hledání definic obsahu pojmu násilí a agrese, včetně uvádění teoretických východisek všech výše uvedených pojmů, je až na výjimky převzat ze zahraniční odborné literatury.

Převládající rozporuplné postoje k násilí (agresi, agresivitě, hostilitě) se ve společnosti (nejen české) zintenzivňují v případech řešení konkrétních projevů násilí, které přesahují míru společností tolerovanou a proto zákonem trestanou, tj. v násilné kriminalitě.

Z pohledu odborné literatury pojem „**násilná kriminalita**“ nikdy nebyl a ani nyní není chápán jednotně. Ani české trestní zákony neuvádějí trestné činy násilné povahy jako jednu skupinu. Trestní zákoník platný od 1. 1. 2010 sice řadí, oproti předchozímu trestnímu zákonu, trestné činy proti životu a zdraví do hlavy první zvláštní části, avšak násilnou kriminalitu nacházíme téměř ve všech dalších hlavách trestního zákoníku: druhé, třetí, čtvrté, sedmé, osmé, deváté i desáté. Obecně nejnebezpečnější násilí obsahuje hlava poslední – třináctá: trestné činy proti lidskosti. Mnohé další trestné činy pak bývají páčány násilným způsobem, a to i když násilí nebo pohnutka násilím nejsou znakem jejich skutkové podstaty. Se stejnými nejasnostmi se setkáváme i ve statistickém výkaznictví všech orgánů činných v trestním řízení. V některých komentářích – např. Nejvyššího státního zastupitelství – se s označením násilná kriminalita můžeme setkat, ale i zde zahrnuje především trestné činy uvedené v první hlavě zvláštní části trestního zákoníku a výrazně se tak liší od pojetí v materiálech MV ČR. (NSZ, 2015)

2 Viz např. www.novinky.cz z 15. 6. 2015

3 Hlava I – trestné činy proti životu a zdraví; Hlava II – trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství; Hlava IV – trestné činy proti rodině a dětem; Hlava V – trestné činy proti majetku; Hlava X – trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných.

Násilí páchané v rámci mezistátních nejen válečných konfliktů, jako následek zvenčí vyvolaných interetnických konfliktů apod., je trestáno výjimečně. Potřeba postavit se takovému násilí sice vznikla již po 2. světové válce, ale na současné násilné projevy podobného druhu reagoval svět relativně pozdě. Pro trestání zločinů (především násilných) podle mezinárodního práva dnes existuje stálá soudní instituce – Mezinárodní trestní soud (ICC) se sídlem v Haagu⁴, který byl vytvořen mezinárodní smlouvou – tzv. Římským statutem, který vstoupil, po získání potřebného počtu ratifikací, v platnost teprve v roce 2002. Věcná působnost soudu je zaměřena na genocidu, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny. Do jeho jurisdikce byl zahrnut také zločin **agrese** (dále se jedná o zahrnutí zločinu terorismu). Soud může soudit všechny fyzické osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily věk osmnácti let, a jsou občany smluvního státu Římského statutu, a to od 1. 7. 2002. Česká republika se stala jako 110. stát smluvní stranou až dne 1. 10. 2010. (LHOTSKÝ, 2011).

Poslední definice zločinu agrese pro potřebu Mezinárodního trestního soudu byla provedena na revizní konferenci v Kampale v roce 2010. **Akt agrese je definován ne ve smyslu individuální trestní odpovědnosti, ale jako akt státu.** Sama definice agrese není nová, mezinárodní právo ji obsahuje minimálně od roku 1974 (LHOTSKÝ, 2011)

Je zajímavé, že výzkumu jevů označovaných jako násilná kriminalita se jako fenoménu v české, ale i v zahraniční odborné literatuře, podrobněji věnuje jen málo badatelů. S výjimkou vražd. Poznatků z výzkumů zaměřených na násilnou kriminalitu je poskrovnu a nejčastěji mají podobu poznatků z vlastní forenzní praxe, především psychiatrů a psychologů.⁵ Totéž jsme konstatovali již v roce 2004 (MAREŠOVÁ, 2004). Přesto, že několik publikací obsahující analýzu násilné trestné činnosti se objevilo, včetně několika diplomových prací, stále je to, s ohledem na závažnost námětu, velmi málo.⁶

V Institutu pro kriminologii a sociální prevenci bylo realizováno několik dílčích výzkumů a šetření násilné kriminality: Násilná kriminalita (OSMANČÍK & kol., 1992), K problematice trestného činu vraždy (ZAPLETAL, BRABCOVÁ, & MAREŠOVÁ, 1992), Etiologie násilných projevů organizované kriminality (MAREŠOVÁ, 1995), Výskyt některých forem násilného a sociálně nežádoucího jednání rodičů vůči dětem (MARTINKOVÁ, 1995), Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině (MARTINKOVÁ, 1997), Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem (MAREŠOVÁ, 2004), Výzkum trestného činu loupeže v Praze (ROZUM, KOTULAN, HÁKOVÁ,

4 Mezinárodní soud v Haagu (ICC) není součástí OSN. Hlavním soudním orgánem OSN je Mezinárodní soudní dvůr (ICJ), který sídlí též v Haagu. Hlavním úkolem ICJ je řešit spory mezi státy a podávat posudky o právních otázkách na žádost oprávněných orgánů. Mezinárodní soud ve Štrasburku je evropským soudem pro lidská práva.

5 Dílčím jevům a případům závažného násilí, sexuálnímu násilí apod. se věnovali a věnují zejména psychiatři, někteří další lékaři a psychologové (již v dávných dobách prof. Vondráček a Dobiáš, později Grumlík, Uhlíř, Zvěřina, Študent, Hubálek, Zemek, Koukolík, Höschl, Holý, Raboch, Mečír aj.). Společenským příčinám násilných projevů se pak věnují sociologové (např. Gabal, I., Gál, F.).

6 Z autorů, jejichž publikace jsou dosažitelné, uvádím namátkou: Hofmanová, J. (2011) Jak se vraždí v Česku, Hořák, J. (2009) Vražda a zabití v novém trestním zákoníku, Netík, K. (1990) Kriminální agresor, Hubálek, S. (1997) Mladí úspěšní podnikatelé a námezdni vrazi, Grumlík, R, Uhlíř, F. (1996) Změny v obraze vraždy od počátku demokratické doby v severomoravském a slezském regionu, Vavřík, P. (2004) Vyvíjející alibizující manévry pachatelů násilných trestných činů.

& TOMÁŠEK, 2005), Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti (BLATNÍKOVÁ & NETÍK, 2007), Špatné zacházení s osobami pokročilého věku (MARTINKOVÁ, VLACH, & KREJČOVÁ, 2009), Vybrané problémy z oblasti domácího násilí (MARTINKOVÁ, SLAVĚTÍNSKÝ, & VLACH, 2014), Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost (BLATNÍKOVÁ, FARIDOVÁ, & ZEMAN, 2014).

Na předchozí studie navazují v této publikaci prezentované nové poznatky o násilí, o násilné kriminalitě, agresivitě pachatelů a důsledcích pro oběti násilí a realizovaný výzkum. Výzkum probíhal ve dvou liniích: 1) polovina pracovního týmu šetřila především nové jevy v násilné trestné činnosti a intenzitu násilné kriminality ve srovnání s obdobím předcházejícím roku 2014 (Marešová, Havel, Martinková, Tamchyna), 2) druhá polovina týmu zkoumala domácí násilí se zvláštním zřetelem k případům vztahového násilí mezi dospělými životními partnery (Martinková, Vlach). (Domácímu násilí je věnována v posledních letech mimořádná pozornost. Proto byl fenomén domácího násilí součástí i našeho úkolu o násilné kriminalitě.)

Výzkum věnovaný domácímu násilí byl již ukončen a jeho výsledky publikovány.

V případě domácího násilí jde o násilí vyskytující se ve specifické situaci – většinou v soukromí domovů (tedy bez možnosti přístupu veřejnosti a její kontroly) a mezi osobami, které jsou si blízké (tj. obvykle spolu žijí intimně, žijí ve společné domácnosti). Domácí násilí se může týkat osob všech úrovní sociálního postavení, vzdělání, ekonomické situace a věku. Domácí násilí se tak týká v roli obětí i pachatelů jak dospělé populace (vč. starých osob), tak i nedospělých dětí (těch v roli obětí nejen přímo, když je na ně útočeno, ale i zprostředkovaně, tj. když jsou „jen“ přítomny domácímu násilí). Má se za to, že na výskytu domácího násilí se podílí mnoho faktorů, od osobnostních, vztahových až po ekonomické a společenské. Je stále častěji ve společnosti diskutovanou součástí života sociálních mikroskupin. Je to jev komplikovaný a složitě podmíněný a z hlediska odborníků na sociální vztahy různě členěný.

Při analýzách násilných jednání v populaci obyvatelstva u nás nelze fenomén domácího násilí opomíjet nejen proto, že se o něm konečně již více informuje než v minulosti (a je hodnocen ve svých některých podobách nejen jako sociální patologie, ale i jako trestná činnost), ale i proto, že je odhalováno mezi obyvatelstvem stále více jeho případů v nejrůznějších podobách. O míře latence domácího násilí v naší populaci se mnoho neví, nicméně se předpokládá, že latence je značná. Navíc je zřejmé, že některé specifické formy domácího násilí zůstávají zatím u nás (ale i jinde) hlouběji neprobádané, a to nejen co do četnosti výskytu. (Např. jde o domácí násilí proti starým lidem, proti mužům, malým dětem, o domácí násilí nedospělých dětí vůči svým rodičům, o domácí násilí mezi nedospělými sourozenci. Hlouběji zatím neprobádáno zůstává i sexuální násilí v intimních vztazích jako takové, násilí mezi lidmi, kteří spolu chodí, či pronásledování (stalking) navazující na projevy domácího násilí.) Rovněž je zřejmé, že i o mnohých skutečnostech vázaných na fenomén domácího násilí v naší populaci nejsou dosud informace odpovídající závažnosti tohoto jevu jako takového (např. o jeho finančním dopadu na společnost).

Protože, jak bylo výše naznačeno, v případě domácího násilí jde o jev komplikovaný a složitě podmíněný, je velmi obtížné ho komplexně výzkumně uchopit. Proto i náš

výzkum (a to i s ohledem na ohraničené časové období určené k realizaci výzkumu, který byl námětově vymezen⁷, a vzhledem k personálnímu zajištění výzkumu), byl zaměřen jen na vymezené oblasti tohoto jevu a věnoval se jen vybrané problematice v současné aktuální situaci v ČR na daném poli.

Totéž nakonec platí i o problematice násilí v celé této publikaci. Publikace věnovaná násilné kriminalitě i násilí obecně byla zprvu pojata relativně úzce. Měla být vzhledem do problematiky s využitím zahraniční a české literatury a statistik orgánů činných v trestním řízení o násilné kriminalitě, doplněným o poznatky z výzkumného šetření mezi experty o současných projevech násilí v České republice. Zjistit nové formy násilné kriminality jsme zamýšleli prostřednictvím dotazníku, vyplněným kriminalisty zařazenými k výkonu služby na úseku násilné kriminality, jejichž praxe na tomto úseku činí alespoň pět let. Protože se nám v průběhu řešení úkolu nabídla možnost zpracovat osobní zkušenosti s násilím, a to dlouholetým soudním lékařem a zkušenými pracovníky vězeňské služby, neodolali jsme. Samotní autoři se počítají mezi zkušené forenzní pracovníky, a proto zkušeností z praxe si nesmírně váží a staví je naroveň poznatkům akademickým a literárním. Zařazením kapitol, ve kterých tyto zkušenosti z praxe zveřejňujeme, jsme sice porušili plánovanou koncepci práce, ale věříme, že tyto kapitoly nejsou zbytečné, ale naopak, naši práci zhodnocují.

7 Zadání Ministerstva spravedlnosti ČR Národním akčním plánem prevence domácího násilí na léta 2011–2014

II.

**Základní východiska první části
výzkumu násilné kriminality v ČR
a vyjasnění používaných pojmů**

II.1. Předmět a cíl výzkumu

Předmětem výzkumu byla násilná trestná činnost, a to v aktuálních poznatkových souvislostech, reflexe násilí z pohledu teoretiků českých i zahraničních, subjektivní postoje osob, které se setkávají s násilím i s jeho pachateli při výkonu svého povolání nebo s následky násilného jednání.

Cílem výzkumu bylo popsat fenomén násilí z širšího společenského pohledu včetně jeho aktuálních projevů formou násilné kriminality v České republice. Konkrétně bylo cílem zjistit případné změny kvantitativní a kvalitativní v projevech násilí vyplývající z analýz statistických ukazatelů orgánů činných v trestním řízení, zjistit, zda opravdu dochází k nárůstu brutality a bezohlednosti v násilném jednání pachatelů, včetně použití neadekvátního násilí, a to zprostředkovaně dotazníkem předloženým expertům – odborníkům různých profesí, kteří se s násilnou kriminalitou a jejími následky dlouhodobě setkávají.

II.2. Metodologie výzkumu

V souladu s vytyčeným cílem byly použity následující metody a techniky kriminologického výzkumu.

- 1) Analýza statistických dat o policií evidovaných případech násilné kriminality, které se staly v letech 2005–2014, včetně popisu jejich struktury, skladby pachatelů a obětí, následků násilných útoků.
- 2) Analýza statistických dat a materiálů trestní justice, především Zpráv o činnosti státních zastupitelství v letech 2005–2014 včetně komentářů v jednotlivých zprávách, Statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti ČR aj.
- 3) Studium české a zahraniční literatury posledních let věnované fenoménu násilí (agrese, agresivity, hostility).
- 4) Studium dostupných oficiálních pramenů pojednávajících o násilné kriminalitě: Zpráv o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku ze sledovaných let aj.
- 5) Zpracování dat získaných s pomocí speciálně vytvořeného dotazníku pro experty z řad soudních lékařů (soudních znalců) a pracovníků kriminální policie, pracujících na úseku násilné kriminality, zaměřeného především na změny v intenzitě zjištěné násilné trestné činnosti (vražd, úmyslného ublížení na zdraví, loupeže, vydírání, týrání svěřené osoby a týrání osob ve společné domácnosti).

Pokud to podmínky výzkumu dovolily, uvedené metody byly doplněny rozhovory s kriminalisty na téma současná násilná trestná činnost.

- 6) Výzkum byl doplněn (oproti projektu) o analýzu násilí páchaném vězeňskou populací ve věznicích, a to jak v retrospektivním pohledu, tak i v současnosti, zvlášť u mužů a u žen.

II.3. Základní informace o dříve ukončeném dílčím výzkumu

Jak je v úvodu opakovaně uváděno, úkol věnovaný zkoumání násilí a násilné kriminalitě obsahoval zvláštní část věnovanou domácímu násilí mezi dospělými životními partnery. Závěry z něho byly již publikovány v samostatné monografii *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR* (MARTINKOVÁ, SLAVĚTÍNSKÝ, & VLACH, 2014). V této podkapitole, s cílem představit celý rozsah řešeného úkolu, ale i s ohledem

na skutečnost, že o domácím násilí se zmiňujeme i v některých následujících pasážích této publikace, uvádíme alespoň základní informace o něm.

Jednalo se o dílčí **výzkum zaměřený na domácí násilí se zvláštním zřetelem k případům vztahového násilí mezi dospělými jedinci**, který však byl řešen samostatně, jak je uvedeno již v úvodu studie.

Předmětem výzkumu byl jev domácího násilí v ČR s důrazem na partnerské vztahové násilí (mezi dospělými osobami, životními partnery), které patří podle dosavadních poznatků mezi u nás velmi rozšířené a často bezprostředně negativně zasahující širší okruh osob (také nedospělé děti v rodině).

Cíl: Výzkum přinesl (jak požadovalo zadání) 1. dostupné údaje souhrnného charakteru o v ČR oficiálně evidovaných případech domácího násilí a jejich rázu v posledních několika letech, 2. vybrané údaje o dopadu evidovaných případů domácího násilí (partnerské vztahové násilí) a/ na jeho dospělé oběti v některých oblastech jejich života, b) na jejich pachatele/pachatelky ve vymezeném časovém období (pravomocné tresty), 3. přinesl nástin české právní úpravy v oblasti ochrany před domácím násilím a 4. poznatky o tom, jak je v současnosti na pachatele domácího násilí v ČR nápravně působeno (v rámci složek spadajících do věcné působnosti Ministerstva spravedlnosti ČR (vězeňství, probační a mediační služba)).

Použité metody sběru dat: Zdrojem souhrnných informací o evidovaných případech domácího násilí byla analýza resortních statistik Policie ČR (zde zaměření především na trestný čin týrání osoby žijící ve společné domácnosti (§ 199 NTZ, dříve § 215a TZ)), dále rozbor statistik Ministerstva spravedlnosti ČR (systém CSLAV), Probační a mediační služby ČR, statistik některých neziskových organizací a intervenčních center. Ke zjištění dopadu domácího násilí na jeho oběti byla provedena kvalitativní výzkumná terénní sonda u dospělých obětí domácího násilí-žen, které využily v důsledku prožitého partnerského domácího násilí ubytovacích služeb azylových zařízení v celé ČR (a byly ochotny při výzkumu spolupracovat). Šetření bylo realizováno dotazníkem speciálně připraveným pro tyto oběti. Zjišťování dopadu partnerského domácího násilí na pachatele/pachatelky bylo založeno na kvalitativní analýze vybraných pravomocně ukončených trestních věcí = za pomoci pro tento účel speciálně připraveného vyhodnocovacího schématu. Dopad partnerského domácího násilí na oběti i pachatele byl rovněž doložen kazuistikami některých již pravomocně uzavřených případů domácího násilí.

II.4. Základní pojmy užívané v této publikaci a jejich definice

V současnosti se lze setkat s několika pojmy, které jsou užívány jako vyjádření pro útočné jednání, chování člověka, skupiny lidí. Jsou to pojmy **agrese, agresivita, brutalita, hostilita, násilí a násilná kriminalita** (řazeno podle abecedy). Všechny pojmy patří k těm, u kterých nutno při uvádění definice pojmu uvádět i jejího autora, teorii, ze které vycházejí apod. – podrobněji viz následující kapitoly, v nichž jsou diskutovány názory a poznatky ze zahraniční i tuzemské odborné literatury. Uvádíme v nich několik navzájem se lišících teorií a výkladů k problematice násilí, a to zvlášť z pohledu zahraničních pramenů a zvlášť z pohledu českých autorů. Některé výklady jsou příliš specifické a jsou zde užity spíše jako ilustrace, jak jsou diskutované pojmy složité a obšírně chápány, nikoliv s cílem dobrat se nějakého shodného souhrnu a závěru.

II.4.1. Agrese

Agrese – ve studii je tímto pojmem označováno **chování (jednání) jedince či skupiny osob**, které vědomě (úmyslně) ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. (Agrese se může dopustit jednotlivec, skupina osob, ale i stát.)

Rozlišují se různé druhy agrese:

Z hlediska formy: psychická, myšlenková, verbální (ústní), fyzická (brachiální)

Z hlediska povahy a příčin: afektivní (emocionální), instrumentální

*Afektivní (hostilní, impulzivní, emocionální) agrese má reaktivní charakter – není plánovaná. **Impulzivní (afektivní) agrese je pokládána za nejrozšířenější druh agrese.** (LÁ-TALOVÁ, Agresivita v psychiatrii, 2013) Instrumentální agrese má proaktivní charakter, je vedlejším produktem při dosahování jiných neagresivních cílů (zranění soupeře při snaze se něčeho zmocnit).*

Z hlediska zaměření agrese: proti osobám, věcem, nebo jiným objektům

Agrese může být i přesunutá a zadržovaná, altruistická, indukovaná, skupinová atd. (PETRUSEK, 1996) (HARTL, 1996)

Cenné je třídění A. H. Busse, protože je přímo využitelné při popisu některých trestných činů zahrnovaných pod označení násilná kriminalita:

Buss rozlišuje 8 druhů agrese:

- 1. fyzická aktivní přímá (bití, likvidace)*
- 2. fyzická aktivní nepřímá (najmutí agresora)*
- 3. fyzická pasivní přímá (fyzické bránění druhému v dosahování jeho cílů)*
- 4. fyzická pasivní nepřímá (odmítnutí splnit požadavky)*
- 5. verbální aktivní přímá (urážení někoho)*
- 6. verbální aktivní nepřímá (rozšiřování pomluv, které druhému ubližují)*
- 7. verbální pasivní přímá (odmítnutí s někým jednat či mluvit)*
- 8. verbální pasivní nepřímá (nezastat se někoho, je-li nespravedlivě nařčen).*

Kromě toho Buss zmiňuje 4 determinanty agrese:

- 1. předchozí zkušenost s agresí – když byl subjekt vystavován situacím vyvolávajícím vztek – je pravděpodobnější, že bude agresivnější než člověk bez takových zkušeností;*
- 2. zpevnění – agrese se stává zvykem podle důsledků, které vyvolává – odměna vede ke zvyku útočit;*
- 3. sociální facilitace – agresí mohou podporovat a provokovat postoje jedince nebo skupiny;*
- 4. temperament subjektu – složky temperamentu, které determinují agresivitu, jsou: impulzivita, síla reakce, úroveň aktivity a nezávislosti. (BUSS, 1961)*

Šikanování, tyranizování a obtěžování jsou nově pojmenované typy agrese a souvisejí často s nerovným postavením tyрана a jeho oběti.

*Kohoutek ve Wikipedii uvádí: **Agrese** (z lat. aggressio, výpad, útok) je v psychologicko-sociologickém pojetí chování, které se projevuje **záměrným poškozováním a násilným omezováním** jiné osoby nebo věci. V případě osob nemusí dojít ani k fyzickému kontaktu, agrese se projevuje fyzicky, verbálně či v myšlenkách.*

Agresivita je **vnitřní pohotovost** jednat útočně (je to rys osobnosti), sklon k útočnému jednání, které může mít různé podoby. Je to přirozená a nutná vlastnost živočichů k přežití. Je způsobem reakce v případě strachu, frustrace, ale i projevem dědičnosti.

Brutalita – **psychická vlastnost** projevující se jako vědomé bezcitné jednání zaměřené na způsobení bolesti jiným lidem s cílem dosáhnout pachatelem zamýšleného cíle (brutalita je v takovém případě jen prostředkem). V mnoha případech je však souběžným či jediným cílem i uspokojení ze samotného aktu ubližování jinému člověku (živému tvorovi), jeho týrání.

Hostilita – nepřátelský **postoj** k lidem obecně. Tento pojem je využíván především forenzními psychology k označení osob vyznačující se nepřátelským postojem, záští k lidem spjatou s pocity křivdy (resentimentem), podezřívavostí a hněvem, s paranoidně hostilním nastavením osobnosti. (TAMCHYNA, 2014)

II.4.2. Násilí

Pojmem „**násilí**“ je zpravidla označováno chování osoby vůči jiné osobě, které se projevuje záměrným vyhrožováním, pokusem či dokonáním jednání, které jiné osobě způsobuje fyzickou či psychickou újmu.

V předkládané studii je často užíváno jako synonymum pojmu agrese, tj. **chování (jednání) jedince či skupiny osob**, které vědomě (úmyslně) ubližuje (nejen způsobuje fyzickou újmu), násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci.

Násilná kriminalita

Násilná kriminalita je pojem užívaný především Policií ČR a lze ji definovat obsahem trestných činů policií pod tento pojem zahrnovaných a určených takticko-statistickou klasifikací trestných činů policie vymezenou paragrafy platného trestního zákona (výčet trestných činů označovaných policií jako násilná kriminalita je uveden v tab. 1). Protože kvantitativní analýza násilné kriminality v této studii vychází především z policejních statistik, **je obsah pojmu násilné kriminality totožný s policejním výkladem**. Pokud v textu není uvedeno jinak, **jako pachatelé násilné trestné činnosti jsou chápány osoby z pohledu trestního práva trestně odpovědné, tj. osoby příčetné a starší 15 let.**

Podle znění trestního zákona může být pachatelem trestného činu jen fyzická osoba, která dosáhla požadovaný věk a byla v době spáchání trestného činu příčetná. Příčetnost je tedy vedle věku jedním z obligatorních znaků subjektu trestného činu. § 26 zákona č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník, vymezuje nepřičetnost takto: „kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný“. O nepřičetnosti na základě znaleckých posudků rozhoduje soud.

III.

Problematika násilí v současné zahraniční odborné literatuře⁸

Jak je již v předchozím textu zmiňováno, jednotná definice násilí neexistuje. Platí to i o zahraniční odborné literatuře. Obsáhle o těchto nejasnostech v označení a výkladech obsahu násilí, násilná kriminalita v kriminologii, pojednává jedna z kapitol publikace „Základy kriminologie a trestní politiky“, která seznamuje s obsahem pojmů užívanými v německé odborné literatuře – die Aggression – die Gewalt, anglosaské – aggression – violence, přičemž anglosaská kriminologická literatura ještě rozlišuje pojmy violent crime a hate crime. (VÁLKOVÁ, KUČTA, & kolektiv, 2012–2.vydání)

Odborná literatura zabývající se problematikou násilí vychází ze základní premisy, že násilí ve všech formách bylo vždy nedílnou součástí života lidí a s největší pravděpodobností bude svoji významnou úlohu ve světě splňovat i nadále (PALMER, 1972). V tradiční společnosti bylo násilí mocenskou manifestací a sloužilo k prosazení společenského postavení jedince či skupiny a zároveň k hromadění majetku (FARMER, 2004). V současné společnosti násilí, jeho obsah, charakter nelze snadno vymezit a je tak obtížné definovat a zkoumat jeho příčiny. V dnešní době není agrese a násilí doménou silných a mocných, ale rozrostlo se do všech vrstev společnosti a díky moderním technologiím se násilí „zpřístupnilo“ takřka všem. I přesto, že období válek v klasickém slova smyslu v moderní době západního světa ustoupilo do pozadí, různé formy násilí způsobují každý den smrt tisíců lidí. Část z nich vidí celý civilizovaný svět v přímém přenosu na obrazovkách svých televizí a monitorech svých počítačů. Mnoho dalších lidí je pak v důsledku užití násilí zraněno nebo trpí jinými fatálními následky (druhotnou, terciální viktimizací) jako oběť či svědek násilného jednání. Navíc násilí hraje často signifikantní roli v rozpadu individuálních životů i rodin či vyžaduje vynakládání obrovského počtu finančních prostředků při potírání následků násilné kriminality či její prevenci (KRUG, MERCY, ZWI, & DAHLBERG, 2002).

V roce 1996 Světové zdravotnické shromáždění prohlásilo násilí za hlavní problém veřejného zdraví. Jako reakci na toto usnesení vydala Světová zdravotnická organizace (WHO)⁹ 3. listopadu 2002 světovou zprávu o násilí a zdraví World report on Violence and Health (WHO, 2002). V této zprávě byly analyzovány různé druhy násilí jako týrání dětí a zanedbávání péče, násilná delikvence mládeže, mezipartnerské násilí, sexuální násilí, násilí páchané na seniorech, kolektivní násilí a násilí namířené proti vlastní osobě. U každého typu násilí byl pak dále prozkoumáván rozsah zdravotních a sociálních dopadů, rizikové a ochranné faktory a možnosti a typy zahájených preventivních snah.

Pojmem „**násilí**“ je často označováno chování osoby vůči jiné osobě, které se projevuje záměrným vyhrožováním, pokusem či dokonáním jednání, které jiné osobě způsobuje fyzickou újmu (REISS & ROTH, 1993). Definice Světové zdravotnické organizace ve výše uvedeném materiálu uvádí, že násilí je „záměrné použití nebo hrozba použití fyzické síly proti sobě samému, jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání nebo újmu“¹⁰ V dostupné literatuře se často setkáváme s rozporuplnými názory na zařazení psychické složky do definice násilí (tj. násilí nezahrnující přímé použití fyzické síly).

8 V kapitole byly využity rešerše zpracované studentkou Martinou Peškovou, a to v době její stáže v IKSP.

9 World Health Organization, Geneva

10 překlad Wikipedie heslo Násilí

Veřejnost často chápe násilí jako akt nutně zahrnující fyzickou újmu oběti. Collins považuje fyzickou složku za nezbytný komponent definice násilí (COLLINS, 2008), naproti tomu Stark (2007) či Kelly (2003) oponují, že násilí má mnoho projevů, které nutně nemusí zahrnovat fyzické poškození¹¹. S podobně rozšířeným chápáním násilí se můžeme setkat i v literatuře zaměřené na problematiku domácího násilí. Zde se rozšiřují pole chápání pojmu násilí tak, že ve své definici nezůstává pouze u „viditelných forem“ indikace, ale zahrnuje psychickou újmu jako jeden z aspektů násilí.

Jen část odborníků věnujících se násilné kriminalitě definuje blíže v souvislosti s násilím obsah pojmu **brutalita**, a to přesto, že tento pojem často užívají při popisu způsobů provedení násilných trestných činů (vražd, loupeží). Jednou z výjimek je ruská odborná literatura, která na brutalitu (žestokost) nahlíží dokonce jako vlastnost osobnosti projevující se bezohledností k strádání jiných lidí (nebo snahou je způsobit) a současně jako vědomé jednání zaměřené na způsobení bolesti mučením jiným lidem, a to jednak s cílem dosáhnout pachatelem zamýšleného cíle, ale i pocitu uspokojení ze samotného aktu mučení. (KOLEKTIV, 1990)

Trochu stranou obecně přijímaných tvrzení stojí názory, které zastává např. i francouzský sociolog Mucchelli¹², který poukazuje, že v současnosti se snižuje práh tolerance společnosti k násilí, např. žeacka je hodnocena jako šikana, přesto, že ještě v nedávné době to byl společensky tolerovaný, a v rodinné výchově běžně užívaný korektivní výchovný prostředek. Víceméně stejné stanovisko zaujímá Poněšický, citovaný v kapitole o české odborné literatuře.

Různé teorie si kladly a stále kladou za cíl vysvětlit původ násilného chování. **Biologicky orientované teorie** vysvětlují násilné a agresivní chování biologickými predispozicemi člověka, jako jsou geny, hormony, neurotransmitery apod. **Psychologicky orientované teorie** naproti tomu hledají příčiny násilného chování především v poruchách osobnosti, ve faktorech, jako je předvědomí, nevědomí, v poruchách poznání či emocí. Některé tyto teorie chápou násilné jednání jako tendenci či sérii tendencí reflektovaných v chování či fantaziích, které jsou cílené na ublížení, zničení či ponížení jiných lidí. **Násilí je vysvětlováno často jako reakce na frustraci či jako vyústění pocitů nenávisti.** Psychologické teorie neopomínají také instrumentální násilí (násilí za účelem dosažení určitého cíle) či defenzivní násilí (člověk jedná násilně, pokud se cítí být napadán nebo utlačován). **Sociologicky orientované teorie** pak přisuzují význam hlavně okolí, ve kterém se jedinec nachází, společnosti, kterou je součástí, kultuře, rodině a dalším skupinám a institucím. V sociologických teoriích je násilí také často chápáno jako součást sociální změny (WALBY, 2012). Jiné formy násilí doprovázejí války, jiné terorismus, jiné domácí násilí a různé druhy kriminality. Projevy násilí jsou nedílnou součástí veřejných i politických debat a jejich potírání je jedním z hlavních cílů státní intervence. V postindustriálních společnostech se přesouvá oblast koncentrace násilí z veřejné do soukromé sféry (McKIE,

11 Tuto definici používají například při analýze problematiky obchodování s lidmi či jiných forem donucování bez použití fyzického násilí.

12 Mucchelli Laurent – přední francouzský sociolog zaměřený na výzkum kriminality mladistvých. Uvedené názory L. Mucchelli prezentoval 20. 3. 2007 v Bruselu na Slyšení o kriminalitě mládeže v Evropě (prostřednictvím internetu bylo dostupné on line).

2005). Vzniká řada nových podmínek i způsobů, jak se stát obětí vyhrožování či reálného použití násilí. Rodiny, organizace či veřejný prostor poskytují řadu možností, ve kterých lze projevy násilí očekávat či skutečně prožít. Násilí prostupuje mnohé dimenze kultury i médií, čímž rozšiřuje prostor potenciálních hrozeb tím, že proniká do každodenního života. (JEWKES, 2004) (KITZINGER, 2004)

Světová zdravotnická organizace (WHO) vyvinula typologii, která dělí násilí na:

- 1) násilí namířené proti sobě
- 2) mezilidské násilí
- 3) kolektivní násilí (KRUG, MERCY, ZWI, & DAHLBERG, 2002).

Kolektivní násilí je definováno jako záměrné použití síly organizovanou skupinou proti jiné skupině či společenství s cílem podpořit určité politické cíle, které vyústí ve smrt, fyzické nebo psychické ublížení jedinci či skupině lidí (CUNNINGHAM & BERRY, 2012).

Součástmi kolektivního násilí je politické násilí a státní násilí. Politické násilí zahrnuje válku, násilné konflikty, terorismus a státní násilí prováděné institucionalizovanými skupinami (WHO, 2002). Lidé v tomto případě masově zabíjí, aby následovali institucionální role či uposlechli rozkazů sociálně organizovaných elit. Násilí zde není následkem frustrace, negativních emocí nebo instrumentální snahy o dosažení cílů, jako je tomu u mezilidského násilí, ale je vykonáváno na základě práv a povinností, které udělují institucionální role (PAÉZ, 2004). Pokud se jedinec dopustí mezilidského násilného chování, reakcí je často použití sociálních kontrol, které tento typ chování trestají a vynakládají snahy k zamezení recidivy. Naneštěstí však tyto zásahy často zhorší problém, který měly potlačit. V první řadě způsobují násilným útočníkům pocit frustrace, který může spustit další agresivní reakci vůči vykonavatelům této sociální kontroly (sekundární deviace). Pokud je zamezeno v útoku proti nim, obrací násilí proti sobě.

V poslední době je často diskutovaným tématem akademické i politické sféry problematika strachu ze zločinu. Strach člověka, že se stane obětí trestného činu, začal být chápán jako reálný problém poprvé ve Spojených státech v 60. letech 20. století. (FERRARO, 1995) (SESSAR & KERNER, 1991) a postupně se stával východiskem diskuzí o kontrole kriminality. Jedním z důvodů byl i překvapivý a masivní dopad v médiích zveřejněných výsledků výzkumů zjišťujících obavy ze zločinu, na vznik morální paniky u obyvatel a také na vznik scestných, politicky motivovaných interpretací výsledků těchto výzkumů.

Současná evropská kriminologie si uvědomuje, jak významné je pochopení strachu ze zločinu, jako následku širší sociální úzkosti, jejíž příčiny jsou často připisovány transformačním procesům moderní společnosti (HINTERLEHNER & FARRALL, 2013). I ostatní autoři se domnívají, že všestranný pocit úzkosti a obav, které s sebou přinesla sociální změna, jsou základním zdrojem pocitů nebezpečí (EWALD, 2000) (MYTHEN, 2006).

Do jednoho z nejobávanějších druhů násilí patří násilí páchané náhodně, tj. neznámým člověkem a bez zjevného motivu. I přesto, že většina obětí násilné trestné činnosti své pachatele zná, nepředvídatelnost a potenciální všudypřítomnost charakteristická pro náhodné násilí je spouštěčem největších obav, neboť jej nemůžeme anticipovat, ani se proti němu bránit (BEST, 1999). Média tento obraz všudypřítomné hrozby náhodného

násilí pouze přiživují a jednoduše tak spouští nepodložené morální paniky, které mohou u jednotlivců, ale i celých skupin, vyústit v pocity intenzivní úzkosti (UNGAR, 2001). **Ten-to strach z náhodného násilí je nejspíše zakotven v přetrvávajícím přesvědčení části veřejnosti, že kriminalita není pod kontrolou a neustále roste** (LaGRANGE, FERRARO, & SUPANCIC, 1992).

Náhodné násilí lze definovat pomocí tří charakteristických znaků. Prvním z nich je absence jakéhokoli vzorce (násilný čin se může stát komukoli), dále je nesmyslné (nemá zjevný motiv) a pachatel není obětí známý (BEST, 1999). Přitom zmíněné charakteristiky většina reálně spáchaného násilí postrádá, tudíž se dá strach z náhodného násilí považovat za téměř bezpředmětný. Lidé mají největší pravděpodobnost být zavražděni či fyzicky napadeni ve svých vlastních domovech někým z jejich vlastní rodiny (GELLES, 1997). Národní viktimizační výzkumy pořádané ve Spojených státech, Velké Británii a Kanadě zároveň konzistentně ukazují, že ženy se mnohem více než muži obávají, že se stanou obětí násilné kriminality, přičemž je u nich pravděpodobnost reálného útoku značně menší než u opačného pohlaví (SMITH, 1988). Gerbner a kol. (1980) dále přicházejí se zjištěním, že lidé, kteří často sledují televizi, pociťují větší strach z násilné kriminality, neboť si internalizují podobu násilných činů, jak je nám prezentována v televizi, tudíž jako brutálnější, nebezpečnější a nepředvídatelnější, než je tomu tak ve skutečnosti. Vytváří si tak podle autorů jakýsi obraz zlého světa, což může reflektovat v projevech cynismu, nedůvěry, odcizení a stává se společenským problémem.

Na rozdíl od veřejného mínění, které zpravidla vnímá násilí ve společnosti jako kontinuálně rostoucí, se **někteří sociologové domnívají, že počet násilných činů s postupujícím společenským, ale i technickým vývojem klesá**. Elias (1994) se domnívá, že civilizační efekty modernity se projevují zvýšenou sebekontrolou, která zahrnuje i kontrolu nad násilnými pudy. Weber (1968) definoval moderní stát jako instituci, která disponuje monopolem na legitimní užití násilí v rámci svého území. Tento monopol je podle něj výsledkem dlouhého historického procesu, během kterého se násilí čím dál více koncentrovalo do státních opatření a zásahů (WALBY, 2012). Někteří optimističtí odborníci dokonce tvrdí, že současný pokles výskytu kriminality v mnoha státech je důsledkem ukončení anomické krize a důkazem formování nového světového pořádku. (POKLAD, 2015) Foucault (FOUCAULT & kol., 1995) se domnívá, že v rámci měnící se formy vládnutí a postupujícím procesem modernizace, dochází také k přestupu od otevřeného použití násilí státem k udržování disciplíny a dále k sekuritizaci populace¹³. Za symbol nastolení a udržení disciplíny v moderní době pak Foucault považuje odnětí svobody prohřešivšímu se jedinci (v protikladu k popravám sloužícím k uspokojení veřejnosti, ale i k prezentaci brutální moci předmoderní doby).

Proti výše zmíněným tezím o poklesu násilí vlivem modernity se staví autoři, kteří mluví o vyvstávání dříve neviditelných forem násilí. Nové studie, zabývající se mezilidským násilím, zpochybňují dříve přijímanou představu o tom, že násilí je páčáno sociálně znevýhodněnými lidmi, pohybujícími se na okraji společenského života. **O nových formách násilného zločinu se začínalo mluvit v 80. a 90. letech** (BEST, 1999).

13 Sekuritizace – bývá vysvětlována jako proces, kdy se určité téma stává otázkou bezpečnosti – např. postupující migrace určitých skupin obyvatel je prezentována jako potenciální ohrožení bezpečnosti státu.

V některých případech se jedná pouze o pojmenování již stávajících problémů, kterým se teprve začala věnovat pozornost. V jiných případech se však jedná o nově vzniklé druhy násilí, symbolizující kolaps sociální struktury. Formy organizovaného násilí se jen vzdáleně podobají tradičním válečným metodám. Proto se v této souvislosti dnes často používá termín „nové války“ (KALDOR, 2006) (SHAW, BURCHELL, GORDON, & MILLER, 2005), kde se konflikt nerealizuje v bitvách mezi armádami znepřátelených států, ale v partyzánských taktikách, terorismu či genocidách. Nové války zahrnují síť státních a nestátních aktérů, kde je většina násilí směřována k občanům. Hranice mezi vnějším a vnitřním jsou rozmazané, tyto války jsou globální a lokální zároveň (KALDOR, 2006). Navíc jsou na rozdíl od válek v klasickém slova smyslu spíše rozptýlené, decentralizované a asymetrické, kdy jedna strana silně převažuje nad druhou v prostředcích, kterými disponuje.

S nově vznikajícími tezemi o zapomenutých či nových formách násilí, jako jsou násilí mocných na slabých či genderově orientované násilí, se začala v širším měřítku prozkoumávat také **problematika domácího násilí**, což umožnilo zviditelnit tento problém a upozornit na jeho naléhavost. Různé formy násilí v rodině nalezneme ve všech společnostech již od počátku dějin, avšak jako sociální problém začalo být chápáno až s příchodem moderní doby. Od roku 2002, kdy Světová zdravotnická organizace (WHO, 2002) označila násilí v rodině a partnerských vztazích jako globální zdravotní problém (KRUG, MERCY, ZWI, & DAHLBERG, 2002), je tomuto druhu násilí věnována celosvětově zvláštní pozornost. V Americe je označován jako nejrozšířenější druh mezilidského násilí. Hearn (2012) poukazuje na násilí páchaném proti ženám, které bylo podle něj po dlouhou dobu v sociologii opomíjeno na úkor veřejného násilí. I přesto, že se problematika domácího násilí již dostala do širšího povědomí, statistiky stále ukazují vysokou prevalenci útoků na děti či mezi partnery.

V obecných diskuzích o násilí se jako největší problém vykristalizovala jeho nepředvídatelnost a závažnost následků, které způsobuje. Postupem pro snížení násilných projevů ve společnosti by tak měla být prevence spouštěčů tohoto druhu chování. Palmer (1972) tvrdí, že jedinci se dopouští násilného chování, pokud jsou zatlačeni ke zdi bez možnosti úniku. Násilí je podle něj reakcí na podmínky prostředí a percepce těchto podmínek v závislosti na relativní deprivaci, kdy se lidé dopouští násilného chování, pokud zhodnotí svoji životní situaci jako horší ve srovnání se svými vrstevníky.

I přesto, že se s problematikou násilného chování setkáváme od nepaměti, otázka jeho prevence je stále ještě relativně novým jevem vyvstávajícím na poli veřejného zdraví. Významnější pozornosti se tématu prevence násilí u veřejných zdravotnických expertů dostalo až po roce 1970, kdy zároveň významně stoupl počet publikací na toto téma. Zároveň se také všude po světě začala objevovat různá opatření vztahující se k násilné kriminalitě a jejím obětem. Od tohoto roku taktéž začala postupně prostupovat do povědomí expertní veřejnosti problematika násilí proti ženám, ale zároveň také téma násilí páchaného ženami, které vnesla do diskuze hlavně feministická hnutí (URBANOVÁ, SILVESTR, HUNGR, & MILLER, 2004), (HEIDENSOHN, SILVESTRI, GORDON, & MILLER, 1996).

Při prevenci mezilidského násilí je nezbytné rozumět příčinám a faktorům, které zvyšují pravděpodobnost, že se člověk stane obětí nebo pachatelem násilného činu.

Mezilidské násilí je komplexním fenoménem, zakořeněným v interakci mnoha činitelů, od biologických předpokladů až po politické faktory. World Report on Violence and Health používá tzv. ekologický model, který uspořádává rizikové faktory mezilidského násilí do čtyř stupňů, které na sebe vzájemně působí. (WHO, 2002)

- 1) Stupeň jednotlivce: zahrnuje demografické faktory, jako jsou věk, příjem a vzdělání. Psychické poruchy a poruchy osobnosti, užívání alkoholu a návykových látek a předchozí zkušenosti s násilným chováním.
- 2) Stupeň vztahů: špatná výchova a rodinná dysfunkce, manželské konflikty týkající se genderových rolí či finančních zdrojů. Vazby s přáteli, kteří se podílí na násilných činnostech, zvyšují riziko všech typů mezilidského násilí.
- 3) Sociální stupeň: odkazuje na kontexty, kde se konstituují sociální vztahy, jako jsou sousedství, škola, práce a ostatní instituce. Chudoba, vysoká mobilita a nezaměstnanost, sociální izolace, přítomnost trhu s drogami, slabá politická opatření a programy v rámci instituce vytváří půdu pro vznik mezilidského násilí.
- 4) Sociální stupeň: jako faktory vytvářející podmínky, v kterých je podporováno mezilidské násilí, lze označit ekonomické faktory, sociální a zdravotní, vzdělávací politiku, tj. faktory, které udržují či zvyšují ekonomické či sociální nerovnosti. Sociální a kulturní normy, podporující násilné chování, dále dostupnost prostředků k provedení násilných útoků (například zbraně) a slabý systém trestní justice (orgánů činných v trestním řízení), který umožňuje útočníkům vyhnout se trestnímu stíhání.

Ve všech vzájemně propojených stupních se vytváří půda pro vznik násilného chování, a proto by v jeho prevenci bylo nutné podchytit všechny faktory na všech uvedených stupních. Cunningham (2012) odvozuje tři směry, v rámci kterých by měla prevence probíhat. V první řadě je to intervence v rodinném vzdělání, které dětem často implementuje skrze své netolerantní postoje pocity nenávisti, kterých se pak později těžko zbavují. Možností by byly programy vedené vzdělávacími zařízeními či kampaně v médiích, které by podporovaly rodiče v rozvoji prosociálního chování. Druhým místem pro intervenci je pak podle autora školní vzdělání, kde by měly působit programy potlačující pocity nenávisti a naopak podporující tolerantní chování, empatii, respekt k lidským právům. Dále je třeba učit děti správným technikám řešení konfliktů a vést je k intelektuálním a morálním postojům vůči násilí. Poslední sférou intervence je sociální pole, kde je doporučováno kontrolovat masová média s důrazem na násilí, které je v nich vyobrazováno či kontrola počítačových her, které posilují agresivní, antisociální, rasistické či sexistické chování.

Výsledky různých studií, vyhodnocujících efekty intervenčních programů na prevenci a snížení násilí, ukázaly účinnost tohoto typu intervence ve vzdělávacím, klinickém a společenském kontextu (SHAUGHNESSY & JENNIFER, 2005). I přesto, že násilí ve společnosti nelze nikdy úplně odstranit, povědomí o jeho prevalenci, které ústí v různé intervenční programy ze strany státu, jsou nadějí na redukci tohoto nežádoucího jevu.

Obdobné faktory byly zjištěny výzkumem provedeným z iniciativy Evropské sítě prevence kriminality (European Crime Prevention Network), realizovaném v letech 2005–2006. Z tohoto výzkumu vyplynulo, že riziko násilné kriminality zvyšují následující faktory:

- Ekonomické. Nerovnoprávnost a prudké sociální změny, které narušují sociální soudržnost.
- Sociokulturní. Rozpad rodiny a růst počtu neúplných rodin, nepřítomnost dospělých mužských vzorů v životech mladých mužů, mobilita obyvatelstva, prostorová koncentrace chudoby, móda nosit nože a střelné zbraně, zvýšené užívání drog a alkoholu.
- Individuální. Rané známky impulzivnosti a agresivity, tvrdá a nevypočitatelná rodičovská výchova, špatné školní výsledky, slabé vazby na rodiče a jiné dospělé, styk s delikventními vrstevníky.
- Značný vliv přímý i nepřímý na vývoj násilné kriminality má mezinárodní politický vývoj. Jednak zapříčiňuje nárůst migrace, zvyšuje důraz na zajištění veřejného pořádku v jednotlivých státech, způsobuje obavy z nárůstu terorismu.

Ze zjištěného vyplynula **doporučení k předcházení násilné kriminalitě**: především se zaměřit na osoby vystavené nejvyššímu riziku viktimizace či páchání trestné činnosti a také osoby, které se již staly oběťmi násilné kriminality a ty, které se násilí již dopustily. (STEVENS, KESSLEROVÁ, & STEINACKOVÁ, 2007). Nejvíce výzkumů věnovaných této problematice – příčinám násilné kriminality, faktorům podporujícím její vznik i existenci a preventivním opatřením – je v současné době prováděno v USA.

Při přípravě preventivních opatření proti násilné kriminalitě je dobré též nepominout podnětné názory Marzuka (MARZUK, 1996), který se zabývá dalším faktorem dávaným často do příčinné souvislosti s výskytem násilného chování, konkrétně **duševním zdravím populace**. Současně uvádí „čtyři důvody nevýrazného zájmu psychiatrů a neurovědců o vztah duševních chorob, zločinnosti a násilí:

1. Studie uvádějící do vztahu duševní choroby a násilné chování jsou nepřesvědčivé, protože jim chybí standardizace, chybí definice násilného chování, definice duševního onemocnění nebo obojí. Chybí demografické a situační proměnné, **studie jsou retrospektivní, založené na úředních statistických údajích podezřelých ze zkreslování problematiky**.
2. Způsoby, jimiž se v různých dobách, místech a kulturních okruzích zacházelo s duševně nemocnými lidmi, se liší. Před rokem 1960 zjistilo mnoho studií, že výskyt duševně nemocných lidí ve vězení je nižší, než je jejich výskyt v běžné populaci, z čehož vznikl mylný dojem, že duševně nemocní se chovají kriminálně, tj. i násilně, jen málokdy. Většina duševně nemocných pacientů však tehdy byla dlouhodobě nebo celoživotně umístěna k pobytu do nějaké nevězeňské instituce, a tak až jejich propuštění z takové instituce vedlo k rychlému růstu četnosti, s jakou byli za násilné jednání uvězněni.
3. Počínaje 80. roky rychle vzrostla četnost zneužívání drog a alkoholu, a to i v populaci duševně nemocných lidí, úměrně tomu rostla četnost výskytu násilného chování.
4. Psychiatři se obávají stigmatizace duševně nemocných lidí – pocit, že jsou nebezpeční, že jejich chování nelze předvídat a že se mohou chovat násilně – je jedním z hlavních důvodů, proč se lidé duševně nemocných bojí.“

Marzuk současně doporučil výzkum vztahu duševních nemocí, násilného chování v šesti směrech (MARZUK, 1996) (KOUKOLÍK, 2006):

1. Prospektivní výzkum násilného chování mentálně nemocných lidí v porovnání s násilným chováním duševně zdravé, demograficky stejné populace ze stejné komunity.
2. Studium psychologie osobnosti, zejména impulzivity, halucinací, bludů a nekontrolovatelného hněvu u diagnosticky specifických kategorií, jako jsou schizofrenie, velká deprese a závislost na alkoholu.
3. Studium typologie násilného chování.
4. Studium genetických, neuroanatomických a neurochemických podkladů násilného chování.
5. Studium otázky, jak násilné chování vytváří další násilí, neboť nejlepším prediktorem násilného chování je násilné chování v minulosti.
6. Studium vztahu vrozených a získaných příčin násilného chování.¹⁴

Z výše citovaného výzkumu Evropské sítě prevence kriminality vyplynula i **souhrnná charakteristika osob, které se v Evropě (stejně jako v severní Americe) nejčastěji dopouštějí trestné činnosti (včetně násilné):** jedná se o **muže ve věku asi 14–19 let**, byť v některých zemích (Finsku, Anglii a Walesu) se rozmáhají projevy násilí i mezi mladými ženami. **Rizikovými faktory násilného chování těchto osob jsou psychické problémy, poruchy chování, nízký socioekonomický status, nedocházení do školy a špatné školní výsledky, odkázanost na sociální služby (namísto rodiny), příslušnost ke znevýhodněné komunitě, brzké užívání drog a alkoholu a to, že se daná osoba stala v rodině obětí násilí, zneužívání či zanedbávání.** (STEVENS, KESSLEROVÁ, & STEINACKOVÁ, 2007)

Zajímavý je přístup Kotové (ruská psychologka zabývající se násilnou kriminalitou), která rozděluje pachatele podle charakteru jimi páchané násilné kriminality do tří skupin – stupňů. Toto dělení navazuje na výzkum potvrzující, že agrese má odlišnou modalitu. První představuje osoby s nediferencovanou agresí. Druhý – osoby brutálně agresivní a třetí představují osoby tzv. **antiagresivní**, přičemž do této skupiny řadí osoby, které se vyhýbají konfliktním situacím, ale pokud se jim to nepovede, tak konflikt nejsou schopné řešit jinak než opětováním agrese. (KOLEKTIV, 1990) Jako příklad bývá uváděno násilí páchané v dopravě (útok na viníka nehody apod.).

Značná pozornost v zahraniční literatuře, ale i výzkumu, je věnována jednotlivým druhům násilí. Pokud pomineme vraždy, včetně sériových a masových, tak v posledních letech je velký zájem věnován především domácímu a sexuálnímu násilí. Dále násilí ve školách, pouličnímu násilí včetně násilí pouličních gangů (především v západní Evropě), trestné činnosti páchané v noci, útokům spáchaným se zbraní (gun crime), trestným činům z nesnášenlivosti (hate crime), fotbalovému násilí, násilí na pracovišti (mobbing, bossing), násilí na dětech a násilí na seniorech. Četné poznatky o násilí jsou získávány z výsledků viktimologických výzkumů. Takže ve světě (stejně jako v České republice) jsou různé konkrétní fenomény násilí intenzivně zkoumány a je k dispozici řada deliktově specifických empirických poznatků, koncepcí, modelů včetně modelů predikce násilí.

14 Překlad převzat z knihy F. Koukolíka Sociální mozek (KOUKOLÍK, 2006)

IV.

Násilná kriminalita a pachatelé násilných trestných činů v české odborné literatuře

V odborné české právní literatuře je trestným činům proti životu a zdraví obecně věnována sporadická pozornost, pokud ano, tak se jedná o trestný čin vraždy (MUSIL, 2004) (GRÍVNA, 2003) (HOŘÁK, 2007), ale jak uvádí Hořák, zkušenějším, ale i mladým autorům specializujícím se na trestní právo, se už i téma vražd zdá neaktuální, a to i přesto, že trestnému činu vraždy byla před Hořákem věnována podrobnější monografie před 35 lety. (HOŘÁK, Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd, 2011)

Výjimku tvoří kriminologická literatura – v níž je násilná trestná činnost definována jako „trestná činnost, jejíž významnou charakteristikou je fyzické poškození nebo usmrcení konkrétní osoby, eventuálně přítomnost záměru takový následek způsobit (pokus)“ (NOVOTNÝ & KOL., 2004), publikace IKSP uvedené v úvodu a níže citovaný článek F. Ščerby.

V roce 1992 Institut pro kriminologii a sociální prevenci publikoval studii **Násilná kriminalita** (OSMANČÍK & kol., 1992), ve které autoři usilovali o pokud možno komplexní shrnutí poznatků o jevu kriminálního násilí, které byly k dispozici z pohledu odborné literatury, trestní statistiky a vlastní výzkumné činnosti. Byl to určitý vstup do problematiky kriminálního násilí, který dokonce naznačoval určitá východiska kontroly fenoménu násilí v naší společnosti, avšak současně upozorňoval na potřebu seriózně založených a specifikovaněji pojatých hlubších výzkumů k tomuto tématu. Ty se však nekonal.

Násilné trestné činy v citované studii, stejně jako v dalších českých právnických publikacích, byly, v souladu s motivy, které vedly k jejich spáchání, děleny do dvou základních kategorií. První – trestné činy mající charakter prostředku k dosažení cíle mimo násilí, tj. trestné činy kořistnického charakteru, kdy násilím na oběti pachatelé dosahují majetkového prospěchu (loupeže, loupežné vraždy) nebo uspokojení svých potřeb (např. sexuální násilí), případně umlčení nepohodlného svědka. Svoji povahou se blíží dalším trestným činům obecné kriminality. Větší význam u nich mají etiologické faktory sociální, zejména poruchy socializačního procesu u pachatele. Do druhé skupiny se řadí další násilné trestné činy: úmyslné ublížení na zdraví, vraždy ze žárlivosti, nenávisti, msty, u kterých značný vliv na provedení skutku mají osobnostní rysy pachatele, především jeho agresivita. (ZAPLETAL J., 1980)

Obecně pojem „násilná kriminalita“ zahrnuje úmyslná jednání páchaná proti osobě (nikoliv násilí proti věci), přičemž jejich objektivní stránka (resp. modus operandi) je charakterizována užitím, resp. pohrůzkou užití násilí či jiné těžké újmy. (OSMANČÍK & kol., 1992)

K problematice násilných trestných činů, konkrétně k některým problémům trestního postihu násilných trestných činů v ČR, byla v roce 2013 publikována zajímavá stať F. Ščerby. (ŠČERBA, 2013).¹⁵ Protože v mnohém navazuje na zde popisovaný výzkum, a s mnoha názory v článku uvedenými, se ztotožňujeme, je z ní dále hojně citováno.

15 Byl to výstup projektu „Boj s násilnou kriminalitou“, jehož řešení bylo financováno ze Studentské grantové soutěže Univerzity Palackého v Olomouci.

V pojetí Ščerby násilná kriminalita představuje specifickou kategorii trestné činnosti, která se vyznačuje použitím fyzické síly, popřípadě bezprostřední hrozbou jejího použití, ať již za účelem překonání kladeného (či očekávaného) odporu a donucení jiné osoby k určitému jednání, anebo ke způsobení újmy na zdraví. (ŠČERBA, 2013). Právní úprava násilných trestných činů by, dle Ščerby, v porovnání s jinými typy deliktů měla být poměrně stabilní, neboť – na rozdíl např. od sféry majetkové či hospodářské kriminality – nevzniká potřeba reagovat na nové způsoby páčání trestné činnosti, jež se objevují v souvislosti s technologickými či společenskými změnami (jako je rozvoj informačních technologií či...obecně v oblasti ekonomiky). Vývoj české právní úpravy násilných deliktů však tento předpoklad částečně popírá.

Nejdůležitějších změn v novém trestním zákoníku, jak je obecně hodnoceno, doznala právní úprava trestných činů proti životu a zdraví, zařazených do 1. hlavy zvláštní části trestního zákona, konkrétně vražda. Citovaný autor podrobněji rozebírá a komentuje nové skutkové podstaty tzv. premeditované vraždy a trestného činu zabití. Samostatně pojednává o problematice sankcionování trestných činů proti životu a zdraví a polemizuje s některými zveřejněnými důvody, které vyústily ve významné zpřísnění sazeb trestu odnětí svobody u trestných činů proti životu a zdraví. Např. tím, že „zpřísnění v této oblasti je reakcí na prohlubující se konflikty ve společnosti a nové negativní jevy, jakož i formy trestné činnosti, stoupající brutalitu pachatelů, mezinárodní zločin a závažnost činů...“ Toto zdůvodnění autor označuje „jako značně populistické“. Dále uvádí „**O nových negativních jevech a formách trestné činnosti lze v souvislosti s trestnými činy proti životu a zdraví hovořit jen těžko. Tvzení o stoupající brutalitě pachatelů je jen obtížně dokazatelné a spíše se jedná o představu soustavně vytvářenou médii**“ (ŠČERBA, 2013) Dále se zamýšlí nad vývojem násilné kriminality v ČR a dokladuje to grafem zpracovaným z dat trestní justice (do roku 2011), oponuje tvzení o „prohlubujících se konfliktech ve společnosti“ a dochází k závěru, že představa o nárůstu násilné kriminality je zcela mylná a zpřísnění postihu trestných činů proti životu a zdraví z věcného hlediska nebylo vůbec potřebné.

Zvláštní pozornost věnuje násilným sexuálníím trestným činům. Upozorňuje na změnu dlouholetého a přežitého pojetí trestného činu znásilnění.

Ostatní odbornosti jsou, pokud jde o pozornost věnovanou násilí, agresii, agresivitě, násilné kriminalitě a jejím pachatelům, na tom lépe, především psychiatrie a psychologie, zejména tam, kde se jedná o obsahu, okolnostech, příčinách agrese a agresivity. Z českých autorů se agresí i agresivitou v převážně teoretické rovině zabývá Čermák (ČERMÁK, Lidská agrese a její souvislosti, 1999) (ČERMÁK, HŘEBÍČKOVÁ, & MACEK, 2003), Kohoutek (KOHOUTEK, 2012). Na Slovensku Heretik (HERETIK, Extrémna agresiia I. Forenzná psychologia vraždy, 1999), (HERETIK, 2004). V rovině klinické psychiatrické praxe to v poslední době je především Látalová (LÁTALOVÁ, Agresivita v psychiatrii, 2013), a z pohledu policejní praxe, konkrétně policejní psychologie a forenzní psychologie, Čírtková (ČÍRTKOVÁ, 2006). Látalová stejně jako ostatní odlišuje agresii a agresivitu. Ve vztahu k pacientům s duševní poruchou užívá označení agresivita, násilné chování i agresivní chování. V definici pojmu agrese se přiklání k definici Kunika, že agrese „je slovní či fyzické jednání s cílem ublížit“ (KUNIK, 2010) Z druhů poruch osobnosti, jenž má nejužší vztah k násilí a je jím částečně definován, uvádí **disociální poruchu** osobnosti. (LÁTALOVÁ, Agresivita v psychiatrii, 2013). Tuto poruchu definuje jako poruchu

osobnosti charakterizovanou bezohledností v sociálních závazcích, nedostatkem citění pro druhé.¹⁶

Čírtková téměř neužívá pojem násilí a z jejích textů vyznívá, že je ztotožňuje s výkladem pojmu agrese. V publikaci „Policejní psychologie“ uvádí: „v psychologii je pojem agrese používán jako souhrnné označení pro rozličné formy chování. Kritéria, co je a co není agrese, se liší stejně jako teoretické modely výkladu agrese. Současně se všeobecně přijímá rozlišení mezi agresí a agresivitou. Agrese označuje vlastní pozorovatelné chování, agresivitou se rozumí určitá vnitřní pohotovost k agresivnímu jednání. Pojem agrese vyjadřuje tedy vnitřní dispozici nebo osobnostní vlastnost. Zpravidla je chápána jako relativně trvalá a hůře měnitelná charakteristika osobnosti.“ Dále rozlišuje agresivitu konstruktivní a destruktivní a zvláštní kapitolu věnuje extrémním podobám agrese. (ČÍRTKOVÁ, 2006) str. 168, 185. Pojem agrese používá spíše v neutrální rovině¹⁷ a zdůrazňuje, že ne každá agrese má kriminální podobu. **„O kriminální agresi hovoříme tehdy, jestliže agrese svým zaměřením a způsobem provedení činu útočí na zájmy a hodnoty chráněné právním systémem.“** Podle této velmi široké definice může kriminální agrese zahrnovat různé projevy, jako např. pohrůžku násilím, zpravidla však bývá spojována s fyzickým násilím či útokem. Upozorňuje na agresi odreagovanou, kdy kriminální agrese neslouží jako prostředek k dosažení cíle, nýbrž jejím smyslem je uvolnění nahromaděných, naměstnaných agresivních impulzů, kdy cílem je v podstatě agrese sama. (ČÍRTKOVÁ, 2006), str. 180. Dále odlišuje kriminální agresi ofenzivní a defenzivní. V případě útočné, ofenzivní agrese je uvádějící a doprovázející prožitek komponován zlostí, zlobou a hněvem. Defenzivní agrese je spojena s pocity strachu a ohrožení. (ČÍRTKOVÁ, 2006) str. 181. V téže publikaci se Čírtková, v české odborné literatuře jako jedna z mála,¹⁸ věnuje vysvětlení pojmu **brutalita**, a to ve vztahu ke kriminální agresi. Dle Čírtkové se v rámci hodnocení brutality „posuzuje relativní přiměřenost kriminální agrese. Přiměřenost agrese se pak zrcadlí ve způsobu spáchání trestného násilného činu. **Pojmem brutalita se vyjadřuje nepřiměřená odbrzděná agrese, obsahující prvky týrání objektu agrese. V pojmu brutality se odráží právní výraz zvláště zavrženíhodného způsobu spáchání trestného činu.** V brutálním jednání nejde pouze o to, že byl překročen zákon, nýbrž současně o to, jakým způsobem byl zákon překročen. Brutální způsob provedení kriminálního činu dle Čírtkové většinou signalizuje, že je v jeho pozadí jedinec s narušenou strukturou a dynamikou osobnosti. (ČÍRTKOVÁ, 2006), str. 181.

Mezi odborníky, kteří rozlišují mezi agresí a násilím, patří Poněšický. Agrese podle něho znamená „v širokém slova smyslu potenciál, který může být využit k životu. A o násilí mluvíme, když člověk někomu zasahuje do života a škodí mu. Takže násilím prosazuje sebe na úkor někoho jiného“. (PONĚŠICKÝ, 2010) Podle Koukolíka je násilí „agrese,

16 Je to termín v ČR běžně užívaný a vychází ze stejného označení uvedeného v Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN 10. revize). Americká DSM-IV užívá pojem „antisociální porucha osobnosti“ (antisocial personality disorder). Stále častěji je znovu užíváno i původní označení „psychopatie“ (psychopathy). (LÁTALOVÁ, Agresivita v psychiatrii, 2013)

17 Významový pojem agrese mívá často různá emoční zabarvení. Nejčastěji však pojem agrese bývá vysvětlován v negativním smyslu. Sociologové, politologové aj. násilí, agresi často vnímají jako donucovací prostředek při řešení mocenských konfliktů apod.

18 (GRUMLÍK & UHLÍŘ, 1992),

jejímž cílem je krajní poškození oběti, například její smrt.“ Rozlišuje mezi lidskou agresí a násilným chováním. Násilné chování dělí na tělesné, sexuální a psychologické násilí. (KOUKOLÍK, 2006, str. 38). V publikaci Sociální mozek diskutuje vztah násilného chování a duševního onemocnění. Odvolává se až na Sokrata a cituje četné zahraniční výzkumy. Podle Vevery, Černého a Krále „Násilí není diagnostická kategorie, ale je pouze **typem chování, které je spojeno s různou psychopatologií.**“ (VEVERA, ČERNÝ, & KRÁL, 2015)

Höschl pracuje s pojmem agrese a dělí ji na **predátorskou** (u zločinců, kde primární motivací je hmotný zisk), **ideologickou** (etnické vraždění i řádění fotbalových fanoušků, kde hmotný zisk není primární motivací), **agresi pod vlivem alkoholu a drog, impulzivní agrese** (bez plánování a hmotného zisku – reaktivní reakci), **agresi ovlivněnou duševní nemocí** či poruchou). (HÖSCHL, LIBIGER, & ŠVESTKA, 2004)

K růstu násilí v současné společnosti se vyjadřuje Poněšický: „současný vzrůst násilí je spíše způsoben tím, že se snížily naše zábrany a druhé lidi vnímáme odosobněně, než tím, že by narůstala agresivita. Genetická výbava lidí je stejná jako před mnoha tisíci lety. **Není víc agresivity než dřív.** Ale mění se představy, jak s ní zacházet, a tím i morálka, to, čemu se říká vývoj naší subjektivity, pod vlivem kultury, politiky, nebo současné civilizace, a třeba i televize a filmu. Takže význam agrese a usmrčení je dnes nivelizován akčními filmy, hrami, zprávami z bojišť a z teroristických akcí. Stává se z toho něco běžného. A postupně ztrácíme schopnost vcítit se do druhého člověka. **Snižuje se práh agresivity.** Druhý člověk se pro nás stává něčím zvěcnělým, odlidštěným. Pro teroristu člověk jiné víry není lidská bytost. (PONĚŠICKÝ, 2010). Za jednu z příčin rostoucí agrese v dnešním světě pak označuje to, že žijeme v čím dál větší citové izolaci, dále tzv. teritoriální agrese vysvětluje přelidněním mnoha zemí, a jako jednu z dalších příčin současné agrese uvádí antiagresivní výchovu, která dle jeho názoru produkuje agresivní lidi.

Poněšický o této výchově říká: Protože ti, kteří v dětství nepoznali hranice (omezení), nevědí, kam až mohou jít, a tak se dostávají do konfliktů. Jsou to zhýčkané, narcistické děti, které se nenaučily, jak na agresi reagovat. V dospělosti u nich vyvolá agresi každá maličkost, jejich tolerance pro frustraci je nízká.

Zajímavý je názor Poněšického, že „přibývá necílené agrese, protože pro ni chybí smysluplný a dosažitelný cíl, respektive původce frustrací... Člověk, který si připadá zbytečný, může získat pocit vlastní síly násilím nad někým jiným, destruktivitou.“ (PONĚŠICKÝ, 2010)

Výzkumně je založena studie měření agresivity Harsy, Žukova a Csémyho z roku 2008 (HARSA, ŽUKOV, & CSÉMY, 2008). Rozdíl mezi pojmy agresivita a agrese shrnují velmi srozumitelně: „**Agresivita** je určitá vlastnost, povahový rys. Je determinována biologicky (dědičností), kognitivně (učením) i psychosociálně (emoční oblast a vliv vnějšího prostředí). Tato vlastnost je u každého člověka ve větší nebo menší míře obsažena. **Agrese** je chápána jako jakákoliv forma chování, jejímž cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit. Agrese nemusí ale vždy vyjadřovat jenom negativní projev v chování“. Základem jejich zkoumání pak byla známá teorie agresivního chování Dollarda, která vychází z premisy, že agresivní chování je znakem existence frustrace a frustrace vede k agresi. (HARSA, ŽUKOV, & CSÉMY, 2008)

Testováno bylo 151 pacientů psychiatrické léčebny – mužů a žen – ve věkovém rozmezí 20–40 let a kontrolní skupina duševně zdravých osob. Vstupním kritériem byla verbální fyzická agrese či autoagrese v průběhu vstupního vyšetření nebo těsně před ním. Respondenti byli vyšetřeni standardizovanými psychologickými testy a dotazníky (Freiburský osobnostní dotazník, Eysenkův dotazník impulzivity, Inventář stylů osobnosti a jejich poruch a Minnesotský osobnostní dotazník). Výsledky naznačily u respondentů z řad pacientů vyšší výskyt psychopatologie, depresivních symptomů, emoční nestability či sníženého kontaktu se sociální realitou – tedy výskyt znaků vztahujících se k možným agresivním tendencím – agresivitě – spíše než výskyt samotných projevů manifestní agrese.

Také Tamchyna při výzkumu deprivace osobnosti¹⁹, zjistil u kriminálně **depravovaných osobností** vězněných osob výskyt následujících typických vlastností: egocentrismu (provázeného resentimentem), emocionální lability, **agresivity (hostility)**, citové lhostejnosti k oběti. Jednalo se nikoli o projevy fyzické agresivity, ale o hostilitu chápanou v Buss-Durkee-ové pojetí jako složenou vlastnost syčenou podezíravostí a resentimentem, tedy pocity krivdy. (TAMCHYNA, 2014)

Dlouhodobými systematickými empirickými výzkumy spoluautor studie M. Tamchyna, v široce založeném výzkumu deprivace osobnosti ve forenzní psychologii, provedeném na souborech mladistvých i dospělých vězňů a kontrolních souborech *nedelinkventní mládeže* z řad učňů a studentů a dospělých *prokazatelně nekriminálních respondentů* (n=1660), zjistil *konkrétní odlišnosti mezi kriminálními i nekriminálními soubory, mj. i ve výskytu agresivity a hostility*.

Také mnozí další autoři zkoumali spojitost projevů agrese, agresivity s psychickými poruchami. Již výše zmiňovaná Látalová se odvolává na psychofarmakologické studie měřící hostilitu. Dokonce položka hostility je v těchto studiích někdy považována za měřítko fyzické agrese. Agresivní chování u osob s duševními poruchami Látalová dělí do třech skupin: impulzivní, psychotické a instrumentální. **Impulzivní agrese** vyplývá z nedostatku zábrán v chování a z nezájmu o následky chování. **Psychotická** vyplývá z psychotické symptomatologie (např. příkaz halucinace, paranoidní bludy apod.). **Instrumentální agrese** je plánovaný čin spáchaný s cílem uspokojit potřebu. **Tento typ útoku je běžný jak u poruch osobnosti a abúzu návykových látek, tak u běžné populace.** (LÁTALOVÁ, 2009) Některé příčiny agresivity lze vysledovat z genetických dispozic a faktorů vnějšího prostředí, které zahrnují nízké socioekonomické postavení a nízkou úroveň dosaženého vzdělání. (LÁTALOVÁ, 2013) str. 19.

Časté je spojování násilí, agrese se zneužíváním alkoholu, drog nebo s abstinenčními příznaky. Látalová psychoaktivní látky hodnotí spíše jako katalyzátory násilí než jako jeho základní příčiny. Zda se agresivita projeví, nebo ne, záleží z valné části na osobnosti dotčené osoby. Důsledky drogové kriminality ve vyspělých zemích hodnotí jako velmi rozsáhlý problém, právě pro souběh zneužívání drog s asociálním chováním, včetně

19 Depravovanou osobnost Tamchyna vymezuje jako osobnost emočně labilní, převážně extrovertní, cholerického (příp. melancholického) temperamentu, průměrného intelektu. Dále se taková osobnost vyznačuje výraznějším psychoticismem, fobiemi, depresemi a somatickými příznaky. (TAMCHYNA, 2014) Bližší je o deprivaci pojednáno na konci kapitoly.

násilného. (LÁTALOVÁ, 2013), str. 121. Násilné chování je časté u alkoholiků, ale i při jednorázové opilosti. Je to ovlivněno tím, že alkohol působí aktivačně a zároveň snižuje úzkost. Agresivní chování vzniká i na základě paranoie (i pod vlivem psychostimulancí vyvolávajících občas toxickou psychózu), kdy se postižený cítí ohrožen a brání se, nebo si opatřuje finanční prostředky na další dávku drogy. (LÁTALOVÁ, 2013), str. 123.

Mezi pachateli trestných činů je četný výskyt osob, u nichž byla zjištěna disociální porucha osobnosti (viz níže). Právě z takových se rekrutují kriminální recidivisté, osoby, u nichž kriminalita je součástí jejich životního stylu. Platí to o delikventech českých, ale téměř tožné je zastoupení osob s disociální poruchou osobnosti i v zahraničí. Látalová uvádí 75 % u české vězeňské populace, anglické studie 61,5 %. (COID, a další, 2009). Student tvrdil, že cca 90 % recidivistů jsou psychopaté. (ŠTUDENT, 1989) Pokusy o léčbu disociální poruchy osobnosti jsou, dle Látalové, spojeny s pesimismem a terapeutickým nihilismem. Tradiční způsoby trestu se nepovažují za účinnou prevenci recidivy. (LÁTALOVÁ, 2013) Str. 137.

Zřídka je v odborné literatuře pojednáváno přímo o osobě **násilníka** (útočníka), **agresora**, tj. toho, kdo agresí uskutečňuje, provádí. To v případě **psychopata, jedince s disociální poruchou osobnosti**, se lze s jeho charakteristikou setkat téměř v každé učebnici psychiatrie a mnoha dalších odborných publikacích. Např. Látalová takovou osobu popisuje velmi barvitě: jako jedince, „který se může vyznačovat zvláštním kouzlem osobnosti (povrchním šarmem), dobrou inteligencí a absencí neurotických rysů. Je nespolehlivý, nemá výčitky svědomí, netrpí studem, vytrvale lže, chová se nevhodně, agresivně, uchyluje se k vydírání, je patologicky egocentrický a neschopen citové vazby včetně uspokojivého sexuálního života. V interpersonálních vztazích je necitlivý, chybí mu schopnost empatie a vhledu, má sklon k afektovanému chování a není schopen učit se ze zkušenosti, poučit se z trestu. Nedostatek empatie se projevuje bezohledností k druhým a tendencí znevažovat či zlehčovat pocity druhých, zvláště pocity vyvolané právě dopadem chování disociálních osob. Nedostatek empatie také bývá příčinou vyšší pravděpodobnosti násilného či jiného kriminálního chování – jak impulzivního (reaktivního), tak plánovaného (instrumentálního)“. (LÁTALOVÁ, 2013) str. 131. Relativně dostatečná pozornost je v psychiatrické literatuře věnována i sexuálním agresorům jako samostatné kategorii deviantů.

Psychologických šetření pachatelů násilné kriminality je též málo. V této souvislosti nutno zmínit práci Netíka „Kriminální agresor“ a v ní publikované zjištění, že „v **mnoha kriminologických a forenzně psychologických výzkumech osobnosti pachatelů násilné trestné činnosti** využívajících psychologických testů zaměřených na zjišťování agresivity, **se pachatelé majetkové trestné činnosti (krádeží) spolehlivě ukazují jako více agresivní než pachatelé úmyslných usmrcení**. Je pravděpodobné, že přitom dochází k záměně příčiny a účinku. Platí spíše tvrzení, že daná osoba je agresivní proto, že často a trvale užívá agresí k řešení svých problémů, než tvrzení, že tato osoba často a trvale užívá agresí proto, že je agresivní. V pozadí častého užívání agresí spočívají jiné osobnostní mechanismy, zejména poruchy seberegulace u explozivních jedinců anebo nedostatečná socializace, nedostatečné zvnitřnění zábran vůči agresí.“ (NETÍK, 1991)

Jen na úzkou skupinu bylo zaměřeno ojedinělé šetření násilných pachatelů – **pachatelů vražd, na kterých byl vykonán trest smrti**. Šetření bylo realizováno v roce 1991 a vycházelo z osobních spisů 173 odsouzených, popravených v letech 1952–1989. Z toho

bylo 168 mužů a 5 žen. Věkový průměr vrahů byl 32 let, vyznačovali se nízkou vzdělanostní úrovní (2/3 základní vzdělání, 3 negramotní, žádný vysokoškolák). U více než 50 % popravených bylo zjištěno nadměrné užívání alkoholu a u 13 % sexuální deviace. Jak ze znaleckých posudků vyplynulo, značné bylo zastoupení psychopatických jedinců mezi nimi – 40 %. Především se jednalo o explozivní a nezdrženlivé psychopaty. Kriminálních recidivistů mezi nimi bylo 58 %. Stejnodruhovému recidivu – tj. vražda – však byla jen u jednoho vraha. Více než polovina popravených spáchala jednu vraždu, dvě vraždy – 21 % z nich, tři – 16 %, čtyři – 4 % a více než 4 vraždy – 5 %. Cca 9 % vražd spáchali pachatelé ve dvojici. Téměř 70 % pachatelů se vraždy dopustilo v souběhu s jiným trestným činem. Jako nejpočetnější motivace vražd byla zjištěna: vyhnutí se trestní odpovědnosti, msta a nenávist. Celkem v 65 % případech byl vražedný útok proveden v afektu a v 74 % šlo o dokonané trestné činy vraždy, v 26 % o pokusy. Oběťmi byli v cca 38 % muži, 42 % ženy a 20 % děti. (ZAPLETAL, BRABCOVÁ, & MAREŠOVÁ, 1992)

Výše v textu zmiňovaná publikace IKSP věnovaná násilné kriminalitě (OSMANČÍK & kol., 1992), též obsahuje popis pachatelů násilných deliktů. Popisuje je následovně: „kriminologické poznatky ukazují, že **pachatelé násilných deliktů, zejména těch, které jsou motivovány majetkovým prospěchem, tedy loupeží a loupežných vražd**, jsou většinou osoby, pro něž je tento postup nejsnazší a nejsrozumitelnější. Stačí použít fyzickou sílu a není zapotřebí žádných intelektuálních ani manuálních schopností a dovedností. **Jde tedy typicky o osoby nízké inteligence, podprůměrného vzdělání, naprosto nedostatečných vyjadřovacích schopností, jejichž psychika je primitivně strukturována. Jejich morální vědomí se pohybuje na nízké úrovni, která postrádá jakýchkoliv morálních zábran. Majetkový prospěch, těmito delikty získaný, je relativně nízký, i když v poslední době se úměrně s měnící se charakteristikou obětí, jimiž se stávají stále častěji cizinci a soukromí podnikatelé, zvyšuje. Zisk z trestné činnosti je povětšinou ihned realizován, zpravidla za alkohol. Násilníci tohoto typu vykazují většinou vážné výchovné problémy již v dětství, mnohdy pocházejí z rodin, v nichž vzorce a standardy násilného chování se přenášejí z generace na generaci a v nichž násilí bylo samozřejmou součástí života rodiny, hlavně pak ve vztazích otce k matce a k dítěti. V těchto rodinách se setkáváme s kriminální kariérou a alkoholismem jejich příslušníků. U uvedených pachatelů se agresivita a neúcta k majetku vyskytovaly již v základní škole, kterou pro záškoláctví, potulky a špatný prospěch často nedokončí, byť není výjimkou jejich přeražení do zvláštní školy. Velice záhy přicházejí do kontaktu s policií, mají předčasně zkušenosti s alkoholem a pohlavní promiskuitou a jsou umisťováni do ústavní výchovy. Za první povětšinou majetkovou trestnou činnost se ocitají před soudem již ve věku mladistvém, načež následují další stále závažnější delikty, které vrcholí násilnou trestnou činností.“ (OSMANČÍK & kol., 1992). – O více než 20 let později platí totéž, snad jen dopsat k alkoholu drogy – jinak více současný výzkum snad ani nemůže zjistit.**

Přesto v této publikaci je ještě uvedena jednoduchá typologie pachatelů, která rozoznává typy disociální, asociální a antisociální a jejich zastoupení u různých druhů násilné trestné činnosti.

Pod označením **disociálního typu** uvádí osoby, které vykazují určité známky sociální maladaptace, projevující se ve snížené schopnosti plnit některá společenská očekávání a některé sociální funkce a role. Takové osoby se dopouštějí kriminálních deliktů zásadně jen za využití příznivých příležitostí či pod vlivem skupiny, alkoholu, drog,

silného afektu. Patří sem i tzv. epizodická kriminalita, typická pro mladistvé pachatele, a to i u násilných trestných činů. U tohoto typu je prognóza budoucího života příznivá a recidiva málo pravděpodobná.

Typ asociální už vykazuje markantnější známky sociální maladaptace, selhává v řadě společenských rolí, aktivně vyhledává příznivé příležitosti pro páchaní kriminálních deliktů, včetně násilných útoků verbálních i brachiálních, jichž se dopouští opakovaně, ovšem zpravidla se vyvarovává těch, které překračují určitou míru závažnosti. Prognóza je tu problematická, protože v nepříznivém případě přechází do třetího typu.

Tím je **typ antisociální**, kam patří tzv. nejtvrdší jádro kriminální populace, zločinci habituální, zvláště nebezpeční recidivisté. Jde o osoby sociálně maladaptované, páchající kriminální skutky bez ohledu na příležitost, kterou si sami **často** navozují. Závažnost trestné činnosti v průběhu kriminální kariéry eskaluje a jsou schopni i nejtěžších násilných zločinů. Prognóza dalšího života je špatná.

U násilných trestných činů kořistnického typu jsou zastoupeny všechny tři typy pachatelů, i když převládá typ antisociální. U ostatních násilných trestných činů se setkáváme zejména s pachatelem typu disociálního, jejichž trestná činnost je výrazně ovlivněna kriminogenními faktory osobnostního řádu.“ (OSMANČÍK & kol., 1992)

Tamchyna vymezuje deprivovanou osobnost, běžně se vyskytující i u pachatelů násilných trestných činů jako – osobnost emočně labilního jedince převážně extrovertně zaměřeného, „cholerického typu temperamentu“ (v méně případech labilního introverta melancholického typu), průměrně intelektově disponovaného. Tato osobnost se vyznačuje přítomností výraznějšího „psychoticismu“, a typicky se opakující konstelací příznaků tzv. „kriminálně neurotického triasu“, tvořeného výraznými fobiemi, depresemi a somatickými symptomy, ústícími do sníženého emočního ladění. Současně se u takové osobnosti projevuje hostilita, manifestující se pocitem utrpění křivdy, staré nenávisti a podezřívavosti. Zjištěné vlastnosti deprivované osobnosti překračují svojí intenzitou a strukturou obtíží osobnost normálního (nekriminálního) jedince, avšak nedosahují intenzity příznaků ve smyslu psychiatrické diagnózy psychicky nemocného člověka nebo diagnózy poruchy osobnosti. Tato skladba osobnostních vlastností však zakládá možné obtíže, které se mohou projevovat sociálně patologickými tendencemi: např. rozvojem závislosti a přesahem v kriminální jednání včetně vyústění v násilnou kriminalitu, zejména za souběhu nepříznivých sociálních podmínek nebo v náročné životní situaci. (TAMCHYNA, 2014)

V posledních letech se v českém vězeňství lze setkat s **hledáním vhodných intervencí** zaměřených na pachatele násilných trestných činů, trpících poruchou osobnosti. U pachatelů násilí se jako účinné ukazují takové intervenční postupy, které pracují s přítomnými kriminogenními riziky, zohledňují osobnostní charakteristiku či klinický obraz odsouzených a jsou zaměřeny na přijetí odpovědnosti za trestný čin, posílení sebenáhledu a nácvik chování v zátěžových situacích. (JIRIČKA, 2014)

Častěji než kriminálním agresorům se však současná česká odborná literatura, především psychologická a pedagogická, věnuje agresorům – osobám, které se dopouštějí šikany ve škole nebo páchají domácí násilí, které nedosahuje intenzity k naplnění skutkové

podstaty trestného činu. Dokonce se lze setkat s pokusy o „typologii“ takových agresorů: agresor hrubý, fyzický, agresor jemný, kultivovaný, agresor sranda, agresor spouštějící ekonomickou šikanu, nudící se agresor, agresor bránící se konkurenci. (MARTÍNEK, 2015) U domácího násilí agresor – manipulátor aj. Jedná se zpravidla o pomocné třídění s cílem pomoci takové osobě v běžném životě včas odhalit a včas proti nim zakročit.

V.

Násilná kriminalita v České republice v číslech

V.1. Evidované trestné činy označované policií jako násilná kriminalita

Hlavními zdroji informací o kriminálním násilí jsou policejní záznamy a statistiky, statistiky trestní justice (statistiky státních zastupitelství, soudů) shrnuté do každoročně vydávané Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti ČR (dále též MSp), dále statistiky ze zpráv o činnosti jednotlivých orgánů činných v trestním řízení a ze Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky předkládané Ministerstvem vnitra ČR (dále též MV) státotvorným orgánům. Nepravidelnými zdroji jsou poznatky z viktimologických výzkumů.

Při analýze statistik orgánů činných v trestním řízení, jejichž údaje tvoří, zpravidla, východisko hodnocení úrovně násilné kriminality v určitém časovém úseku a které také umožňují posuzovat vývojové trendy, zjišťujeme, že představy o obsahu pojmu násilná kriminalita tyto statistiky spíše problematizují.

Odlišnosti obsahu označení „násilná kriminalita“ z pohledu policejní statistiky při porovnání se statistikami trestní justice jsou nepřehledné a srovnání kvantitativních údajů v podstatě jen orientační. Kromě toho v průběhu hodnocených cca deseti let nelze zpracovat spolehlivě ani vývojové trendy, právě s ohledem na změny v obsahu tam zahrnovaných trestných činů.

Tabulka 1: Co je zařazeno pod násilné trestné činy v současné policejní statistice ČR (TSK 101–190)

Vraždy (včetně vraždy novorozence matkou)
Usmrcení lidského plodu
Zabití
Usmrcení z nedbalosti
Opuštění dítěte
Únos
Loupež
Násilí proti úřední osobě a orgánu veřejné moci
Úmyslné ublížení na zdraví
Rvačka
Násilí a vyhrožování proti skupině obyvatel
Braní rukojmí
Nebezpečné vyhrožování a nebezpečné pronásledování
Vydírání
Omezování a zbavení osobní svobody
Porušování domovní svobody
Neoprávněný zásah do práva domu, bytu
Týrání svěřené osoby omezování svobody vyznání
Omezování svobody vyznání
Útisk
Ostatní násilné trestné činy

Tabulka 2: Trestné činy proti životu a zdraví – hlava I. zvláštní části trestního zákoníku²⁰ (§§ 140–167)

Vražda
Zabití
Vražda novorozeného dítěte matkou
Usmrcení z nedbalosti
Účast na sebevraždě
Těžké ublížení na zdraví
Ublížení na zdraví
Těžké ublížení na zdraví z nedbalosti
Ublížení na zdraví z nedbalosti
Mučení a jiné nelidské a kruté zacházení
Neposkytnutí pomoci
Šíření nakažlivé lidské nemoci
Ohrožení pohlavní nemocí (i z nedbalosti)
Ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty (i z nedbalosti)
Rvačka
Trestné činy proti těhotenství ženy
Trestné činy související s neoprávněným nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány, lidským embryem a lidským genomem

Tabulka 3: Trestné činy proti životu a zdraví – hlava VII. Zvláštní části trestního zákona č. 140/1961 Sb. (§§ 219–230)

Vražda
Vražda novorozeného dítěte matkou, ublížení na zdraví, rvačka
Ohrožování pohlavní nemocí
Nedovolené přerušení těhotenství
Účast na sebevraždě

Z tabulek 2 a 3 je zjevné, že české trestní právo obsah trestných činů proti životu a zdraví chápe v průběhu let trochu odlišně a trestné činy násilné povahy, na rozdíl od policie, nevidí jako ucelenou skupinu. Trestní zákoník platný od 1. 1. 2010 sice řadí, oproti předchozímu trestnímu zákonu, trestné činy proti životu a zdraví do hlavy první zvláštní části, avšak násilnou kriminalitu nacházíme téměř ve všech dalších hlavách trestního zákoníku: druhé, třetí, čtvrté, sedmé, osmé, deváté i desáté. Obecně nejnebezpečnější násilí pak v hlavě poslední – třinácté: trestné činy proti lidskosti. Mnohé trestné činy pak bývají páčány násilným způsobem, a to, i když násilí nebo pohrůžka násilím nejsou znakem jejich skutkové podstaty. Se stejnými nejasnostmi se setkáváme i ve statickém výkaznictví trestní justice.

*Zvláštní pozornost si zaslouží změna systematiky **úmyslných usmrcení a ublížení na zdraví z omluvitelných pohnutek** obsažená v novém trestním zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb., ve znění novely č. 306/2009 Sb., účinný od 1. 1. 2010). Po vzoru zahraničních právních úprav činí tento zákon rozdíl mezi vraždou (§ 140) a mírněji trestným zabitím (§ 141), které bylo spácháno „v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného“. Prostřednictvím stejných polehčujících okolností je vymezeno i „ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky“ dle § 146a tr. zák. V rámci trestného činu vraždy se navíc rozeznává kvalifikovaná skutková podstata vraždy spáchané po předchozím uvážení nebo s rozmyslem (§ 140 odst. 2). Osvědčená*

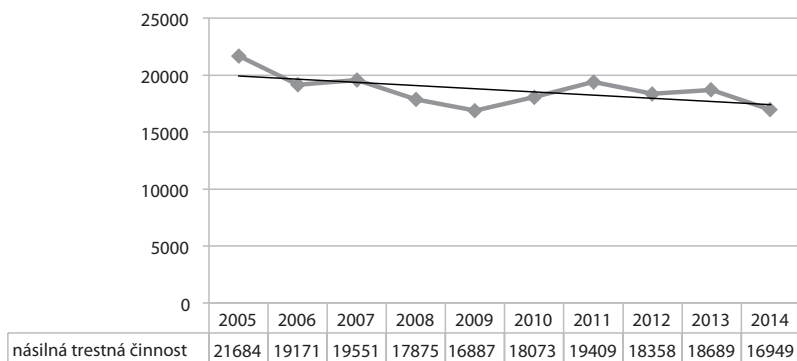
²⁰ Zákon č. 40/2009 Sb.

privilegovaná skutková podstata vraždy novorozeného dítěte matkou byla zachována (nyní § 142). Je patrné, že tentokrát zákonodárce používá k větší diferenciaci trestní odpovědnosti znaků subjektivního a psychologického rázu. Již při staronovém rozlišování mezi prostou vraždou a tzv. vraždou premeditativní dle § 140 odst. 2 byla rozlišována kvalita rozhodování pachatele. Skutečné dělítko mezi prostou vraždou a vraždou kvalifikovanou dle § 140 odst. 2 tak tvoří tzv. rozmysl. (ŽUKOV, HOŘÁK, FISCHER, & PTÁČEK, 2015)

Zatím však ve statistikách orgánů činných v trestním řízení, ani v komentářích uváděných ve zprávách o bezpečnostní situaci, nelze dohledat údaje ani informace ilustrující změněnou systematiku úmyslných usmrcení. Snad jen v případě zadání zpracování nestandardních sestav policejní statistiky podle paragrafů trestního zákoníku a jednotlivých odstavců. Pouze ve Zprávě o činnosti státního zastupitelství v roce 2014 je na str. 18 k privilegiovaným skutkovým podstatám zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky uvedeno: „pro trestný čin zabití podle § 141 trestního zákoníku byly v roce 2014 stíhány a obžalovány shodně 3 osoby (stejně počty jako v roce 2013.) Pro trestný čin ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a trestního zákoníku bylo v roce 2014 stíháno 10 osob (o 6 méně než v roce 2013), obžalováno 10 osob, zkrácené přípravné řízení bylo konáno proti 7 osobám a na 6 osob byl podán návrh na potrestání“. (NSZ, 2015)

Následkem pak jsou těžko interpretovatelné vývojové trendy zpracované z dostupných statistik obou resortů. Zatímco kvantitativní ukazatele policie v posledním desetiletí ukazují na **jednoznačný pokles počtu evidovaných násilných trestných činů bez ohledu na změnu tr. zákona** (graf 1), u statistik trestní justice tomu tak není.

Graf 1: Vývoj policíí evidované násilné trestné činnosti v posledních 10 letech v ČR

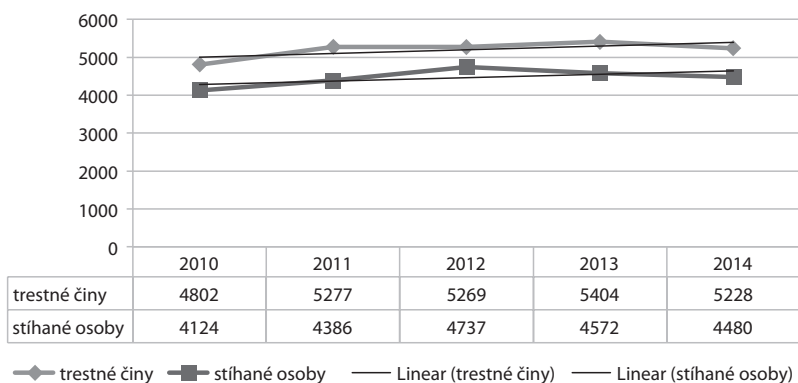

V justiční trestní statistice (MŠP, 2015) (NSZ, 2015) lze dohledat trendy vývoje jen u určitých trestných činů, v případě násilných trestných činů jen u 1) vražd, 2) trestných činů úmyslného ublížení na zdraví a rvačky, 3) loupeže, včetně počtu za tyto trestné činy stíhaných osob, příp. počty za tyto trestné činy uložených trestů – podmíněných, nepodmíněných aj.²¹

21 Srov. časové řady vybraných ukazatelů kriminality, a to od roku 1975 ve Statistických ročenkách kriminality MŠP a přehledy o osobách stíhaných a obžalovaných u vybraných trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti (vraždy jsou uváděny zvlášť) ve Zprávách o činnosti státních zastupitelství.

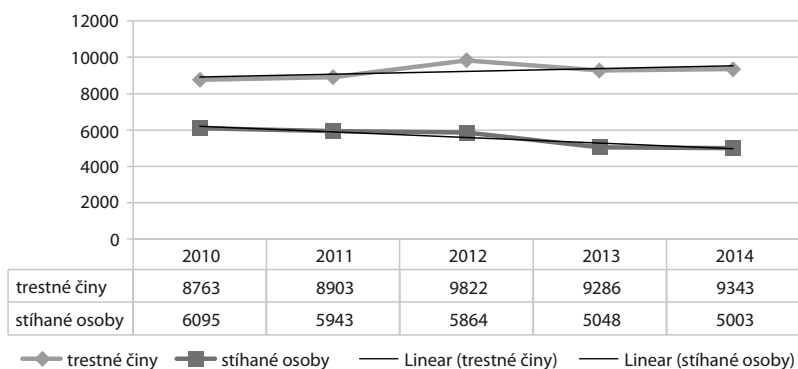
S cílem porovnání trendů o vývoji stejných trestných činů a stíhaných osob za stejné období z policejních statistik a statistik trestní justice byl zpracován další graf:

Graf 2: Policií evidované trestné činy úmyslného ublížení na zdraví a rvačky a počty za ně stíhaných osob v ČR

V grafu 2 (z dat od doby platnosti nového trestního zákoníku) lineární spojnice trendu ukazuje mírně vzestupnou tendenci jak u policií evidovaných trestných činů, tak i stíhaných osob, byť celkově trend násilné kriminality klesá (srov. graf 1). V grafu 3 a 4 jsou znázorněna statistická data trestní justice za stejné období, jako v grafu 2, tj. též jen od roku 2010, a to proto, že došlo ke značným změnám v obsahu první hlavy trestního zákoníku oproti minulosti – srov. výše uvedené tabulky (2 a 3) – a tak, aby byla data srovnatelná, jsou v obou grafech zpracovány jen údaje od doby platnosti nového trestního zákoníku.

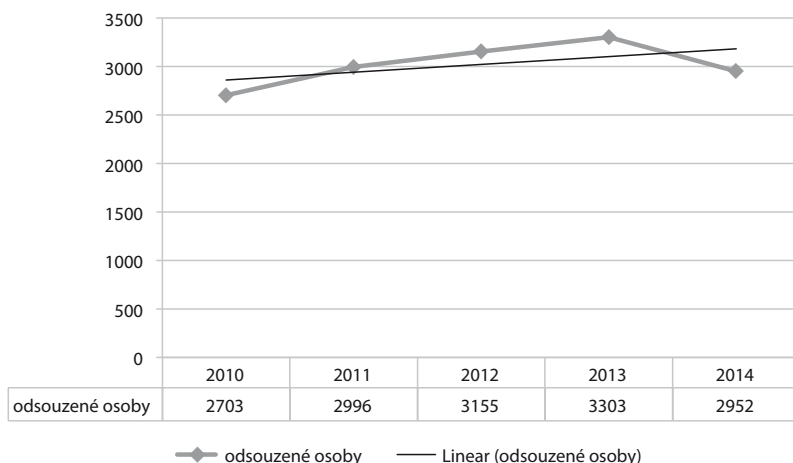
Graf 3: Trestné činy proti životu a zdraví – počty trestných činů a stíhaných osob v ČR – statistiky MSp

Vývojový trend trestných činů proti životu a zdraví a rvačky, zpracovaný z údajů trestní justice, od roku 2010 též, v souladu s policejními statistikami, mírně stoupá, avšak počty stíhaných osob vykazují opačný trend. Vývoj počtů odsouzených osob pak ukazuje paradox ve vývoji stíhaných a odsouzených osob za stejnou trestnou činnost (graf 4). Komentář k tomuto jevu není. (Možné laické vysvětlení – policie stíhá jen opravdu závažné násilné trestné činy, a proto soudy přitvrdily při ukládání trestů pachatelům vyjmenovaných násilných trestných činů, avšak trestů podmíněných – a minimalizovaly ukládání trestů nepodmíněných).

Počty stíhaných osob jsou ve srovnání s počty odsouzených pochopitelně vyšší (v roce 2013 – graf 3 – bylo stíháno cca 5 tis. osob, odsouzeno – graf 4 – méně než 3,5 tis. osob. Odsouzeným pak byly uloženy tresty: 2,6 tis. osobám podmíněné tresty, nepodmíněné tresty odnětí svobody 293 osobám, přičemž ve srovnání s předchozím obdobím počty uložených podmíněných trestů stoupaly a počty nepodmíněných trestů viditelně klesaly). (MŠP, 2015) (NSZ, 2015)

Graf 4: Osoby odsouzené v ČR u vybraných trestných činů proti životu a zdraví – ublížení na zdraví a rvačky – statistika MŠP

Statistika státních zastupitelství zpracovává a zpřístupňuje **přehled o osobách stíhaných a obžalovaných včetně podaných návrhů na schválení dohody o vině a trestu u vybraných trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti**, a to údaje o počtu osob stíhaných a obžalovaných v jednotlivých letech od roku 1989. Základem jsou tabulky CSLAV (ze dne 30. 1. 2015), které jako vybrané trestné činy uvádějí (s užitím označení jednotlivých paragrafů podle starého trestního zákona platného do roku 2010) tyto trestné činy:

Tabulka 4: Přehled vybraných trestných činů ze statistik státních zastupitelství

§ 204 Kuplířství,
 § 219 Vražda,
 § 220 Vražda novorozeného dítěte,
 § 222 Úmyslné ublížení na zdraví s těžkou újmou na zdraví,
 § 232a Obchodování s lidmi (od roku 2004),
 § 233 Zavlečení do ciziny,
 § 234 Loupež,
 § 235 Vydírání,
 § 238 Porušování domovní svobody,
 § 241 Znásilnění,
 § 242 Pohlavní zneužívání,
 § 246 Obchodování se ženami (od roku 2005 zrušen).

Zcela zjevná je odlišnost skladby vybraných trestných činů od předchozích souhrnů násilných trestných činů. (NSZ, 2015)

Jen jako doplnění uvádím: Od roku 2010 došlo, jak je z přehledu uvedeného ve zprávě o činnosti státních zastupitelství v roce 2014 zřejmé, k výraznější změně – poklesu – u počtu stíhaných i obžalovaných u trestného činu vraždy, loupeže a porušování domovní svobody. (NSZ, 2015)

Vzhledem k obrovskému počtu dat zpracovávaných v elektronické podobě do trestních statistik²² (v posledním období cca 1,5 tis. stran), avšak bez podrobnějšího komentáře, se problematizuje využití statistik trestních orgánů k potřebné syntéze poznatků o kriminálních jevech v ČR a způsobů reakce na ně (a to zcela pomíjím problematiku latentní kriminality). Z výše uvedených tabulek a grafů lze usuzovat, že změna obsahu násilné trestné činnosti v trestním zákoníku (tj. od roku 2010) se projevila změnou trendů tohoto druhu kriminality, ale bližší zdůvodnění ze statistik vyčíst nelze, a v minikomentářích ke statistickým materiálům chybí²³.

Pro vysvětlení zjištěných paradoxů je proto nezbytné obracet se na terénní pracovníky – zkušené experty, kteří jako jediní pomáhají zpravidla objasnit některé statisticky překvapivé zvraty.

Problematicnost výkladů některých poznatků z analytických materiálů orgánů činných v trestním řízení nakonec vedla k projektu úkolu IKSP hledajícího odpovědi na základní otázky o současné násilné trestné činnosti, a to zjišťováním poznatků a názorů na současný stav a vývojové tendence násilné kriminality.

Jako zdroj informací o policií evidovaných trestných činech však policejní statistika vcelku vyhovuje. To platí i o informacích obsažených ve výše citované Zprávě o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti... (MV, 2015), která ze všech uvedených resortních materiálů obsahuje nejobsáhlejší a odborně veřejnosti nejsrozumitelnější komentáře ke stavu kriminality v republice a k vývoji jednotlivých druhů trestné činnosti a bezpečnostních rizik.

K násilné kriminalitě v roce 2014 citovaná zpráva uvádí:

Násilná kriminalita meziročně klesla o 9 %. Z teritoriálního hlediska byl násilnou kriminalitou nejvíce zatížen kraj Ústecký a Liberecký, dále Moravskoslezský a Karlovarský. Nejméně Pardubický kraj, Vysočina a Zlínský kraj. V roce 2014 bylo nejvyšší procento

22 Zpráva o činnosti státních zastupitelství – 700 str. tabulek za rok 2014, Statistická ročenka kriminality MSp 2013 – 600 str. tabulek, Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2014 – 200 str. tabulek – vše přístupné z Portálu justice.cz

23 Např. chybí podrobnější komentář ke grafům na str. 575 a následujících Statistické ročenky kriminality MSp za rok 2013 (MSp, 2015) znázorňující vývoj trestní politiky v ČR v absolutních číslech počtu osob trestně stíhaných, obžalovaných, odsouzených (z toho k odnětí svobody nepodmíněně), který u obžalovaných a odsouzených od roku 2000 ukazuje vzestupné trendy a u trestně stíhaných a osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody klesající trendy, což se z pohledu trestní politiky jeví jako dosti zajímavá zjištění vyžadující komentář.

z evidovaných násilných trestných činů objasněno (byl znám nebo zjištěn jejich pachatel) – v 70 % případů. Klesl počet zjištěných vražd na 160 trestných činů (s 91 % objas-něností), zejména pak vražd na objednávku (z 6 v roce 2013 na 1 v roce 2014), ale zvýšil se počet vražd loupežných (z 11 v roce 2013 na 15 v roce 2014). „Stejně jako v posledních třech letech je **velký počet vražd a pokusů vražd spáchán brutálním způsobem** na seniorech, vlastních rodičích a prarodičích. Pachatelé jsou přitom recidivisté zpravidla v příbuzenském vztahu s obětí. Ve většině případů bývá spontánním motivem získání prostředků na nákup drog, krytí dluhů nebo jiných finančních závazků.“ (MV, 2015)

Informace o vraždách zpřesňují z policejních statistik zpracované následující tabulky:

Tabulka 5: Vraždy²⁴ 2014 ve statistických datech ČR (zdroj: Statistický výkaz Policejního prezidia ČR)

Vraždy	Loupežné	Sexuální	Motivované osobními vztahy	Na objednávku	Ostatní	Celkem
Zjištěno tr. činů celkem	15	2	78	1	64	160
Objasněno	12	1	71	0	51	135
Stíháno osob celkem	13	1	71	4	54	143
Z toho: Recidivisté	9	1	34	1	30	75
Ženy	1	0	12	0	5	18
Muži	12	1	59	4	49	125
Nezletilí	0	0	2	0	2	4

Pozn.: stínování = stíhané osoby pachatelů vražd

Tabulka 6: Oběti vražd²⁵ evidované v roce 2014 v ČR – podle pohlaví (zdroj: Statistický výkaz Policejního prezidia ČR)

Vraždy/ počty obětí	Loupežné	Sexuální	Motivované osobními vztahy	Na objednávku	Ostatní	Celkem
Muž	7	0	33	1	41	82
Žena	7	2	40	1	17	67
Skupina (2 a více)	1	0	6	0	6	13

24 Z toho bylo 82 pokusů o vraždu.

25 V některých případech bylo objektem vražedného útoku více osob. Proto počty obětí nejsou zpravidla totožné s počtem evidovaných vražd.

Tabulka 7: Věk obětí trestného činu vraždy

Vraždy/ Věk oběti	Loupežné	Sexuální	Motivované osobními vztahy	Na objednávku	Ostatní	Celkem
1–17	1	1	11	0	10	23
18–24	1	0	3	0	4	8
25–30	0	1	6	0	5	12
31–40	1	0	19	1	12	33
41–50	3	0	18	0	12	33
51–60	1	0	15	1	11	28
61–70	4	0	4	0	2	10
71–80	1	0	1	0	4	6
81–90	3	0	1	0	2	6
91+	0	0	1	0	2	3

Tabulka 8: Zjištěný vztah pachatel – oběť u vražd evidovaných v roce 2014 v ČR (zdroj: Statistický výkaz Policejního prezidia ČR)

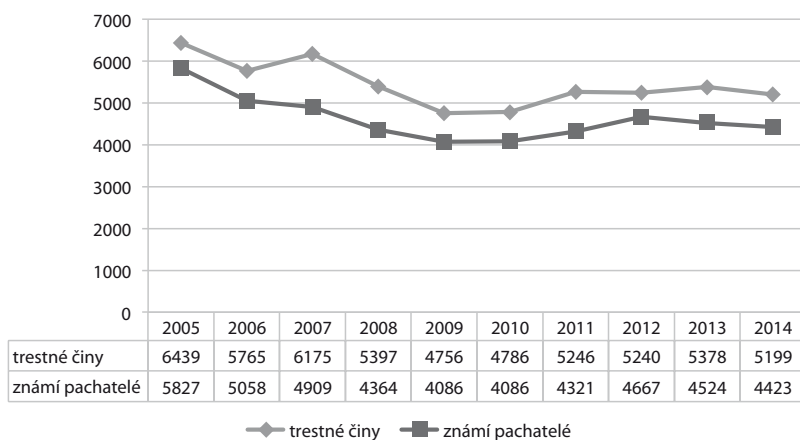
Vraždy/Vztah pachatel – oběť –	Loupežné	Sexuální	Motivované osobními vztahy	Objednané	Ostatní	Celkem
Vlastní dítě	0	0	5	0	2	7
Dítě, kde jeden z rodičů je druh- družka, přítel	0	0	1	0	0	1
Dítě ve vzdále- ném příbuzen- ském poměru (synovec, neteř apod.)	0	1	0	0	0	1
Dítě ve vzta- hu spolužáka, kamaráda	0	0	1	0	0	1
Dítě ve vztahu ke známé osobě (soused, známý rodiny apod.)	0	0	0	0	1	1
Manželka	0	0	6	0	2	8
Družka, žena ve společné domácnosti	0	0	13	0	1	14
Manžel	0	0	0	1	0	1
Druh, muž ve společné domácnosti	0	0	6	0	0	6
Dospělá osoba s jiným vztahem	3	0	12	0	4	19
Matka	0	0	5	0	0	5

Otec	0	0	1	0	0	1
Spolubydlící (mimo výše uvedené – bez vztahu)	0	0	2	0	2	4
Podnájemník	0	0	1	0	0	1
Bez vztahu	11	1	15	1	50	78
Bratr	0	0	3	0	0	3
Manželka – v rozvodovém řízení	0	0	1	0	0	1
Bývalá manželka/ partnerka	0	0	5	0	0	5
Spolupracovník (včetně nadřízeného a podřízeného)	0	0	1	0	0	1
Bývalý/á přítel/ přítelkyně	1	0	3	0	0	4

Následující grafy znázorňují vývojové trendy trestných činů, které nejvíce sytí rozsah policií evidované násilné kriminality a současně tak zásadně ovlivňují změny jejich trendů. Jsou to **trestné činy úmyslného ublížení na zdraví a loupeže**.

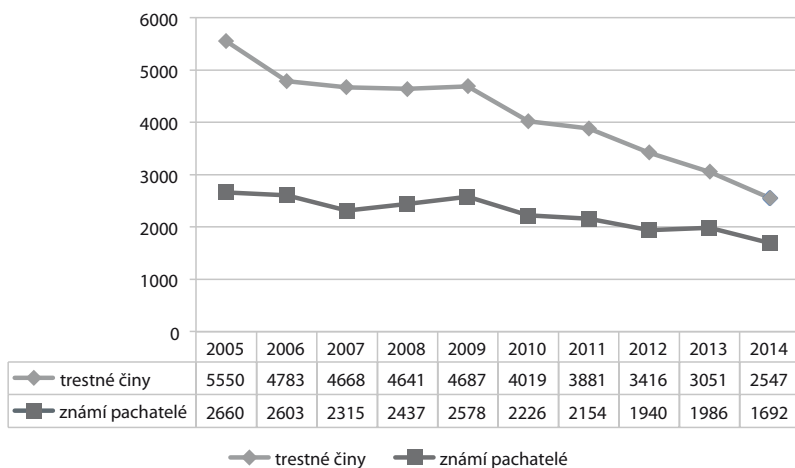
V posledních letech má na násilné kriminalitě největší podíl úmyslné ublížení na zdraví. V poměru k objasněné násilné trestné činnosti v roce 2014 (celkem 11 912 objasněných trestných činů), představuje úmyslné ublížení na zdraví 31 %, loupeže – 12 %. Loupeže v roce 2014 zaznamenaly největší pokles výskytu mezi násilnými trestnými činy, a tak mezi objasněnými násilnými trestnými činy, je předstihly trestné činy nebezpečné vyhrožování – 16% podíl a porušování domovní svobody s 13% zastoupením. Trestný čin vydírání s 8% zastoupením byl v roce 2014 na pomyslném 5. místě. Následovaly, co do četnosti, násilí proti úřední osobě, především proti příslušníkům Policie ČR, týrání osoby žijící ve společném obydlí a vraždy.

Graf 5: Vývoj počtu evidovaných trestných činů úmyslného ublížení na zdraví a za ně stíhaných pachatelů od roku 2005 do roku 2014, ČR (zdroj dat: statistiky Policejního prezidia ČR)

Trend poklesu počtu evidovaných loupeží je trvalý. Dle Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti... za rok 2014 tradičně mezi nimi přetrvávají pouliční loupežná přepadení, kdy se pachatelé zaměřují na osamělé chodce, především ženy a seniory, nad kterými mají fyzickou a početní převahu. Další cílovou skupinou útoků jsou osoby mladistvé a nezletilé. Typickým „snadným“ cílem loupežných přepadení (většinou jednotlivců) jsou herny, bary, kiosky a benzinové stanice. Od roku 2011 se lze také setkat s přepadením klenotnictví a zlatnictví. Takové loupeže jsou však prováděny zpravidla skupinou pachatelů.

Graf 6: Vývoj počtu evidovaných trestných činů loupeže a za ně stíhaných pachatelů od roku 2005 do roku 2014, ČR (zdroj dat: statistiky Policejního prezidia ČR)

Co k násilné kriminalitě uvádí Nejvyšší státní zastupitelství ČR

Nejvyšší státní zastupitelství ve zprávě o činnosti za rok 2014 k násilné kriminalitě uvádí (str. 6): „**U násilné trestné činnosti se projevuje narůstající agresivita a brutalita pachatelů**, této trestné činnosti se zúčastňují i mladiství a osoby mladší 15 let.“ Pokud se vyskytují případy zvýšené agresivity a brutality, tak právě u těchto osob. (NSZ, 2015) V části věnované vybraným trestným činům proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti (str. 18 zprávy) je upozorněno na výrazný pokles loupeží v roce 2014, který navazuje na vývojový trend v předcházejících letech. Počty za tento trestný čin stíhaných a obžalovaných osob byly v roce 2014 nejnižší od roku 1990, resp. od roku 1992 (ve vztahu k ukazateli obžalovaných osob). Jen u těžkého ublížení na zdraví spáchaného úmyslnou formou zavinění (§ 145 trestního zákoníku) došlo k mírnému vzestupu počtu stíhaných, a následně obžalovaných (o cca 40 osob).

Co k násilné kriminalitě obecně uvádí Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014 (ve srovnání s rokem 2013) zpracovávaná Ministerstvem vnitra ČR

Citovaná zpráva, která vychází primárně z údajů Policie ČR, ale obsahuje i údaje z podkladů dalších ministerstev (spravedlnosti, financí, práce a sociálních věcí, školství, mládeže a tělovýchovy aj.) konstatuje výrazný pokles násilné trestné činnosti v hodnoceném

roce (2014), a to o 15 %, což představuje cca 38 tis. skutků). Počet vražd poklesl o 12 % (22 skutků). Na str. 2 Zpráva uvádí: „Stejně jako v roce 2012 Policie ČR u mládeže zaznamenává vyšší stupeň brutality při vedených útocích. Výjimkou nejsou útoky za použití zbraně a zkratkovitá jednání vyúsťující v nejzávažnější zločiny.“ Nejvyšším zastoupením násilné kriminality vyjádřené tzv. indexem kriminality (poměr evidovaných skutků k počtu trvale hlášených obyvatel) byl i v roce 2014 tradičně Ústecký kraj. V absolutním počtu ho předstihly kraje Moravskoslezský a Praha. Celkově však dochází oproti roku 2013 k výraznému poklesu – o 10 %. (MV, 2015)

V.2. Známí pachatelé násilné kriminality

Za poslední desetiletí **počet každoročně trestně stíhaných známých pachatelů násilné trestné činnosti při mírném poklesu objasněnosti o 4 % poklesl výrazně** (z 16 tis. osob stíhaných v roce 2005 na 12 tis. v roce 2014). Zejména se to týká pachatelů loupeží. Jak ukazuje graf 6, v roce 2005 bylo za loupež stíháno 2 660 pachatelů (objasněnost 43 %), v roce 2014 již „jen“ 1 692 pachatelů (56% objasněnost).

Mezi pachateli policií evidovaných násilných trestných činů **nejradikálněji klesá zastoupení mladistvých pachatelů** (tj. pachatelů provinění). V roce 2005 bylo za násilnou kriminalitu stíháno 1 027 mladistvých, v roce 2014 – 529 mladistvých, což představovalo cca 4 % ze všech osob stíhaných za násilnou trestnou činnost v roce 2014²⁶. Pro srovnání: jejich podíl mezi pachateli loupeží v roce 2014 činil 10,4 %, mezi pachateli úmyslného ublížení na zdraví 5 % a u majetkové kriminality 3,5 %. (MV, 2015) **Děti (mladších 15 let) – známých pachatelů evidovaných loupeží, úmyslného ublížení na zdraví a vydírání** (tj. činů jinak trestných) **bylo v roce 2014 celkem cca 300 osob** (v roce 2005 desetinasobně více – přes 3 000 osob). Tj. dohromady bylo v roce 2014 pachateli násilné kriminality necelých 1 000 osob mladších 18 let. Vraždy spáchaly 3 osoby – jen mladiství.

Nepatrně více než nezletilých bylo v roce 2014 mezi známými pachateli násilné kriminality – cizinců, konkrétně 914 osob, přičemž převažovaly osoby stíhané za úmyslné ublížení na zdraví a loupeže. Mezi pachateli násilných trestných činů představovali cizinci celkem 7 %. Z toho u vražd – 13 % a u loupeží – 9 %.

Ze sledovaných skupin nejvíce násilných trestných činů v roce 2014 spáchali recidivisté, a to cca 7 tis. trestných činů. Známých pachatelů – recidivistů bylo trestně stíháno cca 6 tis. Z toho cca 2 tis. recidivistů spáchalo úmyslné ublížení na zdraví (42 % ze všech za tento trestný čin v tom roce stíhaných pachatelů), loupež cca 900 recidivistů (54 %) a vražd 75 (52 %). (MV, 2015)

V.3. Oběti násilné kriminality

Tato část zpřístupňuje údaje o počtech obětí vybraných trestných činů, které spadají podle policejního členění do násilné kriminality²⁷ a informuje o vývoji těchto počtů

26 Podíl mladistvých mezi všemi v roce 2014 stíhanými pachateli činil 2,3 %.

27 Výčet trestných činů spadajících podle policejního členění do kriminality násilné – viz např. policejní statistiky kriminality MVČR (Celková kriminalita, 2014).

obětí během desetiletí 2005–2014. (PREZIDIUM, 2015) Pozornost je zaměřena na oběti násilných trestných činů, u nichž bylo zaznamenáno ve statistikách Policie ČR v uvedené dekádě nejvíce obětí, případně také na oběti těch násilných trestných činů, které jsou z hlediska dopadů na oběti nejzávažnější, tj. v jejich důsledku dochází hlavně k úmrtím a zraněním obětí²⁸.

Než přistoupíme k podrobnějšímu rozboru údajů o obětech jednotlivých násilných trestných činů, povšimneme si v obecnější rovině policejní statistikou nashromážděných dat o celku obětí kriminality na území naší republiky během let 2005–2014²⁹. **V průběhu těchto let se počet Policií ČR (dále též PČR) evidovaných obětí trestné činnosti na území celého našeho státu pohyboval mezi cca 40 až 52 tisíci osobami ročně (ročně průměrně zhruba 47 400 osob).** Mezi všemi v ČR policií evidovanými oběťmi kriminality zraněné oběti v důsledku trestné činnosti vůči nim spáchané tvořily ve výše uvedeném období každoročně v průměru asi 17 % (v absolutních číslech se jednalo v průměru o cca 8 tisíc zraněných osob ročně). Oběti, které zemřely v důsledku trestné činnosti vůči nim spáchané, byly zastoupeny během uvedeného desetiletí mezi všemi v ČR policií evidovanými oběťmi kriminality každý rok průměrně necelým 1 % (konkrétně 0,7 % – v absolutních počtech zhruba 320 zemřelých osob průměrně ročně). Přitom v období let 2005–2014 policií evidované zraněné oběti násilné kriminality tvořily průměrně ročně minimálně 90 % všech policií v ČR evidovaných zraněných obětí kriminality a ze všech v ČR policií evidovaných zemřelých obětí kriminality oběti násilné trestné činnosti tvořily průměrně ročně nejméně 60 %.

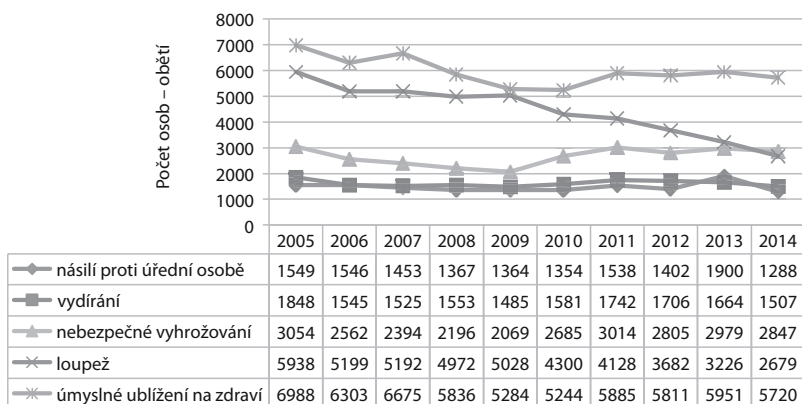
Výše uvedené procentové údaje naznačují, že zastoupení zraněných a zemřelých obětí násilné trestné činnosti mezi všemi zemřelými a zraněnými policií evidovanými oběťmi kriminality za posledních deset let byla značná. To, že opravdu značné v některých případech byly i celkové počty obětí jednotlivých násilných trestných činů, bude zřejmé z následujících údajů.

Z násilných trestných činů se během let 2005–2014 každoročně občané naší republiky stávali podle policejních statistik nejčastěji oběťmi pěti kriminálních deliktů, jejichž výčet je uveden v grafu 7. Z dat v tomto grafu je patrné, že počty obětí zde uváděné násilné trestné činnosti měly ve svých minimech ročně hodnotu zhruba 1 300 osob a v maximech dosahovaly někdy téměř 7 tisíc osob. V následujícím textu se budeme údajům o obětech v grafu 7 uvedených kriminálních deliktů věnovat podrobněji.

28 Policie ve svých statistikách eviduje tyto následky trestných činů pro oběti: úmrtí, zranění, jiný následek, bez následku.

29 Data týkající se obětí kriminality z policejních statistik, poskytlo Policejní prezidium ČR na žádost IKSP (viz Sestavy, 2005–2014).

Graf 7: Policií evidované oběti násilných trestných činů, jejichž počty v letech 2010–2014 byly ročně obvykle vyšší než tisíc osob, Česká republika

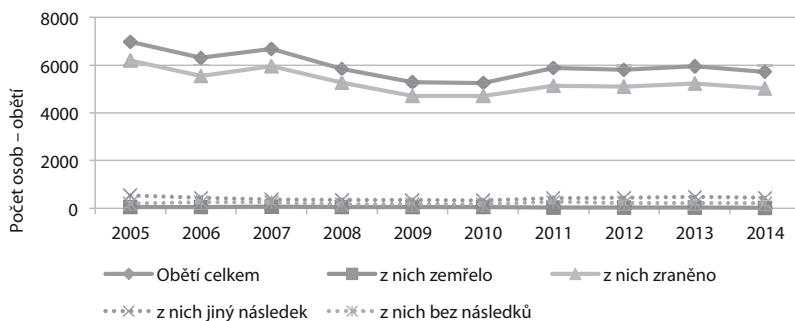
Nejdříve se zastavíme u obětí trestné činnosti označené v policejní statistice jako úmyslné ublížení na zdraví (§§ 145, 146, 146a ntz; §§ 221, 222 tz)³⁰. Průměrné roční zastoupení obětí této trestné činnosti v celkovém množství policií evidovaných obětí v ČR v letech 2005–2014 bylo cca 13 %.

V případě úmyslného ublížení na zdraví se jednalo o trestnou činnost, která během zmíněného období každoročně za sebou zanechala, podobně však jako již tradičně ve většině let předcházejících, velké množství obětí. **Ve výše uvedené dekádě se jednalo průměrně ročně o cca 6 tisíc obětí.** Bezmála 90 % těchto obětí bylo průměrně ročně v důsledku této trestné činnosti zraněno (viz graf 8) a současně více jak tři čtvrtě procenta (0,77 %) obětí úmyslného ublížení na zdraví průměrně ročně tvořili jednotlivci, kteří v důsledku tohoto trestného činu zemřeli. I když se jednalo v případě úmrtí o malé procentové zastoupení, **v absolutních hodnotách to činilo v průměru ročně 46 zemřelých osob.**

Pokud jde o vývoj počtu obětí úmyslného ublížení na zdraví během let 2005–2014, dá se konstatovat, že celkové množství obětí této trestné činnosti nemělo během těchto deseti let nějakou trvale klesající či stoupající tendenci. V posledních čtyřech letech dekády zůstalo množství obětí víceméně na obdobné úrovni. Ta se blížila průměrným ročním absolutním hodnotám za sledované období.

30 ntz – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník; tz – zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Graf 8: Policií evidované oběti úmyslného ublížení na zdraví v období let 2005–2014, ČR. Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

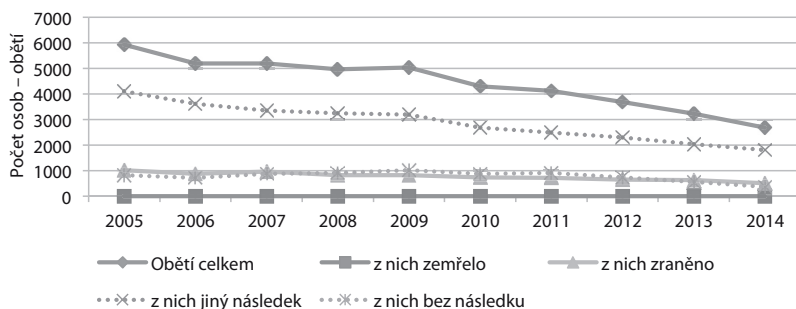
Graf 9 přináší údaje o obětech trestného činu **loupeže** (§ 173 ntz, § 234 tz). Jde o trestný čin, kdy cílem pachatele je zmocnění se věci někoho jiného za pomoci násilí nebo pod pohrůžkou bezprostředního násilí. Oběti v důsledku tohoto trestného činu přicházejí většinou o majetek (viz v grafu 9 údaje o „jiném následku“ pro oběti, který u osob zasažených diskutovaným kriminálním deliktem převládá). Je však třeba si povšimnout skutečnosti, že, jak doloží dále uváděná zjištění, nikoli okrajově v rámci této trestné činnosti docházelo ke zraněním nebo dokonce i k úmrtím obětí v důsledku poranění způsobených útoky pachatelů loupeží.

Oběti loupežných přepadení tvořily v letech 2005–2014 každoročně druhou nejpočetnější skupinu obětí mezi všemi PČR evidovanými oběťmi násilné kriminality u nás, s výjimkou roku 2014. Tehdy počet obětí loupeže mírně zaostával v absolutních hodnotách za počtem obětí trestného činu nebezpečné vyhrožování (viz graf 7). Jinak ve zkoumaném desetiletí **tvořily osoby zasažené loupeží mezi všemi v České republice policií evidovanými oběťmi kriminality průměrně ročně 9,3 %**.

V České republice se v letech 2005–2014 stalo oběťmi loupeže podle záznamů policie asi **4,5 tisíc osob průměrně ročně**. Přitom počet obětí loupeže se pohyboval během této dekády mezi cca 2,7 a téměř 6 tisíci osobami ročně. Zraněno bylo ve sledovaném desetiletém období průměrně ročně 18 % obětí loupeže, a to bez nějakých velkých procentových ročních výkyvů (ročně se jednalo v průměru o cca 770 zraněných osob). V průběhu sledovaného desetiletí také v průměru **3 oběti ročně zemřely v důsledku násilí uplatněného vůči nim pachateli loupeží**.

Počet obětí loupeže zaznamenaný každý rok policií během let 2005–2014 na území našeho státu se v průběhu druhé poloviny této dekády vyznačoval, a to až do roku 2014, po období spíše stagnace během let 2006–2009, zřetelným postupným nepřerušovaným poklesem.

Graf 9: Policií evidované oběti trestného činu loupeže v období let 2005–2014, ČR. Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

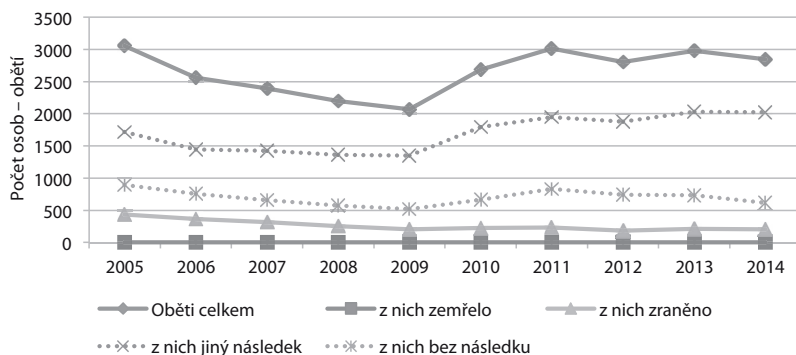

Osoby zasažené trestným činem **nebezpečné vyhrožování** (§ 353 ntz, § 197a tz) tvoří u nás také tradičně jednu z nejpočetnějších skupin obětí násilné kriminality. Oběti tohoto deliktu jsou osoby, kterým bylo vyhrožováno usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to vzbuzovalo důvodnou obavu, že tyto výhrůžky budou opravdu jejich původci realizovány. **V letech 2005–2014 tvořily oběti nebezpečného vyhrožování ročně průměrně 5,6 % všech PČR evidovaných obětí v České republice.**

Ve výše uvedené dekádě počet obětí nebezpečného vyhrožování činil zhruba 2 700 osob průměrně ročně (**v absolutních hodnotách se tento počet pohyboval mezi cca 2 až 3 tisíci osobami každý rok** – viz graf 10). Zraněné oběti tvořily ročně průměrně asi 10 % obětí nebezpečného vyhrožování (cca 260 osob zraněných v průměru ročně). Přitom ale procentový podíl zraněných obětí v celku obětí nebezpečného vyhrožování se každý rok během sledovaných deseti let celkem pravidelně stále snižoval. Klesal téměř plynule z cca 14 % v roce 2005 a 2006 na polovinu v letech 2013 a 2014. Přesto roční průměrný počet zraněných osob během druhé poloviny analyzované dekády dosahoval hodnot vyšších než dvě stě. Oběti zemřelé na následky nebezpečného vyhrožování se ve zkoumaném období téměř nevyskytly, pouze v jednom případě.

Pokud jde o vývoj počtu obětí v letech 2005–2014, po postupné klesající tendenci v první polovině dekády, **začaly v roce 2010 počty obětí tohoto trestného činu zase vzrůstat**. V posledních čtyřech letech analyzovaného desetiletí se počty obětí již opět každoročně pohybovaly na víceméně obdobných hodnotách. Ty se blížily počtu obětí zaevidovaných policií v roce 2005, kdy bylo množství obětí nebezpečného vyhrožování ve sledované dekádě vůbec nejvyšší.

Graf 10: Policií evidované oběti trestného činu nebezpečné vyhrožování v období let 2005–2014, ČR. Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

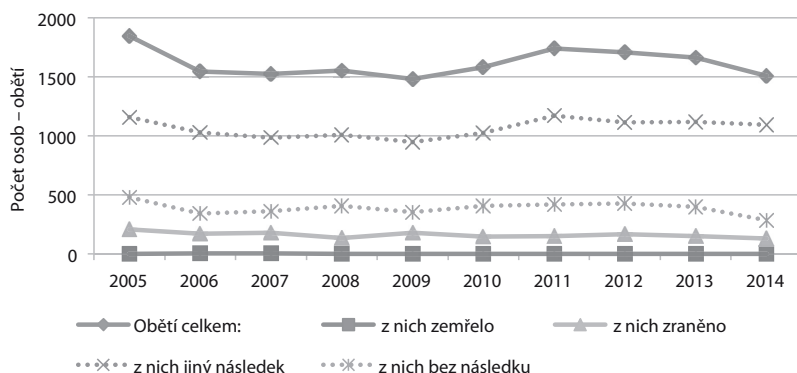

Oběti trestného činu **vydírání** (§ 175 ntz, 235 tz) jsou osoby, které byly nuceny násilím, pohrůzkou násilím nebo pohrůzkou jiné těžké újmy, aby něco konaly. **Oběti tohoto trestného činu tvořily v letech 2005–2014 mezi všemi policií evidovanými oběťmi v ČR průměrně ročně 3,4 %.**

V uvedeném desetiletí zaznamenala u nás policie **průměrně ročně cca 1 600 osob zasažených trestným činem vydírání. Absolutní počty obětí tohoto trestného činu se v uvedeném období ročně pohybovaly, jak je zřejmé z grafu 11, mezi zhruba 1 500 a 1 800 jedinci.** V důsledku vydírání bylo během sledovaných deseti let v průměru 10 % obětí každoročně zraněno (ročně v průměru asi 160 osob). **Úmrtí osob zasažených vydíráním byla častější v první polovině zkoumaného desetiletí (celkem úmrtí 7 osob) než v jeho druhé polovině, kdy bylo policií zaznamenáno úmrtí jedné osoby.**

Vývoj počtu obětí vydírání během let 2005–2014 ukázal, že počátkem druhé poloviny dekády došlo k postupnému nárůstu počtu obětí vydírání oproti předchozím několika letům, kdy byly roční počty obětí spíše stabilní po jejich poklesu v roce 2006. V posledních dvou letech analyzovaného desetiletí byl naznačen opětovný mírný pokles počtů obětí vydírání, ale jen k převládajícím hodnotám z první poloviny dekády. To, zda případně tento zatím spíše nevýrazný pokles bude pokračovat v následujících letech, ukáže až budoucnost.

Graf 11: Policií evidované oběti trestného činu vydírání v období let 2005–2014, ČR. Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

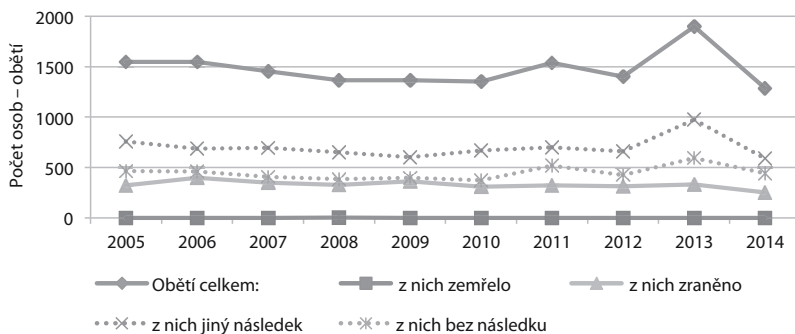

V dalším textu se budeme věnovat osobám zasaženým násilnou trestnou činností, která je v policejní statistice označovaná jako **násilí proti úřední osobě a orgánu veřejné moci** (§§ 323 až 326 ntz, §§ 153, 154/1, 155, 156/1,2 tz). Jde o oběti trestné činnosti, která se týká projevů násilí, vyhrožování usmrcením, ublížením na zdraví nebo vyhrožování způsobením značné škody, a to v úmyslu působit na výkon orgánu státní správy, územní samosprávy, soudu nebo jiného orgánu veřejné moci či úřední osoby. Týká se rovněž případů, kdy k této trestné činnosti dochází pro samotný výkon pravomoci uvedených subjektů. **Oběti diskutované trestné činnosti, mezi nimiž byli často policisté, tvořily v letech 2005–2014 mezi všemi policií evidovanými oběťmi v ČR ročně průměrně zhruba 3,1 %.**

Počty obětí násilí proti úřední osobě a orgánu veřejné moci dosahovaly v letech 2005–2014 hodnot kolem 1 500 osob průměrně ročně. Tyto oběti tvořily, jak je též patrné z grafu 12, cca 1 300 až 1 900 jednotlivců ročně. Průměrně ročně bylo mezi oběťmi této trestné činnosti asi 22 % osob se zraněním, což činilo zhruba 330 zraněných jednotlivců průměrně ročně. Během sledovaných deseti let došlo k úmrtím 5 osob poškozených touto trestnou činností (z nich 3 osob v první půlce desetiletí).

Ve druhé polovině období let 2005–2014 byl vývoj ročních absolutních počtů obětí zde sledované trestné činnosti oproti první polovině tohoto časového úseku, kdy setrval víceméně na obdobných hodnotách, nerovnoměrný a se značnými výkyvy (viz graf 12). Nicméně sumy absolutních počtů obětí v první a druhé polovině analyzované dekády se příliš nelišily.

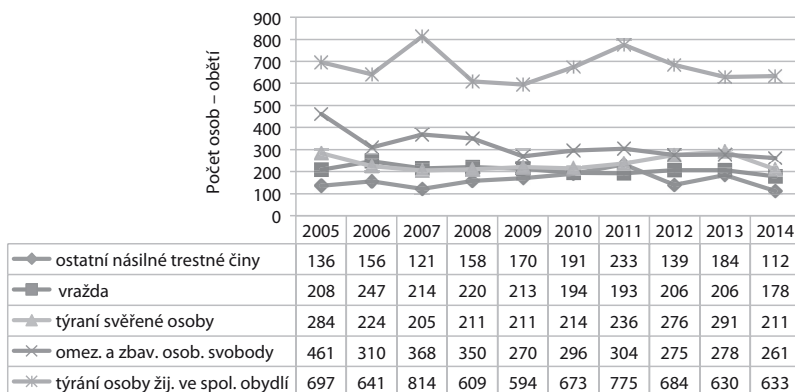
Graf 12: Policií evidované oběti násilí proti úřední osobě a orgánu veřejné moci v období let 2005–2014, ČR.
Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

Následující graf 13 uvádí přehled násilných trestných činů, jejichž roční počty obětí obvykle dosahovaly v období let 2005–2014 více jak 100 a méně než tisíc osob. (Oběti trestného činu nebezpečné pronásledování jsou pojednány až v grafu 16.) Z údajů v grafu 13 je zřejmé, že s výjimkou jedinců zasažených trestnou činností označenou v policejní statistice jako omezování a zbavení osobní svobody (§§ 171, 170 ntz, §§ 231, 232 tz) a týrání osoby ve společném obydlí (§ 199 ntz, § 215a tz), které co do ročních absolutních počtů obětí vykazovaly během zkoumané dekády strmější výkyvy, počty obětí ostatních v grafu uvedených trestných činů v analyzovaném období obvykle ročně nějak příliš nekolísaly.

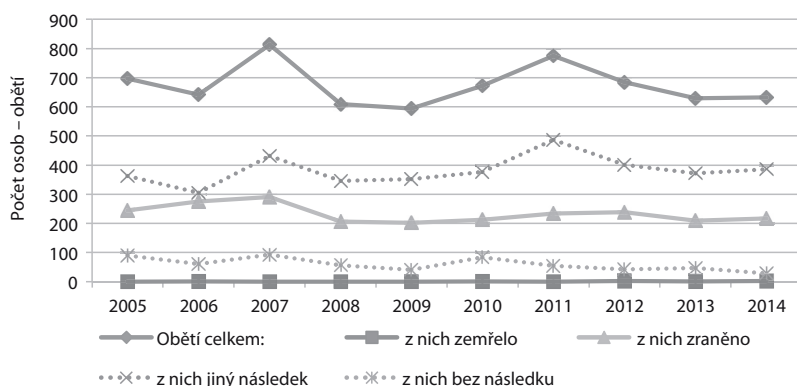
Z v grafu 13 uvedených obětí trestných činů si dále více povšimneme v následujícím textu obětí trestného činu týrání osoby ve společném obydlí, protože jde speciálně o oběti tzv. domácího násilí, kterému byla věnována zvláštní pozornost v rámci podúkolu ke zde řešenému úkolu. Zaměříme se také blíže na oběti trestného činu vraždy, jelikož se jedná o oběti nejzávažnějšího násilného trestného činu spáchaného primárně s úmyslem připravit někoho o život.

Graf 13: Policií evidované oběti násilných trestných činů, jejichž počty v letech 2010–2014 byly ročně obvykle vyšší než sto a nižší než tisíc osob, Česká republika

Trestný čin **týrání osoby ve společném obydlí** se vztahuje k týrání blízkých či jiných osob, které s pachatelem či pachatelkou tohoto deliktu sdílejí společné bydlení. **Oběti uvedeného trestného činu tvořily v letech 2005–2014 v celku každoročního objemu všech PČR evidovaných obětí kriminality na území našeho státu průměrně ročně „jen“ 1,4 %, ale i tak se jednalo průměrně ročně o zhruba 680 osob zasažených tímto násilným trestným činem.** Absolutní počty obětí tohoto trestného činu v jednotlivých letech zkoumané dekády kolísaly v rozmezí cca 600 až 800 obětí a celkově nevykazovaly nějakou setrvale stoupající či klesající tendenci – viz graf 14. Roční procentové zastoupení zraněných osob mezi oběťmi tohoto trestného činu bylo ale víceméně stabilní a tvořilo ročně průměrně cca 35 % (což bylo cca 230 osob průměrně ročně). **Je to množství vy-povídající o značném rozsahu hrubého násilí uplatňovaného pachateli/pachatelkami vůči osobám pobývajícím s nimi pod jednou střechou,** obvykle v rámci dlouhodobého rodinného soužití. Z analyzovaných dat bylo rovněž zřejmé, že v druhé polovině sledované dekády došlo ke zvýšení počtu úmrtí obětí v důsledku násilného jednání pachatelů/pachatelek (celkem 6 úmrtí) oproti první polovině dekády (jedno úmrtí).

Graf 14: Policií evidované oběti trestného činu týrání osoby ve společném obydlí v období let 2005–2014, ČR.
Členění podle policíí sledovaných následků trestných činů pro oběti

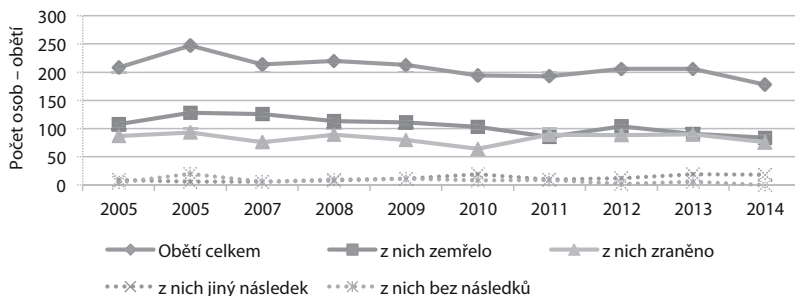

Další oběti, kterým zde budeme věnovat pozornost, jsou oběti jednoho z nejzávažnějších trestných činů vůbec, a to trestného činu **vraždy**. **Oběti vraždy** (§ 140 ntz, § 219 tz), tedy aktu úmyslného usmrcení, případně úmyslného usmrcení s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, **tvořily v letech 2005–2014 mezi všemi policíí evidovanými oběťmi na území ČR v průměru 0,4 % ročně.** Jednalo se sice o malé procentové zastoupení, které však **v absolutních hodnotách znamenalo během let 2005–2014 průměrně ročně 208 obětí tohoto trestného činu (včetně ve stadiu pokusu a přípravy).**

Ve sledované dekádě průměrně ročně asi polovina obětí vraždy (50,6 %) v důsledku vražedných útoků vůči nim zemřela (jednalo se ročně v průměru o 105 osob) a průměrně ročně 40 % obětí vraždy přežilo útok na svoji osobu se zraněními (což činilo 83 osob ročně v průměru).

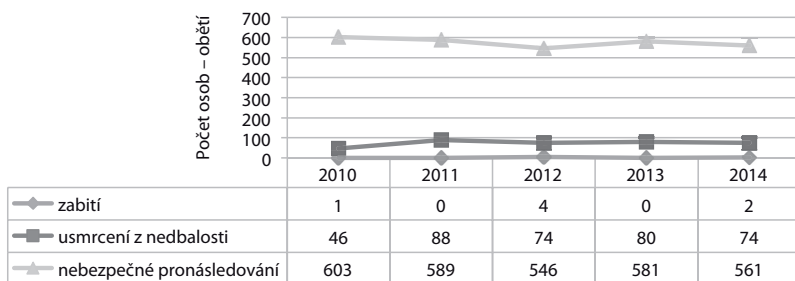
Z grafu 15 je zřejmé, že v letech 2005–2014 roční absolutní počty obětí vražd nevykazovaly nějaké výrazné roční výkyvy. Výjimkou byly jen roky 2006 a 2014. Přesto za druhou polovinu dekády byl souhrnný počet obětí vraždy nižší než v předchozích zkoumaných pěti letech (o 125 osob méně).

Graf 15: Policií evidované oběti trestného činu vraždy v období let 2005–2014, ČR. Členění podle policií sledovaných následků trestných činů pro oběti

Počty obětí trestného činu usmrcení z nedbalosti (§ 143 ntz), zabití (§ 141 ntz) a nebezpečného pronásledování (§ 354 ntz), tedy kriminálních deliktů, které rovněž nelze opominout při analýze násilné kriminality vzhledem k vysokým ročním počtům jejich obětí či vzhledem k jejich zásadním dopadům na oběti, lze sledovat v grafu 16. (Uvedené trestné činy jsou nově obsaženy v trestním zákoníku platném od 1. 1. 2010, údaje o nich tedy uvádíme jen za pět let.) Z údajů v grafu 16 je zřejmé, že počty obětí trestných činů v něm uvedených se během analyzovaného pětiletého období většinou nevyznačovaly zásadními ročními výkyvy.

Graf 16: Policií evidované oběti trestného činu zabití, usmrcení z nedbalosti a nebezpečné pronásledování v období let 2010–2014, ČR

Závěr: Z analyzovaných dat týkajících se Policií ČR evidovaných obětí násilných trestných činů v České republice v letech 2005–2014 bylo zřejmé následující. **Počty obětí násilných trestných činů**, a to jak těch, které se ročními vysokými počty obětí na policií evidovaném celkovém množství obětí násilné kriminality podílejí největším dílem, tak i těch s menším počtem obětí, během jednotlivých sledovaných let obvykle **různě kolísaly**. Zpravidla se ale počty obětí při zmíněných ročních výkyvech pohybovaly v blízkosti ročních hodnot zaznamenaných v rámci sledovaného desetiletí. **Výjimkou byly oběti**

loupeže, u kterých byla patrná, obzvlášť pak v posledních pěti letech sledovaného desetiletí, delší nepřerušovaná setrvalá tendence k poklesu. Menší počet obětí byl také zřejmý u obětí vražd v druhé polovině dekády oproti její první polovině. Tento pokles se však nevyznačoval trvalou sestupnou tendencí jako u loupeží.

Z analýzy desetiletého vývoje počtů obětí vybraných násilných trestných činů vyplynulo, že byť se roční počty obětí vyznačovaly různými výkyvy, přesto většinou během zkoumaného desetiletí nevykazovaly nějaké stabilní dlouhodobé tendence ke změně, tedy k poklesu, či nárůstu.

VI.

**Výsledky dotazníkového šetření
násilí v České republice – 2014**

Jako experty jsme zamýšleli získat cca 100 zkušených vyšetřovatelů kriminální policie ČR, zabývajících se násilnou trestnou činností (více než 5 let služby na specializovaném úseku) a všechny české soudní lékaře (cca 80 osob). Pro srovnání jsme oslovili i slovenské kriminalisty, a to prostřednictvím pracovníka Policejního prezidia v Bratislavě, který požádal o vyplnění našeho dotazníku všechna okresní kriminální oddělení SR (ale byly nám vráceny jen 3 vyplněné dotazníky z Prešova). Všem respondentům byly dotazníky distribuovány na konci roku 2014 a na začátku roku 2015. **Těm, kteří dotazníky vyplnili, prostřednictvím této publikace velice děkujeme.**

Cílem této části výzkumu bylo zjistit, zda v posledních letech se opravdu, z pohledu expertů, zvyšuje brutalita a neadekvátnost násilných útoků. Dotazník byl distribuován ve značném množství, ale návratnost byla malá. Jednak to bylo zdůvodňováno skepticismem kriminalistů, právníků, lékařů k obdobným akcím, jednak určitou únavou z vyplňování různých dotazníků. Někteří z oslovených nás upozorňovali na zbytečnost podobných akcí. U soudních lékařů se ještě přidala určitá rivalita mezi několika navzájem méně komunikujícími skupinami. Přesto jsme tento způsob zvolili, protože zastáváme názor, že než prezentovat jen svoje vlastní názory, nebo přebírat názory zveřejňované v médiích, je lepší dotazovat se alespoň expertů, kteří jsou ochotni dotazník vyplnit a chápou, že je to jeden z mála způsobů, jak zjistit názory odborné veřejnosti, a to z co největšího počtu regionů. Současné tím, že tento způsob sběru dat přiznáváme, sice omezuje využitelnost zjištěných názorů pro větší zobecnění, ale stále můžeme doložit názory více než 100 expertů na úseku násilné kriminality, což má určitě větší váhu, než spekulace nad resortními statistikami.

Dotazník, který byl anonymní, byl distribuován převážně elektronickou cestou, takže díky častým výpadkům e-pošty se cca 20–30 dotazníků (kriminalistů a soudních lékařů) do šetření nedostalo a odesílatelé už odmítli vyplňovat dotazníky znovu. Soudním znalcům v oboru soudního lékařství distribuoval dotazník spoluautor R. Havel, a to všem (tj. cca 80 osobám) návrat 10 dotazníků. Prostřednictvím Policejní akademie (vedoucí katedry kriminologie – dr. Firstové a Mgr. Kužílka – vedoucího oddělení objasňování násilné trestné činnosti v Bartolomějské) byl dotazník distribuován kriminalistům pracujícím na úseku násilné kriminality – návrat 78 dotazníků. Dále dotazník vyplnili 3 kriminalisté odboru kriminální policie Okresního ředitelství Policajného zboru v Prešově (za přispění pplk. K. Mogišové). Dodatečně mezi respondenty bylo zařazeno 6 státních zástupců z 2 senátů násilné trestné činnosti Vrchního státního zastupitelství v Praze (trestního oddělení), 2 soudci a 2 pracovníci PA Praha – podle našich kritérií všichni se více než 10 let věnovali pracovníce násilné trestné činnosti. Tj. dohromady to bylo 101 použitelných vyplněných dotazníků. **Do tabulek bylo zpracováno 98 dotazníků (českých respondentů) dělených do tří skupin: kriminalisté, soudní lékaři, ostatní v lomítku se státními zástupci. Odpovědi slovenských kolegů jsou uvedeny pod každou tabulkou jen pro dokreslení zjištěného.**

Poznatky z dotazníků byly zpracovány pro každou skupinu zvlášť. V průběhu zpracování i po jeho ukončení byly ještě doplněny o výsledky rozhovorů s některými z respondentů. Do kategorie odpovědí „nevím“ jsme zařadili i nezodpovězené otázky (byla to však výjimka). Dotazník je přiložen na konci publikace³¹.

31 Dotazníky zpracovávané pracovníky IKSP závazně připomínkuje a schvaluje metodologická komise IKSP.

V tabulkách jsou zpracovány odpovědi na jednotlivé otázky z dotazníku, a to v absolutních číslech – uvádění procent se nám jevilo jako zbytečné: jednak celkový vzorek činí 98 osob – a tak v procentuálním vyjádření by to byl od absolutních počtů zanedbatelný rozdíl; jednak podskupiny jsou, s výjimkou kriminalistů, početně velmi malé, a shodou okolností činí 2 x 10 osob. Třídění druhého stupně, jak nám bylo navrhováno, pokládáme též za zbytečné, s ohledem na určitou zkušenostní homogenitu našeho vzorku respondentů.

Nejvíce nás zajímaly odpovědi na následující tři základní otázky, a proto je předřazujeme před všechny ostatní. Jednalo se o:

1. Poměr kladných a záporných odpovědí na otázku zjišťující, zda v posledních cca 10 letech častěji než dříve *dochází k větší devastaci těl* obětí napadení? (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	46	49	3
Z toho: kriminalisté	35	42	1
soudní lékaři	6	3	1
Ostatní/z toho státní zástupci	5/2	4/2	1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

Soudní lékaři a respondenti označení jako „ostatní“ spíše sdílí odpověď, že v posledních letech se zhoršují **následky násilného kriminálního jednání** a dochází k větší devastaci těl obětí napadení. Kriminalisty odpovědi rozdělují do dvou zhruba stejných skupin s opačnými názory. Tyto následky jsou závažnější též z důvodu užití dříve téměř neužívaných druhů zbraní (střelných zbraní, paralyzérů, výbušnin apod.).

Ihned u první otázky a odpovědí na ni nutno upozornit, že autoři si byli zcela vědomi, že odpovědi na tuto i následující otázky jsou bezprostředně ovlivněny osobní zkušeností dotazovaných, jejich profesí, ale i názory v jejich profesní skupině převládajícími. **Nebylo úmyslem výzkumného šetření dobrat se „pravdy“ jediné a platné, jak to s násilnou kriminalitou v České republice ve skutečnosti je, ale právě zjistit, jaké názory obecně mezi osobami dnes a denně se setkávajícími s násilnou kriminalitou existují, a zda se tyto názory liší od obecně proklamovaných.**

Ze získaných odpovědí jsme v žádném případě nevyvozovali závěry za celou profesní skupinu, z níž se rekrutovali naši experti.

Některé další otázky se na tento přístup přímo odvolávají. Počítali jsme sice s větším zastoupením respondentů v jednotlivých profesních skupinách i s možností změny některých otázek, tak jak nabydeme zkušenosti z prvních výsledků, ale, bohužel, nakonec jsme byli rádi za všechny, kteří se k vyplnění dotazníku uvolili a pokud jde o změnu znění některých otázek – dotazník byl schválen metodologickou komisí IKSP – takže následné změny nepřicházely v úvahu.

I když se nám předpokládaný počet expertů podařilo zhruba naplnit jen u skupiny kriminalistů specializujících se na násilnou trestnou činnost, v tabulkách obsahujících

odpovědi na otázky uvádíme maximální členění respondentů. Především pak z důvodu, který je uveden až na konci dotazníku a který mapuje dobu (počet let) praxe respondenta na úseku násilné kriminality. Dodatečně se náš respekt k respondentům – expertům zvýšil a ještě více si vážíme skutečnosti, že dotazníku věnovali patřičnou pozornost a jejich názory jsou pro nás o to cennější, že jsou podloženy mimořádnými a dlouholetými osobními zkušenostmi.

2. Počet kladných a záporných odpovědí zjišťujících úmysl pachatele ublížit oběti svého útoku co nejvíce?“ (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	40	48	10
Z toho: kriminalisté	31	40	7
soudní lékaři	5	3	2
Ostatní/z toho státní zástupci	4/2	5/3	1
Kriminalisté z Prešova	1	1	1

Obdobně jako na první otázku převažoval v celkovém součtu počet záporných odpovědí. Soudní lékaři volili častěji odpověď, že častěji než dříve se setkávají s **úmyslem** pachatele oběti ublížit co nejvíce. Kriminalisty opět jejich názory rozdělovaly. Je tak zjevné, že případ od případu se projevy násilí liší a záleží asi také na vlastních posledních zkušenostech respondentů.

3. Dochází častěji než dříve k záměrnému, ale z hlediska cíle deliktu už nadbytečnému zranění oběti (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	46	49	3
Z toho: kriminalisté	34	38	6
soudní lékaři	7	2	1
Ostatní/z toho státní zástupci	5/1	4/4	1
Kriminalisté z Prešova	0	1	2

Třetí otázka je v dotazníku řazena jako šestá a byla zamýšlena trochu jako kontrolní k druhé otázce. Také zde soudní lékaři odpovídali nejčastěji ano, státní zástupci ne a záporné odpovědi v součtu mírně převažovaly. Protože zastoupení soudních lékařů bylo relativně malé (cca osmina ze všech soudních lékařů znalců) uvítali jsme nabídnuté spoluautorství MUDr. Havla, který zpracoval jednu kapitolu do studie, v níž prezentuje vlastní dlouholeté zkušenosti s násilnou kriminalitou.

Ostatní otázky pak zpřesňovaly informace o způsobených zraněních, osobách pachatelů a obětí.

4. Zda oproti dřívějšímu se častěji vyskytují útoky zaměřující se na určité části těla? (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	32	53	13
Z toho: kriminalisté	20	46	12
soudní lékaři	8	2	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/1	5/3	1/1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

Mimo soudní lékaře opět převládaly záporné odpovědi. Ti, co odpověděli ano, téměř všichni uváděli, že útoky se častěji zaměřují na **hlavu**, jen několik uvedlo ještě útoky na krk a tepny a také **hrudník** (u toho je útok často veden snahou zasáhnout srdce) a u vražd devastaci hlavy s cílem znemožnit identifikaci poškozeného.

5. Jaké z následujících typů zranění jsou častější nyní než dříve (N=98)

- **bodné, řezné, sečné, bodnořezné**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	45	39	14
Z toho: kriminalisté	33	32	13
soudní lékaři	7	3	0
Ostatní/z toho státní zástupci	5/2	4/2	1/1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

V této otázce celkově i u všech dotazovaných skupin převládly souhlasné odpovědi – lze tak poměrně spolehlivě tvrdit, že **oproti dřívějšímu se vyskytují častěji zranění způsobená bodnou, řeznou, sečnou zbraní**.

- **způsobené rukou**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	52	33	13
Z toho: kriminalisté	45	22	11
soudní lékaři	2	7	1
Ostatní/z toho státní zástupci	5/1	4/3	1/1
Kriminalisté z Prešova	3		

Mimo soudní lékaře a státní zástupce většina respondentů souhlasila s tím, že častější než dříve je zranění způsobené rukou. U soudních lékařů je vcelku logické, že měli odlišný názor, asi na jejich stole spíše končí oběti napadené útočným předmětem. Také státní zástupci z Vrchního státního zastupitelství se setkávají jen se závažnými násilnými trestnými činy.

- **nohou, (kopem)**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	44	36	18
Z toho: kriminalisté	36	30	12
soudní lékaři	6	3	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	3/3	5/0
Kriminalisté z Prešova	3		

Výrazně častěji než dříve je zranění způsobené kopem – vyplývá to z převažujících kladných odpovědí dotazovaných (možná je to důsledek módy bojových umění).

- **škrcením**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	16	59	21
Z toho: kriminalisté	8	52	20
soudní lékaři	5	5	0
Ostatní/z toho státní zástupci	3/2	4/3	1
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Naopak, dle vyjádření expertů, zranění způsobená škrcením nebývají častější než dříve a totéž platí i pro útoky provedené dušením a utopením.

- **dušením**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	9	70	19
Z toho: kriminalisté	2	58	18
soudní lékaři	5	5	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	7/3	1
Kriminalisté z Prešova	0	3	

- **utopením, topením**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	9	61	28
Z toho: kriminalisté	7	47	24
soudní lékaři	0	10	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/4	4
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Trochu jiná je situace u útoků střelnou zbraní. Mimo soudní lékaře ostatní respondenti volili převážně odpověď „ano“. S ohledem na mnohonásobné rozšíření střelných zbraní v české populaci po roce 1990 se tomu nelze divit.

- **střelnou zbraní**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	43	40	15
Z toho: kriminalisté	35	29	14
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	5/3	4/2	1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

- **méně obvyklými předměty, způsoby**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	22	55	21
Z toho: kriminalisté	18	41	19
soudní lékaři	2	8	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	6/4	2
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

Mezi odpověďmi na otázku zjišťující zranění méně obvyklými předměty a méně obvyklými způsoby, opět převládaly ty záporné, že jich není více než dříve. Ti, kteří odpovíděli kladně, uvedli následující méně obvyklé způsoby a předměty útoku: baseballové pálky, řetězy, tyče, střelbu kuší, lukem, úder kladivem, útok kasrem, taserem, nervovými plyny, otrava malých dětí Fridexem a čisticími prostředky, nepodání životně důležitého léku (inzulinu), podání smrtící dávky léku, kombinované mechanismy usmrcení a užití předmětů podomácku upravených na zbraň.

6. Jaké z následujících násilných útoků se vyskytují častěji nyní než dříve (N=98)

- **spáchané střelnou zbraní**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	49	38	11
Z toho: kriminalisté	42	27	9
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/2	4/2	2/1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

Zde se odpovědi respondentů od odpovědí na otázku 5 příliš neliší. Jen poměr souhlasných a nesouhlasných odpovědí je trochu větší ve prospěch tvrzení, že násilné útoky jsou častěji než dříve páchaný střelnou zbraní.

- **dopravním prostředkem (autem, motorkou apod.)**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	30	55	13
Z toho: kriminalisté	25	42	11
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	6/3	2
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Zde převažují odmítavé odpovědi, přesto, že v roce 2014 proběhly tiskem 4 případy najíždění autem na osoby, zpravidla dopravní policisty, ale i jiné řidiče apod. Z toho v jednom případě byla policistka dopravní policie usmrcena.

- **technickými prostředky užívanými v domácnosti, stavebnictví atd. (sekačkou, pilou, elektrickým proudem)**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	9	67	22
Z toho: kriminalisté	5	54	19
soudní lékaři	2	7	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	6/4	2
Kriminalisté z Prešova	0	3	

U této otázky jsme ani nepočítali s možností většího počtu kladných odpovědí, ale případy zabítí elektrickým proudem se opravdu rozmáhají (a to nejen jako možný způsob vraždy českých turistek v Egyptě). Útok elektrickým proudem do dolních končetin (mezi prsty) kvůli znemožnění odhalení způsobu usmrcení, byl v Čechách již také použit. Také útok elektrickou pilou, vhozením zapnutého elektrického spotřebiče do vany koupacího se.

- **výbušninami**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	12	73	13
Z toho: kriminalisté	7	61	10
soudní lékaři	3	6	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/0	6/4	2/1
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Z odpovědí na tuto otázku lze snad opravdu odvodit, že doby divokého užití výbušnin při vyřizování si účtů mezi podnikateli i různými skupinami rivalů jsou již za námi.

- **jedem, drogami, prášky – léčivy**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	30	55	13
Z toho: kriminalisté	25	42	11
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	6/3	2
Kriminalisté z Prešova	1	0	2

V odpovědích na otázku zjišťující užití jedu, drog apod. jsou odpovědi převážně negativní, i když v ne tak velké míře jako u výbušnin. Takže případy omílané tiskem asi nejsou zase až tak běžné (heparinový vrah, případy vraždících zdravotních sester, otravy Fridexem a čistícími prostředky apod.), ale jsou spíše výjimkou, která se v dějinách lidstva vyskytovala vždy.

Lze se dokonce domnívat, že úmyslných otrav bylo v historii kriminalistiky dříve podstatně mnohem více než v posledních cca 50 letech. Také odhalování úmyslných otrav bylo podstatně složitější dříve než nyní a pachateli byly často osoby stojící i nad tehdy platnými zákony. (Jen namátkou: světově proslulými v dějinách byly travičky z rodu Medicejských, ale už i římská císařovna Livie – počty jejich obětí čítaly desítky osob.)

- **sražením z výšek (skal, balkónů, oken, ze schodů)**

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	10	74	14
Z toho: kriminalisté	5	62	11
soudní lékaři	3	6	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	6/3	2
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

Z odpovědí lze konstatovat, že sražením z výšek se násilí realizuje zřídka, spíše je užíváno jako maskovací technika – viz dále. I když jak státní zástupci připomínají: v roce 2014 se staly 2 případy vyhození z okna a shození z balkónu.

- **Jinak – jak?** Na tuto otázku nikdo z českých respondentů neodpověděl. Slovenští kolegové uvedli psychický útok.

7. Počty respondentů, kteří souhlasí či nesouhlasí s tvrzením, že lze v současnosti u obětí častěji než dříve očekávat celoživotní fyzické následky násilného kriminálního útoku (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	43	29	26
Z toho: kriminalisté	36	22	20
soudní lékaři	5	3	2
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/2	4/2
Kriminalisté z Prešova	2	0	1

Převažují souhlasné odpovědi. Souvisí to asi s tím, že předměty používané nyní při útoku jsou nebezpečnější, s větší účinností, a samotné útoky, zejména pod vlivem alkoholu a drog jsou razantnější než dříve,

8. Odpovědi zjišťující, zda se respondenti setkávají s maskovacími technikami ze strany pachatelů násilných útoků (útoky provedenými tak, aby to nezanechalo na první pohled znatelnou stopu na těle oběti apod.) (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	30	54	14
Z toho: kriminalisté	24	43	11
soudní lékaři	4	5	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	6/4	2
Kriminalisté z Prešova	2	0	

Převažují záporné odpovědi, ale ti, kteří odpověděli „ano“, uváděli jako maskovací techniky: rozkouskování těla, shoení z výšky, dušení polštářem, usmrcení elektrickým proudem, hození těla do vody nebo odpadků, přejetí mrtvoly autem, založení požáru, zinscenování sebevraždy, nešťastné náhody, úrazu, autonehody. Je zajímavé, že část z vyjmenovaných způsobů byla v otázkách na přímé útoky častěji odmítána. Jako maskovací předměty byly uváděny: mokrý ručník, mýdlo v ponožce a rukavice.

Zvláštní oblastí je násilí v domácnosti

9. Fyzická zranění z domácího násilí se ve srovnání s ostatní násilnou trestnou činností liší – počty souhlasných a odmítavých odpovědí (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	45	32	21
Z toho: kriminalisté	35	23	20
soudní lékaři	6	4	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/2	5/2	1/1
Kriminalisté z Prešova	1	2	

Zjevný vyšší podíl souhlasných odpovědí potvrzuje obecný názor, že fyzická zranění z domácího násilí se v určitém ohledu liší od ostatních násilných útoků. Liší se, především dle názoru kriminalistů a soudních lékařů, např. intenzitou útoku, brutalitou útoku, afektivním jednáním, častým užitím nože jako zbraně. Nástroj, kterým bylo útočeno, je zpravidla nalezen na místě. Převládá jeden útok v rámci jednoho případu, ale při vyšetřování lze často zjistit již zahojená předchozí zranění opakovaných útoků. Nejčastěji domácí násilí páchají muži. Útoky zpravidla následují po hádce, častá je opilost účastníků, útoky jsou maskovány, zaměřeny na běžně neviditelná místa. Častým výsledkem útoků v rámci domácího násilí bývá mnoho podlitin.

10. Odpovědi na otázku, zda jsou fyzická zranění nyní v rámci domácího násilí závažnější než dříve? (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	43	47	8
Z toho: kriminalisté	35	37	6
soudní lékaři	3	6	1
Ostatní/z toho státní zástupci	5/1	4/3	1/1
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

U této otázky již převažují spíše záporné odpovědi, a to u všech kategorií respondentů.

11. Odhady jakou část klientely respondentů v procentech tvoří případy domácího násilí? (N=98)

Respondenti	Procentní podíl
Z toho: kriminalisté	5 % a méně.....18 respondentů Více32 Ostatní procento neuvedli.
soudní lékaři	Od 5 % do 50 % – průměr = více než 20 %
Ostatní/z toho státní zástupci	cca 50 %

Kriminalisté z Prešova: cca 30–60 %

Už skutečnost, že téměř 70 % dotazovaných uvedlo určité procento případů domácího násilí mezi svými klienty, je významná. Určitě i dříve se všechny skupiny respondentů s domácím násilím setkávaly, ale nebylo to tak zdůrazňováno, jako v poslední době.

Pachatelé (z případů, se kterými mají respondenti osobní zkušenost):

12. Zvyšuje se podíl žen pachatelek násilí mezi pachateli fyzického násilí? (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	38	46	14
Z toho: kriminalisté	32	35	11
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	3/2	4/0	3/3
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Mírně převažují záporné odpovědi. Značný je však i podíl odpovědi „nevím“. Je skutečností, že ženy se páčání vražd nevyhýbaly ani v minulosti – nejen otrávením (viz výše), ale i brachiálním násilím. Ženy jsou známé i jako návodkyně (manipulátorky), kdy samotný vražedný útok páchají tzv. zprostředkovaně. Vykonavatelé bývají muži z okolí vražedkyně, najatí vrazi aj. Ženy jsou známy i jako tzv. sériové vražedkyně. Motivace jimi přímo, či zprostředkovaně spáchaných vražd bývá velmi široká, ale převažuje snaha odstranit nepohodlnou osobu a zjištěná motivace. Nejsou u nich výjimkou ani vraždy jako

důsledek duševních poruch a nemocí. Motivy vražd páchaných ženami jsou z historického pohledu téměř neměnné. To, s čím se setkáváme v dějinách (včetně dějin kriminalistiky), platilo i v době nedávné a současné.

V minulosti mnoho žen proslulo jako ženy – vražedkyně: Čachtická paní, v Čechách matka knížete Václava Drahošíra, Kateřina z Komárova, v době nedávné např. Hepnarová, v současnosti např.: Fabiánová, Kukačková, Stodolová, Orlová, Martina M.

U ostatního násilí (tj. mimo vražd) podíl žen nedoznává větších výkyvů a zůstává relativně nízký. (Cca necelých 10 % mezi známými pachateli násilné kriminality – pozn. Marešové). Nutno však poznamenat, že trvale je u kriminality žen, včetně násilné, odhadován vysoký podíl latentní kriminality (vyšší než u mužů).

13. Názory, zda má násilí užívané ženami ve srovnání s násilím mužů nějaká specifika (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	39	54	5
Z toho: kriminalisté	25	48	5
soudní lékaři	8	2	0
Ostatní/z toho státní zástupci	6/4	4/1	0
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

Převažují záporné odpovědi, jen u soudních lékařů kladné. Jako specifika byla soudními lékaři, státními zástupci i kriminalisty uváděna: útoky jsou zaměřeny často proti dětem včetně novorozenců, způsobují méně závažná zranění (kousáním a škrábáním), je zjevná přítomnost citové složky, časté užití nástroje, menší síla při provedení útoku, usmrcení při excesu, útok v kuchyni kuchyňským náradím – často nožem. U některých útoků projevují ženy značnou dávku rafinovanosti, zákeřnosti, lsti, někdy jejich útoky na první pohled působí nepromyšleně. Často útočí pod vlivem alkoholu a drog. Také je zdůrazňováno, že ženy častěji než muži užívají psychické formy násilí.

Jeden kriminalista uvádí: „Z dlouhodobého pohledu stojí za povšimnutí fakt, že žena téměř vždy útočí opakovaně – způsobuje vícečetná zranění. Mj. je to vysvětlováno její menší fyzickou silou, kdy si nemůže být „jistá“, že při „obyčejném“ útoku dosáhne svého cíle.“

Použití střelných zbraní ženami zůstává výjimkou, nejčastěji ženy útočí nožem.

14. Odpovědi zjišťující zkušenosti respondentů, zda se mezi pachateli fyzického násilí zvyšuje podíl dětských pachatelů (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	58	29	11
Z toho: kriminalisté	51	20	7
soudní lékaři	5	5	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/0	4/4
Kriminalisté z Prešova	2	1	

U této otázky, bohužel, výrazně převažují souhlasné odpovědi, že mezi pachateli fyzického násilí se zvyšuje podíl dětských pachatelů (ve věku do 15 let). Potvrzuje to tak výsledky dalších šetření prováděných na školách, v dětských kolektivech, případy prezentované v médiích apod., že násilí mezi dětmi je častým jevem, avšak je to zcela v rozporu s policejními statistikami o evidované trestné činnosti spáchané dětským pachatelem.

*Radikální pokles počtu policíí stíhaných a vyšetřovaných pachatelů v posledních letech byl způsoben právě poklesem počtu trestných činů i jejich známých pachatelů z řad **děti a mladistvých**, a to od roku 2010 – tj. od platnosti nového trestního zákoníku. Již předtím se počet vyšetřovaných a stíhaných pachatelů ve věku do 18 let trvale snižoval, ale v roce 2010 to byl skokový pokles. V roce 2014 došlo ve srovnání s rokem předchozím k mírnému zvýšení počtu činů jinak trestných i policíí za ně vyšetřovaných pachatelů o cca 100 dětí. Zvýšil se především počet vyšetřovaných pro násilné trestné činy (o 36 osob).*

15. Odpovědi na otázku, zda násilí užívané dětmi do 15 let má ve srovnání s násilím dospělých nějaká specifika (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	28	54	16
Z toho: kriminalisté	24	49	5
soudní lékaři	2	3	5
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	2/0	6/4
Kriminalisté z Prešova	3		

Jako specifika byla uváděna: užití násilí je motivováno zjištěně, útoky jsou brutální, jsou vedeny chladnokrevně, bezcitně, často se jedná o kombinaci psychického a fyzického násilí, šikanu. Nesmyslná brutalita byla zmiňována více respondenty, ale i to, že si často neuvědomují následky svého jednání. Někdy je možná inspirace dobovými filmy a poznatky z internetu i sociálních sítí. V posledním období je v módě nahrávání útoku na záznamové zařízení a umisťování záznamu na sociální síť s cílem obět znemožnit. Stále je u dětí i mladistvých dominantní skupinová trestná činnost, což často ovlivňuje provedení útoku i razanci jednotlivců (předvádění se před ostatními).

16. Odpovědi na otázku, zda se, dle zkušeností respondentů, mezi pachateli fyzického násilí zvyšuje podíl mladistvých pachatelů násilí (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	63	22	13
Z toho: kriminalisté	53	19	6
soudní lékaři	7	3	0
Ostatní/z toho státní zástupci	3/2	0	7/3
Kriminalisté z Prešova	3		

Totéž, co bylo uvedeno u dětských pachatelů násilí, platí dvojnásobně u mladistvých pachatelů. Výrazně převažují souhlasné odpovědi včetně slovenských kolegů.

Dle policejních statistik kriminalita mladistvých stále, i v roce 2014, klesá. Avšak při bližším pohledu lze zjistit, že mezi cca 2 600 mladistvými pachateli, stíhanými za provinění v roce 2014, bylo 12 % (více než 300 osob) již recidivisty a 360 mladistvých bylo již dříve vyšetřováno, mimo jiné též pro násilnou trestnou činnost, avšak policie je neoznačila jako recidivisty, protože nebyli pravomocně odsouzeni. Rozložení trestné činnosti mladistvých není regionálně rovnoměrné, protože je značně podmíněno výskytem vhodných kriminogenních faktorů (akce hudební, sportovní, zábavní apod.).

17. Odpovědi na otázku, zda násilí užívané mladistvými má, ve srovnání s násilím dospělých, nějaká specifika (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	34	49	15
Z toho: kriminalisté	28	39	11
soudní lékaři	4	6	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/0	4/4
Kriminalisté z Prešova	1	2	

Stejná specifika jako u dětí je u mladistvých uváděna vyšší bezdůvodná brutalita než u dospělých násilníků. Dle kriminalistů jsou mladistvým pachatelům lhostejné následky jejich jednání, i ty nejtěžší. Násilí často páchají pod vlivem alkoholu a drog. Užití násilí si často domlouvají předem přes sociální sítě.

18. Odpovědi na otázku, zda se zvyšuje podíl pachatelů – seniorů (osob starších 60 let) mezi pachateli násilí (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	24	57	17
Z toho: kriminalisté	18	47	13
soudní lékaři	2	8	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/3	2/1	4/1
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Dle odpovědí je zřejmé, že se respondenti s násilím seniorů setkávají málo.

19. Odpovědi na otázku, zda násilí užívané pachateli – seniory má nějaká specifika (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	16	50	32
Z toho: kriminalisté	13	38	27
soudní lékaři	1	8	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/2	4/2
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

U kladných odpovědí jako specifikum bylo uváděno: menší fyzická síla, motivem útoku bývá msta za příkoří způsobené dlouholetým konfliktem v rodině či v širším okolí. Často se lze setkat se situací, že se na útok připravují – např. připravují si na něj zbraně. U seniorů – mužů se s útokem střelnou zbraní lze setkat relativně často.

20. Odpovědi na otázku, zda se, podle zkušeností respondentů, zvyšuje mezi pachateli fyzického násilí podíl členů některých specifických skupin obyvatel? (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	43	39	16
Z toho: kriminalisté	36	31	11
soudní lékaři	3	6	1
Ostatní/z toho státní zástupci	4/4	2/0	4/1
Kriminalisté z Prešova	2	1	

Značná část respondentů souhlasí s názorem, že mezi pachateli – násilníky se zvyšuje podíl některých specifických skupin obyvatel. Jsou to mladí lidé ve skupině složené z navzájem znajících se osob, fanoušci sportu, hudby, drogově závislí, členové extremistických skupin apod., některá etnika včetně Romů, cizinci déle pobývající na našem území, sociálně slabí, bezdomovci, zločinecké skupiny organizované k získání cizího majetku, některé menšiny navzájem, nepřizpůsobiví.

Oběti:

21. Odpovědi na otázku, zda, podle zkušeností respondentů, častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků děti do 15 let (včetně kojenců) (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	28	40	30
Z toho: kriminalisté	21	31	26
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/3	2/2	4/0
Kriminalisté z Prešova	2	0	1

U všech otázek směřujících k obětem rozděleným do skupin podle věku i pohlaví, převažují odpovědi, že v současnosti nejsou častějšími oběťmi než v minulosti, s výjimkou seniorů – mužů a senierek – žen, a to u odpovědí kriminalistů.

22. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků mladiství chlapci (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	28	52	16
Z toho: kriminalisté	23	41	14
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/0	4/3	4/2
Kriminalisté z Prešova	2	0	1

23. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků mladistvé dívky (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	26	58	14
Z toho: kriminalisté	21	47	10
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/0	4/3	4/2
Kriminalisté z Prešova	1	2	

24. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků dospělí muži (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	29	56	13
Z toho: kriminalisté	24	45	9
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/0	4/3	4/2
Kriminalisté z Prešova	2	1	

25. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků dospělé ženy (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	34	49	15
Z toho: kriminalisté	29	38	11
soudní lékaři	3	7	0
Ostatní/z toho státní zástupci	2/1	4/3	4/1
Kriminalisté z Prešova	1	1	1

26. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků senioři – muži (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	43	39	16
Z toho: kriminalisté	35	31	12
soudní lékaři	4	6	0
Ostatní/z toho státní zástupci	4/2	2/1	4/2
Kriminalisté z Prešova	0	3	

Tam, kde je uvedeno „ano“ – je zpřesněno, že se jedná o oběti loupežných vražd a loupežných útoků na jedince, ale i seniory manžele. Muži senioři také jsou častěji oběťmi domácího násilí.

27. Odpovědi na otázku, zda jsou, dle zkušeností respondentů, častěji než dříve oběťmi násilných útoků seniorky – ženy (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	56	29	13
Z toho: kriminalisté	47	21	10
soudní lékaři	4	6	0
Ostatní/z toho státní zástupci	5/3	2/1	3/1
Kriminalisté z Prešova	0	3	

To, co je uvedeno u seniorů – mužů ve zvýšené míře platí u seniorek – žen.

28. Odpovědi na otázku, zda častěji než dříve jsou oběťmi násilných útoků členové některých specifických skupin obyvatel (N=98)

Respondenti	ano	ne	nevím
Celkem	37	39	22
Z toho: kriminalisté	35	28	15
soudní lékaři	0	9	1
Ostatní/z toho státní zástupci	2/2	2/0	6/3
Kriminalisté z Prešova	0	2	1

U souhlasných odpovědí byl odkaz na bezdomovce a movité osoby (osoby, jejichž majetek je všem na očích – domy, auta; dále osoby z veřejného života a známé podnikatele).

29. Poslední otázka zjišťovala dobu (počet let) praxe respondenta na úsečku násilné kriminality:

Odpovědi nás příjemně překvapily. U kriminalistů (N=78) činil průměr praxe na požadovaném úseku 9 let. Sedm z nich však přiznalo dobu kratší požadovaných 5 let. (U kriminalistů z Prešova to bylo 5, 8, 17 let).

U dalších dvou kategorií doba praxe respondentů vzbuzuje v mnoha ohledech respekt: u soudních lékařů činil průměr praxe 17 let a u státních zástupců a ostatních neuvěřitelných 28 let.

Záměrem výzkumu bylo vybrat jako experty zkušené odborníky a tento záměr byl, nejen s ohledem na požadovanou dobu praxe, naplněn beze zbytku. Předpokládáme, že trochu zmírní handicap daný malými počty respondentů ve skupinách soudních lékařů a pracovníků trestní justice.

Souhrn:

Odpovědi na základní otázky dotazníku rozdělily respondenty na 2 zhruba stejně velké skupiny, a to bez ohledu na vykonávané povolání. Jedna skupina zahrnuje respondenty, kteří nesouhlasí s často prezentovaným tvrzením, že intenzita násilné kriminality se v posledních letech zvyšuje, a druhou skupinu tvoří ti, kteří s takovým tvrzením souhlasí. Očekávali jsme spíše větší převahu odpovědí souhlasných s veřejně prezentovaným názorem, že násilí ve společnosti stoupá a brutalita se zvyšuje. Výsledek nás ale nepřekvapil. Samotní autoři výzkumu nezastávají ve vztahu k posuzování míry projevů násilí jednoznačný názor a, po ukončení šetření a zpracování všech materiálů, se nakonec přiklonili k názoru jednoho z našich respondentů z řad kriminalistů, že současná situace v České republice se, ve srovnání s dobou minulou, nevyznačuje žádnými mimořádnými násilnými jevy. Násilná kriminalita se ve srovnání s 90. lety zklidnila a stabilizovala. Mimořádný nárůst násilí, použití nezvyklých předmětů útoku, střelných zbraní, několikanásobné zvýšení počtu zjištěných vražd, úmyslného ublížení na zdraví apod., patřilo k době konce minulého století.

Doba je však neklidná, ve společnosti narůstají obavy z nejbližší budoucnosti, a tak nelze vyloučit, že vztah k násilí, nejen v naší republice, budeme v dohledné době opět přehodnocovat, hledat způsoby řešení konfliktních situací bez užití násilí, i jak čelit novým kriminálním jevům.

Výše prezentované názory jsou pádným argumentem pro často prezentovaný názor, že trest, konkrétně **nepodmíněný trest odnětí svobody uložený za násilnou trestnou činnost, zřídka má očekávaný účinek na změnu chování a jednání vězňů, a to jak v průběhu uvěznění, tak v době po propuštění z vězení.** Ve výkonu trestu dochází spíše k opačnému účinku. Nejen, že pachatelé násilné kriminality (a nejen oni) v prostředí věznic zpravidla neodbourávají zažité způsoby svého chování včetně agresivních projevů, ale jen se učí lépe je skrývat před dozorcím personálem a projevovat svoji agresi nepřímou – zprostředkovaně přes submisivní spoluodsouzené, vytvářením skupinových pseudosociálních norem apod. Učí se indukovat svoje způsoby chování spoluvězňům formou zvyšování napětí v neformálních skupinách vězňů. Tím pak podporují existenci tzv. druhého života odsouzených a naopak brání úspěšnosti resocializačních postupů včetně těch současných, které jsou zaměřeny speciálně na eliminaci násilí ve věznicích. Výše popsané klima ve věznicích má na všechny odsouzené negativní vliv a nelze se divit jejich opakované recidivě.

VII.

**Jak vidí problematiku násilí soudní
lékař setkávající se s jeho následky**

Činnost znalce a znalecký posudek jsou v trestním řádu poměrně podrobně upraveny. Účelem znaleckého posudku je objasnění skutkových okolností na základě odborných znalostí příslušného oboru. Pod tímto pojmem odborné znalosti je možno rozumět jen znalosti v oboru, které orgán činný v trestním řízení zpravidla nemá a mít nemůže. Praxe mj. vyžaduje přibrání znalce zejména při zkoumání příčinné souvislosti mezi jednáním obviněného a smrtí poškozeného, při zjištění přesné doby smrti, zkoumání alkoholu v krvi apod.

Soudně lékařským posouzením je třeba se dobrat určitého poznání, které by bylo přínosem pro orgány činné v trestním řízení.

Při dokazování násilné trestné činnosti by bylo stěžejní možné se obejít bez rozboru mechanismu zranění, korelace úrazového mechanismu s předloženou verzí úrazového děje, soudně lékařské kvalifikace poranění, popř. zjištění příčiny smrti, příčinné souvislosti mezi úmrtím a násilím atd. (STREJC & CÍSAŘOVÁ, 2000)

Vzhledem k malému počtu soudními lékaři vrácených vyplněných dotazníků k násilí, spoluautor publikace přivítal možnost vyjádřit se k dané problematice jako soudní lékař sám. Vymínil si ovšem to, že se bude k dané věci vyjadřovat spíše jako praktik a člověk, který zpracoval velké množství posudků (většinou bez zpětné vazby), prostudoval stovky vyšetřovacích spisů, strávil nesčetné hodiny s vyšetřujícím orgánem (zadavatelem posudku), se státními zástupci a byl často důležitým aktérem hlavních líčení před soudem. Člověk, který se celé roky, den za dnem, setkává s násilím. Že to bude spíše esej, nebo ještě lépe zamyšlení letitého profesionála nad danou problematikou.

Znalcem z oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství, se MUDr. Havel stal v roce 1990. Tedy rok poté, co se celá naše společnost odebrala „jiným směrem“. Pracoval na Ústavu soudního lékařství v rámci Univerzity Karlovy, Fakulty všeobecného lékařství v Hradci Králové a v Praze po dobu 16 let, kdy danou problematiku přednášel jako odborný asistent tamních kateder soudního lékařství. Zúčastnil se desítek kongresů a odborných akcí, včetně mezinárodních, publikoval řadu článků a publikací, je spoluautorem poslední Učebnice soudního lékařství. Svoji praxi vykonával v Hradci Králové, v Praze, ve Středočeském kraji, v Severočeském kraji, v Pardubickém kraji a momentálně vykonává znaleckou činnost i pro Kraj Vysočina a pro Jihočeský kraj. Za dobu své praxe zpracoval téměř 5 000 znaleckých posudků, které se kromě běžné praxe soudního lékaře (soudní pitvy, dopravní nehody, sebevraždy, pracovní úrazy, náhlá úmrtí v terénu atd.) ve svém maximu věnovaly problematice násilí. Násilí proti poškozenému, či poškozeným, ze strany druhé osoby, či osob.

V současnosti pracuje každodenně na dané problematice několik desítek znalců ze stejného oboru pro celou republiku. Na našich odborných setkáních se všeobecně shodujeme (kupodivu v souhlasu s masmédií) na tom, že **jednak jednoznačně stoupá agresivita pachatelů** (kteří často útočí ve chvíli, kdy je již oběť bezbranná, v bezvědomí apod.), tedy agresivita z pohledu útočníka je zcela nadbytečná a nesmyslná, a **jednak klesá věk pachatelů** (nikoliv náhodou momentálně Ministerstvo školství uvažuje o změně zákona kvůli narůstající agresivitě nezletilých). Vnímáme to všichni jako narůstající problém, za kterým však pokulhává tzv. statistika. Aneb všichni o tom víme, ale ve výstupech různých „kompetentních“ odborných složek to tolik vidět není.

VII.1. Ošidnost statistik

Poslední údaje statistik, které vedou jak ministerstvo, tak státní zastupitelství, soudy, ale i soudně lékařská společnost, to vypadá, že nejzávažnější kriminalita poněkud klesá, či je standardní, těžké ublížení na zdraví nemá dramatický nárůst apod. Zde naráží na jasný nesoulad každodenní praxe soudního znalce při studiu vyšetřovacích spisů s obecnými daty. Něco se do nich prostě nedostane. Zde jsou některé možné důvody této diskrepance:

Účelem znaleckého posudku z oboru zdravotnictví – odvětví soudního lékařství je zhodnocení toho, co „skutečně“ nastalo. Jinými slovy státní zástupce i soud zajímá následek. Objektivně zjištěné a zdokumentované poranění. Zde je třeba zdůraznit, že znalec má pouze omezenou možnost vyjádřit se k útoku jako takovému – jeho úkolem je zhodnotit objektivně prokázané zranění ve smyslu trestního zákona. Je samozřejmé, že znalec nemá oprávnění na právní hodnocení události. Velmi často však dochází k útoku, jehož extrémní rizikovost je z lékařského hlediska zcela zřejmá. A to soudní lékař dost dobře nemůže nezohlednit. Je to však v úrovni „co by, kdyby“. Což je samozřejmě právně velmi problematické.

Kazuistika: *Napadení před hernou v Liberci z r. 2003 – útočník napadl poškozeného opakovanými údery pěstí, po jeho pádu jej opakovaně napadl kopy (včetně dokumentace kamerového systému) obutou nohou do hlavy. Objektivním úrazovým následkem byla pouze tržně zhmožděná rána v temenní krajině, otřes mozku a krvácení z nosu. Kvalifikováno okresním státním zastupitelstvím jako výtržnictví a pokus ublížení na zdraví. Pracovní neschopnost nepřesáhla tři týdny. Okresní soud v souhlasu se státním zastupitelstvím odsoudil danou věc podmínkou.*

Znalec v uvedeném případě lege artis³² vyhodnotí závažnost samotného poranění, mechanismus jeho vzniku a vzhledem k objektivně vzniklému následku se ze soudně lékařského hlediska vyjádří, že se jedná skutečně pouze o ublížení na zdraví (dikce znalců se přibližuje dikci orgánů činných v trestním řízení). Tolik jeho práce, protože objektivně nalezené poranění skutečně nenese „samo o sobě“ známky těžké újmy na zdraví. Následně ale znalec uvede následující: v průběhu vzniku zranění nedošlo k bezprostřednímu ohrožení či dokonce poškození životně důležitého orgánu těla. Na druhé straně je nutno konstatovat, že prudké údery pěstí ruky či dokonce kopy nohou druhé osoby, vedené proti hlavě poškozeného velkou intenzitou jsou způsobilé vytvořit i podstatně závažnější poranění (např. komplikované fraktury, nitrolební krvácení, zhmoždění mozku apod.), která by bylo možno ze soudně lékařského hlediska např. hodnotit až jako těžkou újmu na zdraví. V posuzovaném případě ke vzniku takového typu zranění nedošlo. Znalec upozorňuje na skutečnost, že z charakteru zranění lze soudně lékařsky vždy vyvodit pouze tzv. kontaktní intenzitu útoku (tedy razanci útoku v okamžiku kontaktu útočného předmětu s povrchem těla poškozeného). Jinými slovy ze soudně lékařského hlediska nelze zcela vyloučit, že původní intenzita útoku nemohla být i větší a k jejímu kontaktnímu snížení mohlo dojít např. v důsledku instinktivních obranných pohybů těla poškozeného, úhybných manévřů apod. Ze soudně lékařské praxe vyplývá, že u útoku pěstmi

32 Podle pravidel

(kopy) vedenému proti hlavě velkou intenzitou dochází ke vzniku těžké újmy na zdraví (výjimečně i smrti) až ve 20 procentech případů tohoto typu napadení (studie, kterou jsme publikovali v Hradci Králové³³). Oproti laickému hodnocení takového typu útoku (tzv. bez předmětu) je tedy nutno konstatovat, že ze soudně lékařského hlediska je nutno takový útok považovat za vysoce rizikový a za určitých okolností poměrně velmi nebezpečný (viz výše).

Obhájce v uvedeném případě často operuje tím, že znalec „teoretizuje“ a že by se měl zabývat tím, co skutečně nastalo. Vyšetřovatel či státní zástupce by musel z prostého ublížení na zdraví „sáhnout“ po pokusu těžké újmy na zdraví – ne-li vraždy (a to už musí na kraj, který to nechce – dikce vyslechnutá znalcem opakovaně od okresního komisaře). Shrnutí, podtrženo, ve statistikách se objeví další prosté ublížení na zdraví a výtržnictví, které se odehrávají před českými hernami a hospodami každodenně. Vysoká agrese a nebezpečnost jednání pachatele prostě zmizí z tabulek.

Dalším problémem statistik jsou tzv. lékařské zprávy. Podávají je obvodní lékaři, chirurgové, ortopedi. Při vši účtě k jejich profesím, jsou ve všech kriminalistických konsekvencích naprostí laici. Používají termíny jako středně těžké poranění, nezávažné poranění a především, pracují s dobou pracovní neschopnosti. V 90. letech minulého století jsme oslovili v rámci královéhradecké studie desítky soudců a státních zástupců, kde jsme jim předestřeli toliko údaje o závažnosti poranění (dikce chirurga, obvodního lékaře, ortopeda) a dobu délky pracovní neschopnosti. Jednalo se o studii bez dalších konkrétních dat. Přesto přes 70 % státních zástupců a přes 56 % soudců považovalo informace za dostatečné k právní kvalifikaci a dokonce k vynesení rozsudku. Nakonec jsme byli obviněni (opakuji, byla to nezávažná a nekonkrétní obecná studie) z toho, že zasahujeme do nezávislého rozhodování justičních orgánů. A kdo jiný? Vždyť, ve vši účtě, co se týče medicíny, jsou to laici. K dnešní době řadu případů napadení řeší příslušné justiční orgány pouze na základě tzv. odborných vyjádření lékařů a nevyžadují znalecký posudek (jinými slovy policie šetří).

Dva případy z protilehlých stran spektra: roztržený ret, jednoduchá zlomenina čelisti (opakované údery pěstí a kop) – hodnoceno jako lehké ublížení na zdraví s podmíněným trestem a na straně druhé tzv. distorze krční páteře (na základě později vypracovaného znaleckého posudku na žádost obhajoby bez jakékoliv prokazatelně existující úrazové změny, diagnóza pouze na podkladě subjektivních stesků pacientky) hodnocena (na základě „odborného“ vyjádření obvodního lékaře – pracovní neschopnost 8 týdnů) jako těžká újma na zdraví s konečným nepodmíněným trestem. Aneb délka pracovní neschopnosti je mantrou velké části státních zástupců a soudů, přestože všichni víme, jak lze (i vzhledem k „výhodnosti“ platného bodového systému v českém zdravotnictví, kdy obvodní lékař nemá důvod pracovní neschopnost ukončovat) s pracovní neschopností nakládat. Proto se objevuje ve znaleckých posudcích některých osvěcených znalců tato formulace: délka pracovní neschopnosti či léčby je plně v kompetenci ošetřujících lékařů a může být i výrazně závislá na řadě faktorů, včetně **subjektivních**. Délka pracovní neschopnosti či léčby je rovněž pouze pomocným kritériem pro soudně lékařské hodnocení závažnosti stavu pacienta a sama o sobě například nezakládá pojem těžké újmy

33 Studie byla zpracována a publikována v 90. letech minulého století a nepodařilo se dohledat její přesný název.

na zdraví či ublížení na zdraví. Může být i výrazně prodlužována, např. v důsledku subjektivních stesků pacienta apod. Rozhodnutí o délce, či trvání pracovní neschopnosti je velmi individuální záležitost s ohledem na rozhodnutí klinika a s ohledem na udávané subjektivní obtíže ze strany poškozených. Znalec konstatuje, že délka pracovní neschopnosti není rozhodujícím ukazatelem ve vyhodnocení závažnosti utrpeného zranění ze soudně lékařského hlediska. Přesto je oněch pověstných 6 týdnů pro drtivou většinu soudců a státních zástupců časová osa takřkajíc rozhodná a limitní.

Jinými slovy – **statistiky o kriminalitě nejsou pravdivým obrazem reality**. Útoky, které končí tzv. dobře, mohou být útoky i život ohrožující a stavy, kdy se nestalo ze soudně lékařského hlediska dohromady nic, jsou hodnoceny jako rizikové a jsou za ně odsouzeni ti, kteří nic nespáchali. Výsledkem jsou zmatečná data. Odborná vyjádření kolegů z různých medicínských oborů, kteří nemohou domyslet forenzní důsledky svých vyjádření, jsou toho dokladem. Podkladem pro relevantní soudně lékařský závěr musí být nutně a výhradně pouze objektivně lékařsky prokázaná a nad vší pochybnost existující úrazová změna. A to pouze a výhradně formou znaleckého zkoumání. Subjektivní stesky či funkční poruchy nejasného původu za takovéto podklady považovat nelze. Jejich případné hodnocení v tomto případě by pak přesahovalo rámec lékařské spekulace. To nemluvím o tom, že si soud, či státní zástupce (bez vyžádaného znaleckého posudku) vůbec nedají práci s případnou podrobnou zdravotnickou dokumentací dotyčného před a po události, kterou posuzují. Rozhodují se na základě papíru od chirurga a nikoliv na základě znaleckého posudku. Že se závěry posudků nakonec od výše uvedených lékařských zpráv, či tzv. odborných vyjádření často prudce liší, je nábílední. „Pane doktore, když ona mi říkala, že ji ten krk pořád bolí, to jsem ji měl jako poslat do práce?“, to je častý rozhovor znalce s klinikem v těchto případech.

To všechno ovšem neznamená, že jsme my, soudní lékaři, nezaznamenali, zvláště v poslední dekádě, nárůst něčeho, co jsme dřív vídávali jen zřídka. Agrese, vymykající se jakýmkoliv normám. Často bezdůvodná a samoučelná. Děsivá. Pachatelé jsou často ještě v podstatě děti. To je denní praxe. Navzdory statistikám.

Kazuistika: *napadení v České Lípě, pachatelé 16 a 17 let, napadli poškozeného P. H. (15 let) a to opakovanými údery pěstí, následně i kopy a údery cihlou. V útoku pokračovali i v době, kdy poškozený ztratil vědomí a krvácel (dle svědků chrčel). Posléze místo napadení opustili, popíjeli alkohol, vzápětí se vrátili na místo za 15 minut a útok na ležícího poškozeného opakovali obdobným způsobem (odsouzeno jako výtržnictví a ublížení na zdraví okresním soudem v Liberci).*

VII.2. Obecné úvahy letitého soudního znalce

Kriminalita jako taková je jedním ze zásadních problémů nejen naší společnosti. Za vydatného přispění médií se dostává do popředí společenského zájmu drtivě většina občanů naší země. Snad každý den proběhne v médiích zpráva o nějakém neštěstí spojeném právě s kriminalitou, přičemž velmi často jsou veřejnosti předkládány zprávy o velmi brutálních trestných činech doprovázených patřičně autentickými záběry. Brutalita pachatelů a množství agrese a „drzosti“ pachatelů se opravdu zvyšuje.

V současnosti se dostáváme ke zcela novým skupinám pachatelů trestných činů, které jsme znali dosud pouze z televizních obrazovek. Nejde o klasické recidivisty, ale

o pachatele, kteří mají páčání trestných činů jako svoji živnost. Jedná se obvykle o menší skupiny či osoby pracující samostatně s vysokou mírou společenské nebezpečnosti. Nejedná se tedy o pachatele, kteří by se kriminálního jednání dopouštěli z nouze, ale jde přesně o druh pachatelů, kteří mají vysoký stupeň intelektuálních zdatností a velmi často jednají bez morálních zábran a soucitu. Vrcholem takovýchto skupin jsou nájemní vrazi, kteří obvykle svoji duševní a fyzickou zdatností vynikají mezi průměrem. Často se však pak jedná rovněž o pachatele, kteří konají násilí *jen pro svoji zábavu*. Bez jakékoliv další motivace.

Kazuistika: *Napadení v Trutnově, rok 1992. Ukopaný bezdomovec. Opakovaně se vračející pachatel na místo činu. Opakovaně kopající do již mrtvého poškozeného. Mezitím sleduje videofilmy s akčními hrdiny a následně si „ověřuje“ právě naučené. Při zadržení se policistům představuje jako český van Damme. Motivace uvedená v protokolu o výsledku je tatáž.*

Pokud jde o samotnou úroveň kriminality, její posuzování probíhá na základě oficiálních statistik, které policie a MV ČR předkládá vždy koncem ledna následujícího roku za rok sledovaný. Hodnocení kriminality v naší zemi se opírá zejména o tyto zveřejňované statistiky a je bedlivě sledováno politickou scénou i širokou veřejností. Velký zájem o úroveň kriminality je v posledních letech vyvolán zejména jejím vysokým nárůstem po roce 1989, kdy dosáhla alarmujících hodnot. Můžeme říci, že oproti roku 1990 je v současné době kriminalita dvojnásobná, nicméně dle získaných statistických údajů je zřejmá tendence ke stagnaci a růst kriminality se ustálil. Bohužel jsou tyto statistické údaje málo objektivní a opětovně bychom zde chtěli připomenout, že sběr dat a jejich zpracování může být v různých lokalitách interpretováno různě. Například vývoj brutality skutků násilné kriminality lze jakýmkoliv statistikami postihnout jen těžko, přesto o zvyšování brutality trestných činů hovoří policisté, soudci i soudní lékaři.

Kromě brutality trestných činů se zvyšuje i agresivita pachatelů. Agresivita je téma, které v současné době vedle globálních problémů a drog patří mezi nejčastěji skloňovaná témata. Vypělá společnost nemůže připustit fyzickou a morální destrukci osobností svých občanů, přes veškerá slova o omezování občanských práv a svobod. Agresivní jedinci se stávají pro společnost nebezpečím. Proto by měl být boj proti násilí nejen záležitostí policie a ostatních orgánů činných v trestním řízení, ale i školství, rodiny, společenských organizací, médií apod.

Násilná kriminalita není ve společnosti rozložena rovnoměrně. Její rozložení závisí na takových sociodemografických charakteristikách pachatelů, jako jsou pohlaví, věk, bydlení ve městě, či na venkově, dále na sociálně-ekonomickém statusu, na stupni dosaženého vzdělání. Ze své osobní praxe vím, že **násilné trestné činy páchají mnohem více muži než ženy, osoby do 30 let věku než osoby starší, příslušníci nižších ekonomických vrstev než lidé z vrstev středních a vyšších, osoby nevzdělané než vzdělanější, lidé bydlící ve městech než na vesnicích.**

Dle mého názoru k páčání násilné kriminality, především u dětí a mladistvých, také významně přispívají oblíbené počítačové hry a televizní programy, kde násilí hraje hlavní roli. Takoví jedinci pak řešení konfliktů násilným způsobem považují za jediné správné, osvojují si jej, stává se pro ně součástí každodenního života. Také si myslím, že i média,

kteřá nám každý den přináší zprávy o nějakém násilném činu, by měla klást větší důraz na to, že takové chování a řešení konfliktních situací je nepřijatelné, zavrženíhodné.

Nejčastěji bývá na násilí nahlíženo jako na nejmarkantnější projev kulturního konfliktu.

V mnohých případech, zejména u trestných činů vraždy, úmyslného ublížení na zdraví a loupeže vystupuje do popředí úloha oběti v genezi trestného činu. Sám poškozený přispívá určitou formou k tomu, že se stává obětí trestného činu, nejčastěji půjde o provokaci či neopatrnost. Vyšší viktimností se některé subjekty mohou vyznačovat již na základě některých svých osobnostních rysů, př. obětí šikany se stávají nejčastěji jedinci, kteří jsou nějakým způsobem handicapovaní nebo odlišní od průměrné populace či naopak jedinci převyšující své sociální okolí, vyvolávající svými úspěchy závist. V jiných případech se oběti chlubí svou nemalou finanční hotovostí, nechávají se doprovodit do svého bytu, pachatele provokují vytvářením konfliktních situací, u trestné činnosti znásilnění nešťádka oběť provokuje pachatele svým erotickým, vyzývavým chováním ap. Důvěřivost oběti mnohdy hraničí s ignorancí.

Násilné trestné činy lze podle motivů jejich spáchání dělit do dvou základních skupin. První tvoří trestné činy kořistnického typu, u nichž násilí na oběti slouží k dosažení dalšího cíle – majetkový prospěch, sexuální ukojení, umlčení nepohodlného svědka atd. Typicky sem patří loupeže, znásilnění (to bývá řazeno do mravnostní kriminality), loupežné a sexuální vraždy. V případě, že míra užitého násilí vysoko přesahuje sledovaný účel, lze uvažovat o sadistických pachatelích. Do druhé skupiny lze začlenit většinu násilných trestných činů, př. úmyslné ublížení na zdraví, vražda ze žárlivosti, nenávisti apod. V těchto případech je násilí samotným účelem, motivací je většinou zachování si sebevědomí, sebeúcty. Takové trestné činy však mnohdy vznikají z nedorozumění, např. nepochopení verbálního chování rivala. Trestné činy patřící do první skupiny se svou povahou blíží trestným činům obecné kriminality, větší význam tu tedy mají etiologické faktory sociální, především poruchy socializačního procesu. V případě skupiny druhé budou hrát větší roli faktory vztahující se k osobnosti pachatele, jako může být impulzivnost, cholerické povahové rysy, snížená schopnost sebekontroly, sklony ke zkratkovitému jednání apod.

VII.3. O trestném činu vraždy

Od roku 1989 do roku 2010 podstatně vzrostl počet vražd. (V roce 1989 – 126 vražd včetně pokusů a příprav, v roce 2014 – 160 vražd včetně nedokonaných – nejvíce bylo policií evidováno vražd v roce 1997 – 291 včetně nedokonaných).

Mění se skladba a motivace vražd. Roste především podíl loupežných vražd, stávají se i způsobem vyřizování účtů mezi organizovanými kriminálními skupinami, součástí obchodu s drogami, objevuje se řešení problémů najatým vrahem aj.

Vysoké je zastoupení cizích státních příslušníků, jak mezi oběťmi, tak mezi pachateli. Navzdory tomu však stále převažují vraždy, které lze charakterizovat jako emotivně laděné spontánní reakce poznamenané konflikty v rodině a ve vztazích pachatele k jeho nejbližšímu okolí. Rozšíření agresivního jednání na více osob je nepravděpodobné, stejně

jako jeho recidiva. Typově závažnější jsou takové vraždy, které jsou nástrojem k dalšímu cíli, např. motivované ziskovostí, k vyhnutí se trestní odpovědnosti, k dosažení sexuálního uspokojení. Představují nebezpečí pro menší či větší počet lidí, jelikož agresivní chování je již potenciálně zaměřováno na určitý typově definovatelný okruh osob. Sexuálně motivované vraždy tvoří minimum z celkového počtu, v těchto případech však vždy hrozí pachatelova recidiva. Charakteristickým rysem osobnosti pachatele vražd je nízká úroveň jejich vzdělání a kvalifikace spjatá s extrémně primitivním myšlením a nedostatkem sebekontroly potřebné pro společenské soužití. Významnou úlohu zde hraje také alkohol.

Zcela jiné jsou však osobnostní charakteristiky nájemných vrahů. Mezi oběťmi trestného činu vraždy je zhruba dvakrát tolik mužů než žen.

Vzhledem k tomu, že charakteristika a motivace vraždy jsou odlišné (vražda může být páchána ze žárlivosti, msty, za účelem získání majetku atd.), i v policejních statistikách nalezneme dělení vražd na:

- vraždy loupežné,
- sexuální,
- motivované osobními vztahy,
- vraždy na objednávku,
- vraždy novorozence matkou a
- vraždy ostatní.

Z mých zkušeností plynou tyto poznatky:

Loupežné vraždy jsou charakteristické tím, že jejich bezprostředním cílem je zmocnit se cenné věci oběti. Tyto vraždy neprobíhají za výraznějšího emočního doprovodu, pachatelé nebývají pod vlivem alkoholu a jejich kriminálně agresivní jednání bývá plánované. Pachatelé vraždí zpravidla v obydlí oběti, často užívají sečné a střelné zbraně a jiné nespécifické nástroje. V mnohých případech jednají ve spolupachatelství a při zadržení odmítají odpovědnost za provedený čin. Ve vztahu k usmrcení oběti neprojevují žádné emoce.

Ačkoli **sexuální vraždy** představují velmi málo četnou skupinu vražedných jednání, jsou neobyčejně medializovány. Často jsou totiž provedeny velmi brutálním způsobem, který je v mnohých případech provázen trýzněním oběti. Takové vraždy jsou charakteristické tím, že vedou k uspokojení sexuálních potřeb, u sadistických vrahů pak potřebou ovládat a ponižovat svou oběť. U sexuálních vrahů je agrese zakomponovaná do sexuální motivace.

Pachatelé sexuálních vražd jednají většinou pod vlivem alkoholu, svou oběť neznají, navazují s ní verbální kontakt. K útoku používají zbraně, zejména nože, příp. škrtdla. Před smrtí oběť zraňují a v některých případech i po smrti. Mezi sexuálními aktivitami převládají pokusy o koitus. Sperma na místě činu, ani na těle oběti většinou nalezeno nebývá, neboť k ejakulaci nedošlo, jelikož nejsou schopni koitálními aktivitami dosáhnout orgasmu. Rituální aktivity se objevují jen vzácně. Typickou obětí takového násilného trestného činu bývá žena ve věku mezi patnáctým a třicátým rokem a starší než 50 let.

Vraždy motivované osobními vztahy tvoří bezmála polovinu všech vražd. Motivů jsou různé, může se jednat o vraždu ze žárlivosti, msty, nenávisti, konfliktu a mnoho dalších. Jako příklad nám poslouží vraždy v konfliktu.

Obětí vraždy v konfliktu bývá zpravidla nejbližší osoba pachatele, př. manželka, rodiče, přítelkyně, dítě. Jejich základní charakteristikou bývá provokující způsob chování oběti, který může končit fyzickým vyčerpáním a apatií pachatele, nepřátelský postoj k oběti tempore criminis³⁴ a jako následek afektu velmi četná zranění oběti (často povahy bodné a bodnořezné). Nejčastějším místem, kde k činu dochází, bývá obydlí pachatele či oběti.

Pachatel zpravidla oběť neukrývá a s policií spolupracuje. V některých případech dokonce sám čin oznamuje.

Vraždy na objednávku neboli nájemné vraždy tvoří v policejních statistikách nepatrnou část. Možná i proto chybí podrobnější serióznější informace o jejich povaze i pachatelích. Obecně však můžeme shrnout, že zde není žádný vztah mezi pachatelem a obětí. Jde o čin předem připravený. Pachatel nebývá pod vlivem alkoholu. Po činu se snaží oběť ukrýt a prakticky jako jediný z pachatelů vražd užívá k jejímu transportu na místo uložení automobil.

Vraždy novorozenců matkou se vyskytují zřídka. Tyto násilné trestné činy bývají asi v polovině případů připravované. Většinou se jedná o těhotenství nechtěné. Těhotná žena se snaží svou graviditu skrýt, nenavštěvuje poradnu ani lékaře, na porod se nijak nepřipravuje. Porod sám většinou probíhá bez přítomnosti jiné osoby, např. u pachatelky doma. Matka dítě ve většině případů aktivně neusmrtí, ale ponechá jej na místě porodu.

V policejní statistice se setkáváme také s pojmem **ostatní vraždy**, kam bychom mohli zařadit např. vraždy spáchané v souvislosti s drogovou kriminalitou, organizovanou kriminalitou, únosem a spoustu dalších případů, které nespadají do výše uvedené klasifikace.

VII.4. K trestné činnosti mládeže

Nejrozšířenější skupinou násilníků, jak ve světě, tak u nás, je mládež ve věku 15–20 let. Jedná se o období pro mladého člověka velmi náročné. Po stránce psychické i duševní. V tomto věku se z dítěte stává dospělý člověk, kromě toho jsou kladeny nároky na učení, přípravu na další život, volbu povolání aj. Komu se nedaří zvládnout tyto náročné situace, může snadno sáhnout po prostředku, ve kterém vidí pomoc, po násilí.

Specifické znaky násilné trestné činnosti mládeže:

Způsob páchaní násilné trestné činnosti mládeže je výrazně determinován věkem pachatelů (jejich psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi). V tomto směru se mezi dospělými a mladistvými pachateli projevují určité zvláštnosti, ke kterým zejména patří:

34 Impulzivní afektová reakce projevující se agresivním jednáním. Podle nového trestního zákoníku důležitá při posuzování úměrnosti agresivní reakce na vnější podněty.

- výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých,
- trestná činnost je častěji páchána se spolupachateli a ve skupině,
- příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu,
- chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení,
- konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonání překážek, mnohdy je použito neúměrných prostředků k dosažení kriminálního cíle,
- na trestnou činnost mladistvých má značný vliv alkohol (případně jiná návyková látka), který zvyšuje agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporuje nepřiměřené reakce na vnější podněty,
- mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně pod vlivem momentální situace,
- při opakované trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z předcházející trestné činnosti,
- při získávání alibi se mladiství pachatelé orientují na osoby ze skupiny, do níž patří,
- o přípravě, ale i o spáchané trestné činnosti se pachatelé rádi svěřují členům své skupiny
- pachatelé často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. auta, videa, motocykly, rádia, oblečení, zbraně, nože, alkohol, cigarety, léky apod.),
- věci získané trestnou činností skupinou mladistvých jsou velmi brzy rozdělovány mezi její členy; při rozdělování je patrná hierarchie ve skupině a podíl na spáchané trestné činnosti; finanční prostředky se zpravidla utrácejí ve skupině,
- některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti vyplývají ze somatických znaků pachatele, např. vyšší rychlost pohybu, mrštnost, obratnost, menší postava a nižší váha.

Tyto charakteristiky potvrzuje i praxe soudního lékaře. Bohužel se snižující se objasňeností jednotlivých typů trestných činů se zvyšuje podíl dětských a mladistvých mezi pachateli násilných trestných činů.

Vraždy spáchané mladistvými a nezletilými pachateli mají logický totožný vějíř motivace jako vraždy v případech dospělých: Vyhrocené vztahové problémy. Touha obohatit se na úkor jiného. A v rámci výčtu samozřejmě najdeme také činy vyvěrající ze sexuální deviantního založení pachatele. Za vcelku konstantní můžeme označit i volbu oběti: Mladistvý vrah si už z fyzických důvodů nemůže troufnout na každou potenciální oběť. Mladiství pachatelé často využívají momentu překvapení, útočí na fyzicky slabší jedince (jiné mladistvé, seniory, ženy, tělesně handicapované apod.).

Nečekaný deviantní atak mladistvého člověka vůči okolí není ničím moderním, ničím, co by nás přimělo zvednout prst nad zkažeností doby. I v minulosti docházelo čas od času k vraždám spáchaným narušeným mládíčkem. Samozřejmě děti dospívají, alespoň fyzicky stále dřív a dřív. A mají mnohem blíž a blíž k poznatkům o sexuálním životě. V řadě časopisů pro mládež se jim dostává informací, které by ještě před půlstoletím vyvedly z míry i vyžilého dospělého.

Nejrozšířenější násilné trestné činy mezi mladistvými jsou trestné činy loupeže. Dále omezování osobní svobody, vydírání a ublížení na zdraví.

Je závažnější, že například u trestného činu loupeže, kde pachatel musí užít násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, je věk pachatelů rok od roku nižší a agresivita při přepadení je větší a větší.

VII.5. K trestné činnosti žen

Pro ženskou násilnou kriminalitu je většinou typické, že ji ženy páchají pod vlivem silných emocí. Mezi často páchanou závažnou násilnou kriminalitu u žen patří trestný čin vraždy, specifický trestný čin vraždy novorozeného dítěte a ublížení na zdraví. Do této kategorie trestných činů spadají dále loupeže, vydírání, nebo týrání svěřené osoby.

Co se týče vražd, nejčastěji je ženy páchají na osobách blízkých. Jako častou příčinu, stojící v pozadí takovýchto vražd, je možné pokládat převážně domácí násilí páchané na ženě, kdy dlouhodobě týraná žena tuto situaci neunesla a v afektu se trestného činu dopustí.

Neschopnost ženy unést své emoce bývá někdy připisována tzv. premenstruačnímu syndromu. Bývá uváděno, že v premenstruu se mění vnímavost žen trpících tímto syndromem vůči vnějším podnětům. Tak se mohou stát zjevnými i takové vzorce chování žen, které by jindy dovedly potlačit bez větších nesnází. K delikventnímu jednání může proto docházet v tomto období cyklu v důsledku zborcení vnitřních zábran, a to hlavně u žen psychopatických, emočně a charakterově labilních, zejména v konfliktních situacích. Na druhou stranu někteří odborníci existenci premenstruačního syndromu úplně zpochybňují a tvrdí, že premenstruační změny jsou přirozenou součástí ženského života a víra v premenstruační syndrom je výsledkem podmiňování a nikoliv biologických procesů, a nejlépe je s nimi zacházet jako s takovými. Pokud budou brát ženy menstruaci jako normální a ne negativní událost, nebudou pak tyto symptomy pociťovat jako problematické.

Vražda novorozeného dítěte je pak specifickým trestným činem, kterého se může dopustit pouze žena – matka. Příčiny této vraždy jsou zohledněny v trestním zákoně v tom smyslu, že jde o samostatnou skutkovou podstatu. Je to zdůvodněno tím, že žena se po porodu velmi často nachází v silném citovém rozrušení, které je způsobeno nejen samotným zážitkem z porodu, ale i hormonálními změnami, jež se v ní v této souvislosti odehrávají. U některých žen (asi 10–20 %) se tak může projevit tzv. syndrom poporodní deprese. Mezi nejčastější symptomy patří pocity neschopnosti se o dítě postarat, pocity únavy a viny za nedostavující se očekávaný pocit lásky k dítěti. To může trvat několik týdnů i měsíců. Mnohem závažnější je pak laktační psychóza, která se naštěstí objevuje jen u malého počtu žen – uvádí se kolem 1 – 2 %. Jejími příznaky jsou halucinace, mentální zmatek a návaly paniky a může vyústit až v pokusy o sebevraždu, či zabití novorozeněte. Větší riziko těchto poporodních stavů je pak u žen bez dostatečné podpory rodinného zázemí, které se nacházejí v problematické životní situaci spočívající například ve finančních obtížích nebo v problematickém vztahu s partnerem.

Samozřejmě i mezi ženami se najdou chladnokrevné vražedkyně. Příčiny je pak třeba hledat jinde, zejména v osobnostních rysech pachatelky a sociálním prostředí, které

na ni mělo po dobu jejího života vliv. Mezi nejčastěji uváděné možné příčiny jsou pak pokládány psychopatologie či nízká inteligence. Tyto charakteristiky však nemohou být příčinou samy o sobě, neboť přestože se obecně mezi zločinci nachází velké procento osob s nízkou inteligencí, či s psychopatickými rysy, tak na druhou stranu se tyto osoby vyskytují i v „normální“ nekriminální populaci. Nutno tedy dodat, že v případě psychopatických rysů existuje větší pravděpodobnost, že se žena psychopatka dostane do střetu se zákonem, neznamená to však, že by k tomu muselo automaticky dojít. To samé se týká i nízké inteligence.

Lidé se učí agresivně reagovat prostřednictvím zkušenosti a pozorováním agresivních modelů. Současná prezentace ženského násilí v médiích a filmech proto v budoucnu může mít nikoliv nezanedbatelný vliv na stoupající trend ženské násilné kriminality. Obzvlášť nebezpečné mohou být v tomto smyslu vzory ženských hrdinek se zbraní v ruce.

V posledních letech je též zkoumáno domácí násilí v jeho opačné podobě, tedy žen na mužích. Na tomto poli kriminality se předpokládá vysoká míra latence, kterou si lze poměrně jednoduše vysvětlit tím, že málokterý muž je ochoten toto přiznat, respektive oznámit orgánům činným v trestním řízení. Podle jedné ze studií (bližší informace autor zapomněl), které se účastnilo náhodně vybraných cca 500 mužů a cca 500 žen se cca 35 % mužů a téměř totožné procento žen cítilo být oběťmi skutečného fyzického násilí. Zajímavým byl i fakt, že 30 % žen uvedlo, že byly psychicky týrané a stejnou újmou zažilo „jen“ 26 % mužů, což odporuje zaběhlému stereotypu rolí, jenž mužům připisuje agrese fyzickou a ženám psychickou. Faktem ovšem zůstává, že vzhledem k nižší fyzické síle ženy málokdy její útoky přivodí vážná zranění, což může být také důvodem, proč násilí ze stran svých partnerek muži neoznamují.

VII.6. Shrnutí a závěr kapitoly

Toliko úvahy a zkušenosti jednoho soudního lékaře, který se násilím zabývá více než čtvrt století. Na spoustu otázek odpověď nemá a asi ani mít nemůže. Obecně pouze může potvrdit, že **tak, jak stoupá agrese v obecném prostoru** (počínaje agresí verbální a mediální, konče agresí brachiální), **tak stoupá agrese, kterou se zabývá jako znalec**. Vysvětluje si to obecnými problémy tzv. postmoderní společnosti – ztrátou elit, absencí vzorů a vizí, krizí rodiny, absolutizací výkonu a růstu, absencí morálky, všeobecnou vulgarizací společnosti, destrukcí kultury, ztrátou empatie, kultem peněz a úspěchu, bulvarizací médií. Své úvahy uzavírá slovy: „Jedno je jisté, podle toho, co jako znalec zpracovávám každodenně do svých posudků, už mě nepřekvapí asi nic. Některé útoky jsou svojí povahou až zvířecí. A **ve zlepšení situace nemám důvod doufat, alespoň zatím**. Stav naší společnosti mi to nedovoluje. Podle současných filozofujících vědců (Postman, Wriht, Bělohradský, Poněšický) se zřejmě neděje nic jiného, než o co bychom si jako postmoderní, morálně tekutá společnost nekoledovali, a na čem bychom dlouhodobě nepracovali. Existuje to velmi uměřeně v prefabrikovaných úhledných tabulkách a grafech. Já ty lidi – oběti trestných činů – vyšetřuji, v lepším případě na traumatologiích, v horším případě je mám na pitevním stole. Jsem v kontaktu s realitou, která v tomto ohledu není a nebude dobrá. A nevejde se na stránky sebelepší studie.“

VIII.

Násilí v českých věznicích v době nedávné i současné

Motto:

Násilí ve věznicích koresponduje s dobou a je hlavní překážkou úspěšnosti resocializačních postupů.

V této kapitole jsou soustředěny **názory a zkušenosti vězeňských pracovníků s projevem násilí ve věznicích**. Až po zpracování projektu výzkumného úkolu jsme si uvědomili, že pachatelé násilných trestných činů (spolu s pachateli majetkových trestných činů) tvoří základní složku kriminální recidivy, a proto je nutno zkoumat nejen násilí samo o sobě, ale i příčiny jeho opakování stejnými pachateli. Je třeba zkoumat též účinnost za násilnou trestnou činnost udělených trestů, zvláště účinnost a způsob provedení těch nejtěžších trestů – tj. výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody a možnosti, zda lze opakování násilné trestné činnosti v současných podmínkách zabránit.

S ohledem na možnosti řešitelského týmu a problémy s dostupností informací od odsouzených pachatelů násilné kriminality, jsme zvolili možnost získat informace o chování odsouzených zprostředkovaně, a to od vězeňských pracovníků. Byli jsme si vědomi, že toho času ve věznicích vykonávají trest převážně odsouzení za jinou než násilnou trestnou činnost, ale 40 % zastoupení vězňů odsouzených za násilnou trestnou činnost jsme považovali za dostatečný argument, proč násilí ve věznicích zkoumat. Na naši výzvu ke spolupráci při zjišťování výskytu násilí ve věznicích odpovědělo pět penologů. Ve všech případech se jednalo o dlouholeté vězeňské pracovníky, kteří odpovídali našim požadavkům na experty v dotazované problematice. Převládali mezi nimi psychologové s mnohaletou praxí ve věznicích. Zvolena byla forma interview a tazatelem byla spoluautorka publikace – A. Marešová. Dvě podkapitoly zpracoval další spoluautor publikace M. Tamchyna – též dlouholetý vězeňský psycholog. K tématu se experti vyjádřili formou, která jim nejvíce vyhovovala – nechtěli jsme je, s ohledem na krátký čas vymezený ke zpracování jejich odpovědí, nijak tvrdě omezovat. Jejich zkušenosti i názory jsme zahrnuli do následující kapitoly. Současně, jako dílčí cíl této části publikace, jsme si stanovili zachytit poznatky penologů s dlouholetou zkušeností práce s vězněnými osobami, mj. i proto, že zkušenosti toho času nejsou právě v oboru penologie požadovanou vlastností, a zprostředkovat tak alespoň pro odbornou veřejnost informace k problematice násilí ve věznicích.

VIII.1. Základní informace o násilí ve věznicích

Násilí není v penologické literatuře výslovně definováno. Forenzní psychologie rozlišuje násilné chování ve formě tzv. „vis absoluta“³⁵, kdy použité násilí zcela vylučuje jiné než pachatelem požadované chování oběti a složka vůle je u oběti zcela vyloučena a násilí ve formě „vis compulsiva“³⁶, která nemá za cíl vůli oběti zcela vyřadit, ale působí na její psychiku s cílem přinutit napadenou osobu, aby se podrobila nátlaku, který však není neodolatelný. Složka vůle se u oběti projevuje, ale je realizovaným násilím ovlivněna. (MEZNÍK, 2015)³⁷

35 Vis absoluta (lat.) – fyzické donucení

36 Vis compulsiva (lat.) – psychické donucení – výhrůžka

37 Mezník, Jiří: Přednášky z forenzní psychologie. MU Brno 2014

Ve věznicích v České republice vykonává cca 40 % odsouzených osob trest za násilné trestné činy nejrůznější povahy. Podle zkušeností vězeňských psychologů, část z nich se chová násilně prakticky v každé trochu vypjatější meziosobní interakci, někteří se chovají násilně vlivem situačních faktorů. (MEZNÍK, 2015)

Z řady statistických přehledů Vězeňské služby ČR vyplývá, že **ve výkonu trestu je umístěno cca 35–45 % odsouzených, jejichž psychická struktura nese známky poruchy její integrity.** Jejich postoje jsou převážně asociální s prvky hostility, a mnozí z nich považují násilné chování za projev mužné síly a dominance, nezlomnosti charakteru a také projev integrace do zločineckých subkultur. Někteří vězni mají zafixováno v rejstříku interpersonálních strategií násilné chování v míře, která se ve vězení i přes omezující vězeňský řád občas projeví. (VS, 2014), (TAMCHYNA, 2014)

Násilí mezi vězni se projevuje užitím fyzické síly, ale častěji „jen“ jako hrozba užití fyzické síly či jiného útoku včetně verbálního s cílem poškodit fyzickou nebo psychickou integritu jiného vězně, přimět ho k podvolení se útočníkovi, nebo vynucení si nějaké služby či hmotného statku (cigaret, poštovních známek, ustláni postele apod.). Mnohdy bývá spjato se zlobným afektem, avšak často je násilné chování ve věznici nikoliv prostředkem k dosažení nějakého cíle, ale cílem samo o sobě. (MEZNÍK, 2015)

Další poznatky z interview: Násilné chování slouží k překonání nebo zamezení odporu jiného vězně, ať už skutečně kladeného nebo očekávaného. Násilí přitom může směřovat vůči konkrétnímu vězni, který je jiným vězněm k něčemu nucen, nebo proti jinému vězni, kdy násilí realizované vůči němu je prostředkem působení na vůli jiného vězně. Například v tzv. „kolchozním“ hospodaření dvou nebo více vězňů, působení na homosexuálního partnera, spolupachatele apod. může být realizováno i proti věci, ke které má ten který vězeň nějaký vztah nebo má pro něj nějakou užitnou hodnotu. I v tomto případě se rovněž může jednat o nátlak na vůli jiného vězně.

Častou formou násilné interakce mezi odsouzenými je pohrůžka násilím, či jiná forma verbální agresivity. Pohrůžka násilím – verbální agresivita – vyjadřuje dynamiku a intenzitu vztahu, určitý vzorec interakce mezi dvěma vězni, nebo i skupinami vězňů (ve vězeňské hantýrce komploty), kdy jeden vězeň nebo skupina vězňů zaujme dominantní postavení a vnutí verbálními i neverbálními komunikačními prostředky jinému vězni, nebo i více vězňům, submisivní chování s cílem dosáhnout pro ně atraktivního efektu.

Násilné chování vězňů je výsledkem jejich pseudosocializace již v období před uvězněním. Působením řady vnějších i vnitřních faktorů se v osobnostní struktuře toho kterého vězně nevytvořil systém regulace chování, především subsystém inhibicí agrese a nezformovaly se specifické vzorce chování, které umožňují tomu kterému vězni dosahovat vytčených cílů a sebezpojetí sociálně přijatelným způsobem.

Iniciačním činitelem násilného chování odsouzených ve vězení vedle vnitřních impulzů mohou být situační faktory. Zdá se laické veřejnosti víceméně nepředstavitelné, že ve vězení mohou nastat situace, které by umožnily vězňům chovat se násilně, když jsou neustále pod dozorem. Vzhledem k architektuře věznic a hromadnému ubytování vězňů není možné, aby vězeňský personál měl všechny umístěné odsouzené pod stálým dozorem a kontrolou. Tato okolnost pravděpodobně stimuluje některé vězně k násilnému

chování, takřkajíc personálu „na truc“. Zjištění vězňů, že dohled personálu nad jejich chováním není důsledný, poskytuje potenciálnímu násilníkovi příležitost rozvinout agresivitu, protože je bez dozoru, případná oběť bez ochrany. Přítomnost jiných vězňů neznamená, že poskytnou oběti ochranu, mnohdy naopak stimulují násilníka.

Motivem násilného chování ve vězení jsou mnohdy velmi malicherné příčiny. Např. místo ve frontě a předbírání při výdeji stravy, spor o otevření nebo naopak uzavření okna na ubytovně, místo k sezení v kuřárně apod. U části vězňů je násilné chování samo o sobě cílem. Frustrace jako důsledek uvěznění, omezené možnosti uspokojování potřeb, vnášení do psychické struktury vězňů jistě napětí. Omezující a relativně striktní vězeňský režim působí na psychiku některých vězňů jako výrazně omezující faktor motivující k „rebelii“. Tu ale nelze vzhledem k silové převaze vězeňského personálu realizovat, a tak ve vězení, snad více než kdekoli jinde funguje **princip „obětního beránka“**. Stává se jím vězeň s nízkým statusem stojící mimo „tvrdé jádro vězeňské subkultury“ a stává se tak terčem šikany, nadávek, urážek a mnohdy i přímého násilí. Občas některý z vězňů se chová násilně bez jakéhokoliv zřetelného motivu.

Z penologické praxe vyplynulo, že **násilné chování je typičtější a častější u mladých dospělých a vězňů do 30 let věku.** (MEZNÍK, 2015)

Situačními faktory podněcujícími násilné chování mezi vězni je vedle hromadného ubytování také okolnost, že v ubytovně se setkávají osobnosti s rozdílnými povahovými vlastnostmi, životní historií, hierarchií hodnot a sociálních, spíše asociálních postojů. Vstupují do nucených interakcí, do kterých by jinde v žádném případě nevstupovali. Vnučená nutnost žít spolu v omezeném prostoru a podřízení se vězeňskému řádu vyvolává značné napětí a stačí mnohdy maličkost a násilné chování se realizuje.

Verbální agresivita je nejčastějším projevem násilí ve věznicích. Kvůli etnickému původu – majoritní populace versus Romové, odsouzení za násilné trestné činy versus odsouzení za zločiny spáchané na dětech, dochází v ubytovných odsouzených k napětí, záštím, škodolibostem, které iniciují verbálně – agresivní konflikt s nejhruššími výrazy a nadávkami, který si vězeňského prostředí neznalý člověk snad ani nedovede představit.

Častým zdrojem násilného chování ve verbální, ale i brachiální podobě bývá domněnka nebo potvrzený fakt, že ten který vězeň „bonzuje“ (donáší, udává) na ostatní vězně. Pokud dojde k fyzickému násilí vůči takovému vězni, tak většinou dostane „deku“ (v nestřeženém okamžiku přes něj ostatní vězni přehodí přikrývku, aby nemohl identifikovat ty, kteří ho pak bijí). Prokázání či neprokázání „bonzáctví“ není rozhodující, hlavně, že se něco děje, a je „do koho si bouchnout“.

Představa, že ve vězení bují homosexualita, není oprávněná. Nicméně občas se vyskytuje, a to buď nuceným, zpravidla náhražkovým sexuálním uspokojováním, zpravidla dobrovolně na základě dohody. Někteří vězni sami nabízejí ostatním za úplaty (cigarety apod.) jejich orální, zcela výjimečně i anální uspokojení. Někteří vězni tyto „služby“ využijí, jiní je zásadně odmítají. Jen zcela výjimečně je homosexuální styk vynucený násilím. Jsou známy případy, kdy vězeň poskytující homosexuální uspokojení, nebo i ten, o kterém je známo, že byl před uvězněním homosexuálně aktivní (i když ve vězení se takto neprojevoval) se stal obětí brutálního fyzického napadení.

Před lety jeden vězeň nabízel spoluodsouzeným anální sexuální styk a ostatní spoluvězni s tím, že „když to máš rád, tak to dostaneš“, mu násilím vsunuli do konečníku hadici kompresoru a spustili jej a neuvědomili si, že kompresor vyvine tlak šesti atmosfér, které způsobily poškozenému fatální vnitřní zranění. (MEZNÍK, 2015)

Za jistou formu sexuálního násilí lze považovat i fakt, že sice jeden vězeň dobrovolně poskytne jinému felaci, ale je nucený si napřed důkladně vyčistit zuby a kontrola čistoty dutiny ústní je ponižujícím způsobem provedena „zákazníkem a plátcem“.

Násilím se řeší i spory mezi vězni, pokud dojde k porušení „dohod a slibů“ mezi nimi. Jedná se většinou o konflikty plynoucí z „kolchozního“ hospodářství³⁸, půjček „do příštího nákupu“³⁹, které nejsou vyrovnány. Za spouštěcí mechanismus agrese vůči dlužníkovi může být jeho vyjádření, že si věřitel „může postavit betonovou čekárnu“ na splacení dluhu.

Řada vězňů se uchyluje k nepřímému násilí spočívajícím v poškození jiného vězně pomluvou u ostatních vězňů nebo tzv. „nabonzováním“, často i za nespáchaný přestupek pracovníkům věznice.

Nepřímé násilí mezi vězni má formu „podrazů a intrik“. Mnohdy jen pro zábavu a z nudy uvádějí jedni druhé v omyl, vzbuzují v nich jakési falešné představy, obelhávají jeden druhého, slibují věci, které nemohou splnit. Jedná se o projevy škodolibosti, zášti, jejichž zdroje lze nalézt ve struktuře osobnosti toho kterého vězně, ale i v atmosféře věznice, míry kontroly ze strany vězeňského personálu a aktuální skladby osazenstva věznice. Ve věznicích není povoleno hrát hazardní hry, ale hrají se. Úspěch či neúspěch ve hře bývá také zdrojem násilného chování.

Antagonistické rozpory mezi odsouzenými jsou často dány věkovým složením vězeňské komunity. Mladší vězni napadají starší vězně, starší vězni zase urážejí a napadají ty mladší. Je zde ale jeden zvláštní paradox – někteří mladší vězni, zvláště ti, kteří jsou na počátku své kriminální kariéry, respektují a do jisté míry i „obdivují“ o hodně starší vězně, s bohatou kriminální kariérou a „kteří mají více odsezeno, než má leckterý bachař ve věznici odslouženo“ a někdy se jich proti zaměstnancům věznice, ale i jiným spoluvězňům, zastávají.

V českých věznicích od druhé poloviny 20. století dosud nebyl vězeňskými pracovníky zaznamenán nějaký ustálený vězeňský kodex „správného vězně“ a „muklovské cti“. (Oslovení či označení „mukl“ pravděpodobně vzniklo ve 20. letech 20. století jako zkratka kriminální subkultury pro Muže Určeného K Likvidaci). O takovémto kodexu píše starší literatura a většinou odráží poměry v jiných než českých věznicích (např. Hans Fallada: „Kdo jednou z plechové misky žral“ Praha 1926, nebo Jan Šejnoha: Zpráva o českém vězenství, MS Praha 1932). Bedlivý pozorovatel vězeňské subkultury si všimne

38 Tzv. kolchozy ve věznicích představují černý trh vytvářený a udržovaný solventními vězni v rámci tzv. druhého – vnitřního – života ve skupinách vězňů. Jejich existence je založena na zajišťování a směňování různých druhů zboží a služeb zájímavých pro ostatní vězně, a to za peníze, či jiné protihodnoty. Existují snad ve všech věznicích s delším pobytem vězňů.

39 Nákupu ve vězeňské kantýně

výskytu jakýchsi „norem“ chování, které víceméně v některých věznicích, zejména těch, kde jsou vykonávány delší tresty, existují. Může se jednat o tradované a předávané vězeňské standardy tzv. „tvrďšího jádra“ vězeňské populace. Jedná se o zásadu nevměšování se do zájmů jiného vězně, jistou „ohleduplnost“ a z ní plynoucí zásadu nezpůsobovat jinému vězni obtíže, nezasahovat do konfliktů jiných vězňů, nestěžovat si, nepodlézat vězeňskému personálu apod. Porušení těchto „zásad“ je mnohdy důvodem násilné odvety ze strany spoluodsouzených. Nikoliv však ve fyzické, ale spíše verbální formě. Jsou zde slyšeny nadávky a urážky, které svým obsahem, intenzitou, formou jsou v občanském životě neslýchané a nevidané. Ze zkušenosti ale plyne, že **jen ti vězni, kteří mají ve věznici „jistý status“ si mohou dovolit chovat se „čestně“, dodržovat pravidla a vyhýbat se sebezáchovným podrazům.** (MEZNÍK, 2015)

Násilí ve věznici nelze úplně odstranit. Moderní vězeňské systémy zavádí do penologické praxe nejrůznější opatření, která na jedné straně eliminují agresivitu a zlobu vězňů se sklonem k násilnému chování, na druhé straně v rámci vnitřní diferenciacie chrání ty, kteří kvůli své psychické či tělesné dispozici by se mohli stát oběťmi násilí. Ochrana slabších je důkazem výpovědi vězeňského systému.

Významným preventivním faktorem vedoucím k značné eliminaci a kontrole případného násilného chování vězňů je jejich individuální ubytování v samostatných celách. Většina českých věznic ale poskytuje vězňům pouze hromadné ubytování.

VIII.2. Některé sociálně-právní a sociálně-psychologické aspekty příčin násilí uvnitř vězeňského systému

Tento příspěvek zpracoval spoluautor publikace – jinak penolog a forenzní psycholog dlouhodobě působící v českých věznicích v severních Čechách. Svůj profesní život zužitkoval v následujícím příspěvku nejen k popisu projevů násilí ve věznicích, ale i v kritickém přístupu k značné části negativních jevů, se kterými se lze dnes a denně ve věznicích setkat. Současně však tyto jevy věcně vysvětluje a jeho úvahy mají jak analytický, tak syntetický charakter. Je autorem motto k této kapitole: Násilí ve věznicích koresponduje s dobou a je hlavní překážkou úspěšnosti resocializačních postupů, což ve svém příspěvku dokazuje.

Pestrý obraz nejrůznějších forem projevů dovnitř i vně osobnosti směřovaného násilí mezi spoluvězni v rámci vězeňského systému je ze sociálně psychologického hlediska složitý **mnohovrstevný problém**, který má řadu **vnějších** společenských příčin odvozujících se z celkové atmosféry a zvyklostí ve společnosti i řadu **vnitřních** příčin vyplývajících ze samotné podstaty vězeňského systému. Oba aspekty přitom od sebe nelze vzájemně oddělovat, protože jsou ve vzájemné souvislosti.

Vnější příčiny pokračujícího násilí v místech od společnosti izolovaných, kde se naopak očekává jeho eliminace, se rámcově odvíjejí od tvrdosti či benevolence postupů ovlivňujících v samotných základech **způsob výkonu trestu** a utváření podmínek jeho provádění. Všeobecně je výkon trestu odnětí svobody zásadním způsobem ovlivněn přijetím nejširších legislativních norem upravujících způsob realizace **trestně právní politiky**.

Zvolené pojetí **stylu řízení vězeňského systému** má zásadní vliv na sociální prostředí utvářející se uvnitř vězeňského systému a určuje **sociální makroklima** ve vězeňství jako

celku a specifické **sociální mikroklima** uvnitř jednotlivých věznic. Celé toto prostředí (soustava věznic) je zároveň jedním z významných **subsystémů** společnosti jako celku a souvisí s dobově podmíněnou sociální atmosférou v celé společnosti a zároveň zrcadlí normativní představu vládnoucího politického establishmentu o výkon trestního práva.

*Právní normy jsou všeobecně v souladu se současnými přístupy určenými dobově podmíněnou **filozofií práva** a přijatými sociálně-politickými a do legislativy zapracovanými nejširšími lidskoprávními dokumenty. Tyto jsou následně zakotveny a v konkrétní podobě zakotveny přijatými **zákony** o způsobu výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody.*

*Detailněji je vězeňský systém precizován příslušnými prováděcími ministerskými **vyhláškami** (řád výkonu vazby, řád výkonu trestu) upravujícími konkrétní způsoby penitenciárního zacházení s obviněnými a odsouzenými osobami a v úrovni sociálního **mikroprostředí** precizovány až do konkrétních specifických lokálních podmínek jednotlivých vězeňských zařízení sahajícími až do úrovně podrobně rozpracovaných **vnitřních řádů** věznic a jejich oddělení.*

VIII.2.1. Vnější diferenciaci věznic a vnitřní diferenciaci ve věznicích a jejich dopad na projevy násilí mezi vězni

Vnější sociální podmínky jsou dále významně ovlivněny z hlediska sociálního života vězňů **složením vězeňské populace**, která je uvnitř vězeňské soustavy určitým způsobem rozdělována, což je zajištěno uplatňováním vnější a vnitřní diferenciaci zakotvené v zákoně o výkonu trestu a řádu pro výkon trestu s cílem po dosažení maximálně možné individualizace výkonu trestu. Uvedený cíl je zároveň dlouhodobě proklamovaným cílem dlouhodobě realizované vězeňské koncepce **humanizace výkonu trestu** ve čtvrtstoletí trvajícím polistopadovém vývoji vězeňství.

Na tomto úseku nicméně vyvstávají různé problémy, které lze ve stručnosti shrnout jako dilema, hledající odpověď na **kardinální otázku, totiž, kde se vlastně nalézá hranice mezi nanejvýš oprávněnou humanizací výkonu trestu vězněných osob a nepatřičnou liberalizací vězeňského života, která naopak vede k jeho dehumanizaci, neboť poskytuje příliš velký prostor pro zvlášť jednotlivců včetně násilných projevů a zneškodňuje provádění účinnější kontroly dění v podmínkách života uvnitř početných vězeňských kolektivů v podmínkách kolektivního výkonu trestu.**

V rámci pojednání o **vnějších příčinách násilí** mezi vězni je právě otázka **vnitřní diferenciaci** naprosto zásadní, protože se dotýká konkrétního života jednotlivců ve skupině spoluvězňů. Protože jde o skupinový výkon trestu, je tento **problém stěžejní také z hlediska úspěšnosti či neúspěšnosti resocializace, měřené mírou recidivy**. Vliv skupin spoluvězňů na utváření osobnosti vězně bývá značný, proto je složení skupin tak důležité. Vliv sociálního okolí je podstatný a významně ovlivňuje život a osobnost jedince, může zároveň výrazně prohlubovat stupeň a hloubku deprivace osobnosti⁴⁰ přijetím antisociálních vzorů, norem, hodnot a vést k postupné identifikaci s kriminální subkulturou.

40 Tímto pojmem označuje Tamchyna výskyt následujících typických vlastností u kriminálně **depravovaných osobností** vězněných osob: egocentrismu (provázeného resentimentem), emocionální lability, **agresivity (hostility)**, citové lhostejnosti k oběti.

Hlavním neduhem současné vnitřní diferenciaci ve věznicích a jejím největším úskalím je okolnost, že podle takto koncipované vnitřní diferenciaci lze vlastně každého jedince libovolně zařadit kamkoli, dle možností ubytovacích kapacit přeplněných věznic, což je ve skutečnosti **jediné a podstatné kritérium** vnitřní diferenciaci – takže se vlastně o žádnou vnitřní diferenciaci vůbec nejedná, jelikož po nástupu výkonu trestu nemá žádný vliv na rozdělování a složení vězňů. Navíc jde o **klasický progresivní model výkonu trestu**, který pro zkušené vězně není problémem, takže zkrátka se ocitají účelově „vzorným přístupem“ k plnění povinností a „vzorným chováním“ v nejlepší diferenciacní skupině, a odtud již je snadná cesta ke kýženému sestupu i z **vnější diferenciaci** (typu věznice) stanovené v **rozsudku** soudem. Např. z věznice typu „s ostrahou“, přes věznici typu „s dozorem“ stále do nižšího a tedy výhodnějšího typu. Takto se lze časem dopracovat, i při spáchání skutečně závažných deliktů, do nejnižší a tedy nejmírnější kategorie věznic typu „v dohledu“, tj. mezi spoluvězně, kteří často nejsou deprivováni vůbec nebo nepatrně. Jedná se o skutečný paradox, nijak však ojedinělý, soudům totiž pod vlivem vynikajícího hodnocení z věznic nezbyvá, než přiznat dotyčným zločincům snahu po nápravě a umožnit zmírnění jejich trestu až ad absurdum.

Vnitřní diferenciaci ve výkonu trestu odnětí svobody tudíž nezohledňuje **osobnost delikventa**, druh, stupeň, hloubku a formu deprivace⁴¹, takže jsou vedle sebe zcela nesouměřitelné kategorie odsouzených osob lišících se mírou deprivace, což je zdrojem značných obtíží interpersonální povahy, to znamená permanentních konfliktů a násilí v jen obtížně kontrolovatelných vězeňských skupinách. Je to samozřejmě též zdrojem tzv. mimořádných událostí (včetně sebevražd), jež ve většině případů mají své skutečné příčiny v útlaku a násilí ze strany těžce deprivovaných spoluvězňů vůči subtilnějším jedincům.

To vše pak zpravidla vede k řadě různých forem agrese, jednak k fyzické **agresi**, na straně jedné, jednak k **autoagresi**, na straně druhé, projevující se převážně pouze demonstrativními případy sebepoškozování, leckdy jako jediného možného prostředku úniku z nesnesitelného vězeňského mikroprostředí. Občas však končí dokonanou sebevraždou.

Výkon trestu u věkové kategorie mladistvých odsouzených 15–18 let je formou tzv. *trestního opatření řešen prostřednictvím tzv. věznic pro mladistvé, popřípadě oddělení pro mladistvé ve věku 15–18 let*. Mladiství v těchto odděleních jsou umísťováni uvnitř věznic pro dospělé, což je třeba považovat za zcela nepřijatelné. Mladiství vězni v druhé polovině minulého století nebyli umísťováni k výkonu trestu odnětí svobody do různých věznic podle vnější diferenciaci, ale do jednoho typu věznic, a to věznice pro mladistvé. Od prvních pokusů s vnitřní diferenciací mladistvých v 70. a 80. letech minulého století však byla, na základě výzkumů, stanovena vlastní klasifikace mladistvých vězňů, podle které byli rozdělováni do tzv. výchovných kolektivů. Podobně jako vnitřní diferenciaci u dospělých odsouzených, byla rovněž 4stupňová, ale obsahově byla zcela odlišná.

41 Viz výše

VIII.3. Násilí ve vztahu k jedinci jako klíčový sociálně-psychologický a penitenciární problém a podstata interpersonálních vztahů uvnitř vězeňských skupin

Na úrovni jedince lze podrobně analyzovat některé **mechanismy vzniku násilí** a jeho zdroje. Vždy neodmyslitelně souvisejí s původním vnějším prostředím a bezprostředním sociálním okolím, z něhož inkriminovaný jedinec vzešel a odkud si přinesl své zaužívané strategie, modely a vzorce chování, které se snaží dále uplatňovat, jak tomu byl doposud v minulosti zvyklý, činí tak bez ohledu na změnu podmínek, i nadále v pro něj nových a dosud neznámých podmínkách zpravidla dosti početného vězeňského kolektivu. Samotné označení **kolektiv**, které je stále často užíváno, ovšem dlužno považovat za značně nadsazené, lépe odpovídá pojem **tlupa**, jak ostatně sami vězni skupinu chápou, s tomu odpovídajícími zákony tlupy vzájemně soupeřících nedostatečně socializovaných jedinců, pachatelů trestné činnosti. Přitom platí, že samozřejmě každý hodlá zastávat i nadále **aktivní roli pachatele**, nikoli **pasivní roli oběti**. Háček je však v tom, že to si zde přeje každý, což představuje **základní problém soužití** takto uspořádaného kolektivu vězňů.

Každý jedinec je „**pachatelem a obětí zároveň**“, přičemž každý vězeň v daných penitenciárních podmínkách touží po uchování statutu, role a pozice pachatele, na kterou byl z minulosti zvyklý a pro kterou se ostatně nalézá ve výkonu trestu. Touží po tom samozřejmě také proto, že je to výhodnější, což v podmínkách izolace věznic platí dvojnásob. Vždyť snad nikdo na světě si přece nepřeje být obětí libovůle, zvláště druhých! V liberalizovaných podmínkách současného českého vězeňského systému, této do krajnosti neefektivní a jako řídicí styl snad neškodlivější možné kombinace – **liberalisticko-autokratického modelu řízení** – je to však bez větších problémů možné. Platí nevyřčená zásada – „běda slabším“. Situace se stane zřejmější, pokud si představíme a plně uvědomíme fakt, že každý z jedinců umístěných do výkonu trestu mezi sobě podobné je pachatelem trestné činnosti, bez ohledu na její rozsah a závažnost. Z logiky věci je pachatelem ten, kdo má navrch, kdo zahajuje akci útokem na nějaký zájem, hodnotu nebo člověka a z tohoto hlediska určuje pravidla hry, která zná a dopředu určuje pouze on sám.

Kupodivu vymizely i dřívější formy a projevy sounáležitosti, resp. **solidarity mezi vězni**, často pravda nežádoucí a nevíтанé, přece však alespoň jakési „rudimenty“ sociálního soucítění, vzájemnosti, jež byly obvyklé v podmínkách hromadného kolektivního výkonu trestu v podmínkách dřívějších nápravně výchovných ústavů, založených na vyvážené jednotě 3 složek nápravně výchovné činnosti, čili režimu a kázně, pracovní výchovy a kulturně výchovné činnosti, jakožto tehdejší, dobově podmíněné analogii, inspirované podle výchozího modelu nápravně pracovních táborů a pracovních kolonií sovětského typu.

Za současného stavu vězeňského prostředí v podmínkách liberalizovaného hromadného skupinového výkonu trestu, zbaveného však původní logiky a podstaty, kterou byla především pracovní činnost, dlouhodobě pokračující násilí lze odhalit pouze příležitostně a víceméně nahodile. Lze je odhadnout z přítomnosti zjištěných symptomů, např. ve stopách „náhodných úrazů“, typu náhlé nevolnosti a pádu na zem na chodbě, z obličeje plného podlitin, přirozeně bez cizího zavinění, jako viditelné známky tzv. **pěstního práva**, jež především mezi mladistvými je zcela běžnou záležitostí. V horších případech

je lze odhalit při tzv. mimořádných událostech, které jsou ovšem rychle zapomenuty a rozčeřené kruhy stojaté hladiny vězeňského života se zakrátko uvedou do původního zdánlivě nehybného stavu. Právě příčiny a skryté motivace jednání, činů a událostí ve vězeňských skupinách, stejně jako **praví viníci**, jsou jen stěží uchopitelné. Proto i zjišťování příčin takových negativních jevů je mimořádně obtížné, nespolehlivé a skutečná pravda obyčejně zůstává skryta hluboko uvnitř skupin, kde k nim došlo.

Pokud se jedná o vzájemné mezilidské vztahy mezi spoluvězni, pak z pocitu možnosti rozhodování o druhém a o situaci, kterou nastolí ve vztahu k druhému, získává agresivně jednající pachatel opět – v **roli pachatele** – příjemný pocit uspokojení a převahy, který jakožto **deficientní osobnost** trpící celou plejádou deficitů umožňuje takto strukturované osobnosti satisfakci a vítaný prostředek k udržení ztracené rovnováhy a integrity osobnosti. Od druhého člověka, tedy oběti, pak očekává podrobení se, podřízenost, pro sebe zase zisk, prospěch, také pocit převahy a moci. Předmět útoku neboli **oběť**, je ten druhý, který teprve následně pouze nějak **reaguje**, avšak nerozhoduje, protože neví, co přijde dál. Tím je znevýhodněn a dehonestován. V důsledku toho bývá pak následně zcela podřízen útočníkovi, který se stává pánem situace. Na tuto „neparitu“ rolí je ovšem, jako každý pachatel nerespektující normy, pravidla, druhé lidi, zvyklý, proto hraje svou hru v jakýchkoli podmínkách nebo se o to alespoň pokouší.

Problém je v tom, že také ten druhý pachatel je zvyklý na totéž, rovněž je přivyklý rozdávat karty a určovat pravidla, chce být prvním určujícím, útočícím – pachatelem, nikoli tím druhým, reagujícím, bránícím se, a tudíž znevýhodněným – obětí. Tato zdánlivě prostá, snad až poněkud banální skutečnost je nicméně hlavní příčinou dokonalé vzájemné nesnášenlivosti a konfliktnosti v soužití, v kolektivech spoluvězňů, jelikož bezohledný egocentrismus vyhrocený do krajních poloh je žene k jednání zbavenému jakýchkoli ohledů vůči druhému člověku. Tento střet vůlí, **chtění**, bezohledně prosazovaných za každou cenu, je, jako veškerý život v čase, prostoru a kauzalitě, zde však v umělých podmínkách vězeňského systému a nedobrovolně vnucenému způsobu života, vlastní **podstatou násilí** uvnitř věznic všech typů. Násilí nevyhnutelně provází veškerý život uvnitř jen málo podnětného a z podstaty věci **patologického prostředí věznic**, působí někdy skrytě, někdy zřetelně, jindy propukne do nepokryté brutální fyzické agrese. Je však vždy nepřetržitě a všudypřítomné. Projevuje se v nejrozmanitějších podobách psychického a fyzického tlaku a násilí. Skrytá manipulace, sledování druhých, slídivost, podezíravost spjatá s pocitem křivdy, určovanými intenzivními pocity nesplněného dluhu od všech lidí a každého zvlášť, ústí ve výslednou stupňující se hostilitu, zášť a závist, a samozřejmě též touhu po splacení tohoto domnělého „životního dluhu“. Vězni si mezi sebou závidí úplně vše. Není věci, kterou by si navzájem nezáviděli. Závidí si dokonce i dlouhý trest, který se tak rovněž stává jakousi quasi hodnotou umožňující hrát se v obdivu druhých a zvýšením tohoto zvráceného, pokřiveného vězeňského statutu (jako uvědomělé kriminální depravace osobnosti) se snaží kompenzovat vlastní deficity.

Naznačený základní vztah „**pachatel versus oběť**“ se přenáší do všech úrovní vězeňského života, platí ve všech typech věznic, bez ohledu na stupeň ostrahy a závažnost spáchaných zločinů, odehrává se zvláště ve velkých netříděných skupinách dospělých odsouzených, stejně jako ve skupinách mladistvých vězněných pachatelů trestné činnosti. Platí ve specializovaných odděleních všeho druhu a zásadně určuje styl komunikace a způsob života vězeňské populace. Dokonce i mezi těmi nejubožejšími, nejslabšími,

nejzranitelnějšími jedinci, kteří jsou ostatními vyvrženi, a posléze převážně z bezpečnostních důvodů izolování a vyčlenění z kolektivů, kde nezvládli z různých důvodů drsné prostředí vězeňských ubikací, a jsou na menších, klidnějších odděleních, určených pro tzv. možné oběti násilí, platí stejný vztah **pachatel versus oběť**. Jenom formy útlaču jsou nenápadnější, skrytější, méně zjevné. Nicméně bezpečně existují již na úrovni dyády, je-li ve hře deprivace osobnosti.

Často dochází k tomu, že některý psychicky dekompenzovaný vězeň se stane, a většinou v důsledku tíživých neřešitelných interpersonálních vztahů, opravdovým pacientem, je nějaký čas z objektivních důvodů psychologicky intervenován, dokud nenabyde znovu rovnováhu. Po úzdavě dochází k znovunávratu do původního stavu, což nejlépe lze poznat z toho, že dotyčný svého psychoterapeuta s výrazem opovržení přestane zdravít a tváří se, že ho nezná, aby si nezahladil.

V sociálně-patologickém subkulturním světě zločinu platí vždy a všude neměnný, stereotypně se opakující a vyskytující sociálně-patologický základní vztah „**pachatel – oběť**“. Vězni se snaží tento vztah uplatňovat i vůči **vězeňskému personálu**, protože tento chorobný základní vztah je kriminálními depravanty uplatňován vůči všem lidem, s nimiž se ve svém sociálním okolí setkávají. Vězeňský personál je tak, aniž je si toho běžně plně vědom, permanentně pod nepřetržitým tlakem osob i situací, je vždy a všude vystaven skryté či zjevnější manipulaci, manévrum, lžím, podvodům, lstím, nástrahám, klepům, pomluvám, fámám, tlakům, skrytému vydírání, účelovým akcím. Také hostilitě, a to v podobě nevědomě či záměrně a vědomě prosazované. Základní tendence dostat pod kontrolu každého, personál věznice všech úrovní tudíž nevyjímaje.

Proto je práce s takovými vězni obtížná, psychicky náročná a nezřídka vyčerpávající. Dlouhodobý pobyt mezi kriminálními depravanty se pak projevuje nepříznivými nevyhnutelně nastupujícími psychickými a psychosomatickými změnami osobnosti pracovníků pohybujících se bezprostředně ve světě vězňů. Patologie je totiž přenosná, jak formou **kriminální infekce**, tak prostým faktem přítomnosti, kontaktem, **sociálním stykem**, a vystavení se účinkům vlivu patologického prostředí vězeňských zařízení. Proces deprivace a možný nenápadný přechod ve stav deprivace ohrožuje a zasahuje potenciálně každého člověka, bez ohledu na to, zda se jedná o trestaného nebo zcela bezúhonného člověka.

VIII.4. Násilí ve věznicih pro muže – pohled vězeňského personálu v roce 2015

Projevy násilí mezi vězněnými osobami se v posledních letech dle názoru pracovníků Věznice Jiřice nepatrně zvýšily. (NOVÁK, 2015) Z hlediska četnosti výskytu lze za **dominující negativní jev považovat jednorázový brachiálně-agresivní akt**, kdy odsouzení (často, vzhledem k nízké schopnosti urovnat spor či konflikt sociálně vhodnějším způsobem, daný mj. i jejich osobnostními vlastnostmi, projevujícími se sníženým prahem k uvolnění agrese a nižším intelektovým potenciálem) řeší interpersonální problém fyzickým konfliktem. Zvýšený výskyt na úrovni oficiální evidence takových případů lze přičítat i vyššímu důrazu kladenému Vězeňskou službou ČR (dále též VS ČR) na řešení a evidenci těchto situací dle Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 12/2012 Sb., o předcházení, zabránění a včasné odhalování násilí mezi obviněnými, odsouzenými a chovanci.

Též z pohledu policejního orgánu VS ČR se násilí mezi vězněnými osobami za období cca posledních dvou let zvýšilo. Nejvíce se projevuje v podobě výše uvedených interpersonálních konfliktů mezi vězni, které následně vyvrcholí **mírnější formou fyzického násilí**, kdy dojde k tzv. „prosté fackovačce“. V těchto případech dochází k fyzickému poranění zejména v oblasti obličeje (hematomy kolem očí, drobné tržné ranky na obličeji). Napadení odsouzení ve většině případů následně do Záznamu o zjištění (oznámení) fyzického násilí uvádějí, že k jejich poranění došlo pouze nešťastnou náhodou (např. pádem na stůl, úderem o skříňku apod.) a cizí zavinění svého poranění vždy explicitně negují. Vzhledem k tomu, že k těmto konfliktům dochází skoro výhradně v prostorách, které nejsou snímány bezpečnostními kamerami a relevantní svědecké výpovědi jsou v těchto případech rovněž vzácností, je prokazatelnost takovýcho napadení bohužel objektivně zcela minimální.

Častěji se snaží řešit vzniklou konfliktní situaci mezi spoluvězni prvověznění odsouzení, a to formou oznámení události pracovníkům Oddělení výkonu trestu či Oddělení prevence a stížností. U recidivistů, vzhledem k internalizaci norem kriminálního prostředí, klesá motivace řešit spor oficiální formální cestou. Nicméně záleží, z jakého sociálního prostředí aktéři násilného jednání pocházejí a jakou mají předcházející zkušenost s násilnými útoky a jejich důsledky (zda prošli ústavní výchovou, pocházejí z bezkonfliktní rodiny či konfliktního prostředí, jak byly řešeny podobné konflikty ve věznici, kde jsou t.č. vězněni apod.).

Z pohledu policejního orgánu VS ČR se tzv. „vysezelejší“ vězni (vězni, kteří se již adaptovali na život v konkrétní věznici) a vězni, kteří se v rámci sociální struktury na jednotlivých výchovných kolektivech snaží o nějakou formu vlastního sebeprosazení, jsou zcela určitě častějšími pachateli fyzického násilí mezi vězněnými osobami.

Uživatelé drog netvoří v užívání násilí k řešení sporů se spoluodsouzenými zvláštní skupinu.

Rozdíly v charakteru násilí v různých věznicích jsou dány především profilací typu věznice (dohled – zvýšená ostraha) podle § 56 zák. č. 40/2009 Sb. (trestní zákoník): vyšší typ střežení předpokládá závažnější či opakované trestné činy a tím i problematičtější typy odsouzených a sníženou ochotu odsouzených řešit násilí standardní oficiální cestou. Nutno brát v potaz i to, že každá věznice má svá specifika a specifické architektonické řešení ubytování. Pokud jsou vězni ubytováni po velkých kolektivech (ložnicích, celách), je zde zvýšené riziko násilného řešení konfliktů. Velká skupina poskytuje anonymitu, jedinec musí být „sociálně a osobnostně zdatný“, aby ustál případné střety. Dále i v takto velkých kolektivech vznikají skupinky vězněných osob, které hájí své mocenské zájmy.

VIII.5. K problematice násilí v ženských věznicích

V roce 2014 bylo vězněno v České republice (stav k 31. 12. 2014) cca 1 020 odsouzených žen, z toho cca 700 žen ve Věznici Světlá nad Sázavou a cca 200 žen ve Věznici Opava. V obou věznicích vykonávaly trest odsouzené ženy ve všech 4 typech věznic – s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou.

Výskyt násilí mezi odsouzenými ženami zůstává dlouhodobě na stejné úrovni. Jak z interview s Mgr. Zahnášovou z Věznice Opava (ZAHNÁŠOVÁ, 2015) vyplynulo, v průběhu 10 let bylo ve Věznici Opava zaznamenáno 52 brachiálních útoků provedených ženami, kterým předcházely opakované slovní útoky a pomluvy. Z 52 případů bylo 23 útoků zaznamenáno ve specializovaném oddělení pro odsouzené ženy s poruchou duševní a poruchou chování. V uvedeném oddělení je umístěno v průměru 14 odsouzených žen a na násilí se opakovaně podílely asi 4 odsouzené, které ostatní obtěžovaly tím, že po nich žádaly kávu, cigarety a různé služby (např. provedení úklidu, praní prádla apod.). **Vše probíhá podle více méně stejného scénáře: pokud nejsou jejich požadavky splněny, tak své oběti nejprve slovně uráží, pokud na to napadené nereagují, tak svou verbální agresivitu stupňují, až dojde buď k napadení oběti agresorkou, nebo opačně.** Agresorky zpravidla svou vinu popírají a staví se samy do role oběti, někoho, kdo byl v právu. Další spory vznikají např. o to, jaký televizní program budou sledovat, o úklidy, krádeže oblečení, nevrácení půjčených věcí apod.

Ve standardních oddílech Věznice Opava byly hlavními příčinami násilí pomluvy, žárlivost na lesbickou partnerku, udávání, nesplnění slibů (např. předání části nárokového balíku). Následky jsou zpravidla viditelné – modřiny, škrábance, podlitiny, vytrhané vlasy, zničené osobní věci a vězeňské vybavení, vzájemné podávání trestních oznámení apod.

Obecně lze říci, že se na násilí podílí hlavně mladší ženy (poprvé nebo podruhé ve výkonu trestu) bez kvalitního sociálního a rodinného zázemí, které nejsou motivovány k dodržování pravidel a pobyt ve výkonu trestu jim nečiní žádné potíže. Jsou nezralé, drogově závislé, mají zkušenosti s prostitucí, bezdomovectvím, týráním a po hlavním zneužíváním. Prošly několika výchovnými ústavami a řídí se vlastními pravidly, kde slušnost, vstřícnost a dodržování norem nemají místo. Samostatnou kapitolu tvoří mladé dívky z tzv. dobrých rodin, kde skutečný rodičovský zájem, láska a pochopení byly nahrazeny penězi nebo byly naopak rozmazlovány a neměly stanoveny hranice (jedná se však o jednotlivce, kteří se pak dopouští násilí na ostatních odsouzených). **Recidivistky znale prostředí a personálu, se výrazněji na násilí nepodílí.** Navenek dodržují pravidla, ale jejich negativní vliv se odráží především v tzv. „druhém životě odsouzených“.

Násilí v uplynulých letech se ve Věznici Opava v drtivé většině dopustily právě odsouzené závislé na drogách, lécích nebo alkoholu. Část agresorek s drogami alespoň experimentovala. U mnohých již došlo k nevratným změnám v osobnosti, díky čemuž jsou rezistentní vůči jakémukoliv výchovnému působení. **Jejich agresivní chování lze eliminovat pouze striktními režimovými opatřeními (např. omezení samostatného pohybu v oddílech, přímý dozor nad jejich činností, opakované kázeňské tresty, přerazení do přísnějšího typu věznice, psychiatrická léčba apod.).**

Jen pro zajímavost uvádíme, že odsouzené ženy zařazené do speciálního protidrogového oddělení Věznice Opava, ve kterém základním kritériem umístění je skutečná snaha svoji závislost eliminovat, se vzájemného násilí nedopouští. Za 10 let byl zaznamenán pouze jeden případ napadení.

Nedá se říci, že by násilí bylo ovlivněno skladbou trestných činů. Ve Věznici Opava převládají odsouzené ženy s majetkovou trestnou činností. Z odsouzených žen

s nejzávažnější trestnou činností se násilí dopouští pouze ty, které trpí závažnou poruchou osobnosti (po opakovaných útocích jsou umisťovány do speciálního oddělení a je jim věnována zvýšená pozornost), nebo byly okolím vyprovokovány a jedná se o ojedinělý přestupek.

Násilí mezi odsouzenými ženami, bez ohledu na typ věznice, probíhá ve většině případů veřejně za přítomnosti dalších odsouzených žen nebo vězeňského personálu a je vždy doprovázeno velkým křikem a hlukem. Násilí mezi odsouzenými bez přítomnosti svědků je výjimečnou záležitostí.

Agresivní odsouzené ženy jsou ve věznicích zařazeny do seznamu **možných pachatelů násilí** tzv. MPN (stejně seznamy existují i v mužských věznicích) a personál osobám z těchto seznamů věnuje zvýšenou pozornost. S násilím souvisejí i další seznamy vedené ve věznicích – jsou to seznamy možných obětí násilí (MON).

IX.

Závěr

Násilí (násilná kriminalita) je velmi těžko uchopitelné téma, alespoň takový závěr jsme učinili při zpracovávání této publikace. Užití statistik k popisu jeho obsahu, četnosti výskytu, dynamice vývoje, zjištění jeho proměn podmíněných časoprostorovým vývojem nemá dostatečnou vypovídací hodnotu, protože ohraničení jevu násilí je velmi vágní, nevyhraněné. Ani odborná zahraniční a česká psychiatrická, psychologická, sociologická a politologická literatura nevnáší do problematiky násilí jasno nebo alespoň zásadní názor, o který by se dalo opřít (který by určil směr odborné diskuze). Agrese, která je často s násilím ztotožňována, z určitého pohledu patří do života nás všech, ať už v podobě sebeobrany proti násilí druhých nebo ochrany jiných osob, např. před kriminálním útokem, ochrany slabých před silnějšími apod. A hranice, kdy se násilí stává samoučelným útokem motivovaným vlastním sobectvím, poruchou osobnosti, je těžké určit, natož prokázat.

O vlivu společnosti, vyznávaných společenských norem na přístup k násilí a k jeho projevům, na omezení, příp. trestání společensky neadekvátního násilí, ale i o vlivu společnosti na utváření vědeckého názoru na násilí, nelze pochybovat. Nelze pochybovat ani o tom, že společnost v zájmu vlastní ochrany, ale i za účelem vlastní prosperity, projevy určitého násilí (zejména skupinového) užívá, ospravedlňuje a zaštiťuje celospolečenským zájmem, vírou apod. Mnohé společnosti dokonce na násilí zakládají svoji existenci, upevnění moci a individuální násilí směřující k jejich podpoře pak vidí jako nezbytné a správné.

Náš pokus o zmapování současného stavu násilí, násilné kriminality z pohledu českých kriminologů, soudních lékařů a penologů je sice dosti úzce zaměřen a názory mají spíše charakter osobního stanoviska – zobecnění dle našeho názoru není možné. Doufáme ale, že snad přispěje novými poznatky i případnými kritickými tvrzeními do možné následné diskuze jak násilnou kriminalitu vidět objektivněji, protože jen poznanému jevu můžeme účinně čelit.

Další využití v práci obsažených analýz a výzkumných šetření násilné kriminality vidíme především při nasměrování a zacílení nových, podstatně šířeji koncipovaných, výzkumů násilné trestné činnosti. Mnohá v práci obsažená zjištění by mohla být podnětem pro sestavení preventivních programů k předcházení sociálně patologickým jevům násilné povahy, a to jak obecněji zaměřených, tak i zaměřených na určité skupiny obyvatel – např. na děti a mládež – pachatele i oběti.

Syntéza získaných poznatků nás vedla k formulaci tří základních závěrů 1) že kriminální statistiky nemohou být tím jediným zdrojem informací o stavu kriminality v České republice, ani zdrojem dokládajícím změny vývojových trendů v násilné kriminalitě, natož změny v intenzitě násilných útoků; 2) že tvrzení o „rostoucí kriminalitě a její rostoucí brutalitě“ mají spíše povahu klišé a značná část námi kontaktovaných kriminologistů a soudních lékařů se s takovými tvrzeními na základě vlastních pracovních zkušeností neztotožňuje; 3) že v médiích prezentovaná tvrzení o násilné kriminalitě a její hodnocení vycházejí vstříc veřejnému mínění a spíše než provedených analýz se drží výše uvedených klišé.

Z této syntézy pak vyplynuly i náměty do budoucnosti: 1) nezbytnost zvyšovat vypovídací hodnotu statistických dat orgánů činných v trestním řízení a jejich vzájemnou

návaznost a srovnatelnost; 2) nezbytnost zpracování obsáhlejších odborných komentářů k resortním statistikám a jejich vývojovým trendům, jejichž srozumitelnost by bránila vzniku zkreslených názorů a přesvědčení; 3) podporovat realizaci viktimologických výzkumů, které mohou být dalším významným zdrojem informací o kriminalitě. U latentní kriminality mohou poskytovat korigující pohled na data prezentovaná resortními statistikami; 4) trvale zpřesňovat a modernizovat obsah v trestním právu a kriminologii užívaných definic, aby byly použitelné pro popis jevů existujících v přítomnosti.

Jako cíl naší práce jsme si vytyčili popsat fenomén násilí z širšího pohledu a zevrubněji popsat současný stav násilné kriminality v České republice z nám dostupných pramenů. Věříme, že předchozí text tento cíl naplnil.

Skutečný život však na vědecké názory zpravidla nebere ohled, odborné knihy nečte a dokáže vždy a všechny, včetně odborníků – ty nejvíce – překvapit.

Resumé

V českých médiích (včetně zpráv na internetu) je výrazným projevům násilí věnována značná pozornost. Výrazně méně se problematice násilí věnuje česká odborná veřejnost. Pokud se odborný tisk věnuje násilí, či spíše agresí, agresivitě, tak se zpravidla jedná o odkazy na domácí násilí. Obecný přístup k příčinám, projevům, i hledání definic obsahu pojmu násilí a agrese, včetně uvádění teoretických východisek všech výše uvedených pojmů, je však až na výjimky českými odborníky převzat ze zahraniční odborné literatury.

Převládající rozporuplné postoje k násilí (agresi, agresivitě, hostilitě) se ve společnosti zintenzivňují v případech řešení konkrétních projevů násilí, které přesahují míru společnosti tolerovanou a proto zákonem trestanou, tj. v násilné kriminalitě.

Z pohledu odborné literatury pojem „**násilná kriminalita**“ nikdy nebyl a ani nyní není chápán jednotně. Ani české trestní zákony neuvádějí trestné činy násilné povahy jako jednu skupinu. Trestní zákoník platný od 1. 1. 2010 sice řadí, oproti předchozímu trestnímu zákonu, trestné činy proti životu a zdraví do hlavy první zvláštní části, avšak násilnou kriminalitu nacházíme téměř ve všech dalších hlavách trestního zákoníku: druhé, třetí, čtvrté, sedmé, osmé, deváté i desáté. Obecně nejnebezpečnější násilí obsahuje hlava poslední – třináctá: trestné činy proti lidskosti. Mnohé další trestné činy pak bývají páčány násilným způsobem, a to i když násilí nebo pohrůžka násilím nejsou znakem jejich skutkové podstaty. Se stejnými nejasnostmi se setkáváme i ve statistickém výkaznictví všech orgánů činných v trestním řízení. V některých komentářích – např. Nejvyššího státního zastupitelství se s označením násilná kriminalita můžeme setkat, ale i zde zahrnuje především trestné činy uvedené v první hlavě zvláštní části trestního zákoníku a výrazně se tak liší od pojetí v materiálech MV ČR.

Tato publikace, navazující na předchozí studie IKSP, prezentuje nové poznatky o násilí a výsledky výzkumu, jehož **předmětem** byla násilná trestná činnost, a to v aktuálních poznatkových souvislostech, reflexe násilí z pohledu teoretiků českých i zahraničních, subjektivní postoje osob, které se setkávají s násilím i s jeho pachateli při výkonu svého povolání nebo s následky násilného jednání. **Cílem** výzkumu bylo popsat fenomén násilí z širšího společenského pohledu včetně jeho aktuálních projevů formou násilné kriminality v České republice. Konkrétně zjistit případné změny kvantitativní a kvalitativní v projevech násilí vyplývající z analýz statistických ukazatelů orgánů činných v trestním řízení, zjistit, zda opravdu dochází k nárůstu brutality a bezohlednosti v násilném jednání pachatelů, včetně použití neadekvátního násilí, a to zprostředkovaně dotazníkem předloženým expertům – odborníkům různých profesí, kteří se s násilnou kriminalitou a jejími následky dlouhodobě setkávají.

V souladu s vytyčeným cílem byly použity následující **metody a techniky kriminologického výzkumu**.

- 1) Analýza statistických dat o policií evidovaných případech násilné kriminality, které se staly v letech 2005–2014, včetně popisu jejich struktury, skladby pachatelů a obětí, následků násilných útoků.
- 2) Analýza statistických dat a materiálů trestní justice, především Zpráv o činnosti státních zastupitelství v letech 2005–2014 včetně komentářů v jednotlivých zprávách, Statistických ročenek Ministerstva spravedlnosti ČR aj.

- 3) Studium české a zahraniční literatury posledních let věnované fenoménu násilí (agrese, agresivity, hostility).
- 4) Studium dostupných oficiálních pramenů pojednávajících o násilné kriminalitě: Zpráv o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku ze sledovaných let aj.
- 5) Zpracování dat získaných s pomocí speciálně vytvořeného dotazníku pro experty z řad soudních lékařů (soudních znalců) a pracovníků kriminální policie, pracujících na úseku násilné kriminality, zaměřený především na změny v intenzitě zjištěné násilné trestné činnosti (vražd, úmyslného ublížení na zdraví, loupeže, vydírání, týrání svěřené osoby a týrání osob ve společné domácnosti).

Pokud to podmínky výzkumu dovolily, uvedené metody byly doplněny rozhovory s kriminalisty na téma současná násilná trestná činnost.

- 6) Výzkum byl doplněn (oproti projektu) o analýzu násilí páchaném vězeňskou populací ve věznicích, a to jak v retrospektivním pohledu, tak i v současnosti, zvláště u mužů a u žen.

V textu publikace byly užity následující pojmy:

Agrese – ve studii je tímto pojmem označováno **chování (jednání) jedince či skupiny osob**, které vědomě (úmyslně) ubližuje, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. (Agrese se může dopustit jednotlivec, skupina osob, ale i stát.)

Agresivita je **vnitřní pohotovost** jednat útočně (je to rys osobnosti), sklon k útočnému jednání, které může mít různé podoby. Je to přirozená a nutná vlastnost živočichů k přežití. Je způsobem reakce v případě strachu, frustrace, ale i projevem dědičnosti.

Brutalita – **psychická vlastnost** projevující se jako vědomé bezcitné jednání zaměřené na způsobení bolesti jiným lidem s cílem dosáhnout pachatelem zamýšleného cíle (brutalita je v takovém případě jen prostředkem). V mnoha případech je však souběžným či jediným cílem i uspokojení ze samotného aktu ubližování jinému člověku (živému tvorovi), jeho týrání.

Hostilita – nepřátelský **postoj** k lidem obecně. Tento pojem je využíván především forenzními psychology k označení osob vyznačujících se nepřátelským postojem, záští k lidem spjatou s pocity křivdy (resentimentem), podezíravostí a hněvem, s paranoidně hostilním nastavením osobnosti.

Násilí – ve studii je často užíváno jako synonymum pojmu agrese, tj. **chování (jednání) jedince či skupiny osob**, které vědomě (úmyslně) ubližuje (nejen způsobuje fyzickou újmu), násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci.

Násilná kriminalita

Násilná kriminalita je pojem užívaný především Policií ČR a lze ji definovat obsahem trestných činů policií pod tento pojem zahrnovaných a určených takticko-statistickou klasifikací trestných činů policie vymezenou paragrafy platného trestního zákona (výčet trestných činů označovaných policií jako násilná kriminalita je uveden v tab. 1). Protože kvantitativní analýza násilné kriminality v této studii vychází především z policejních

statistik, je obsah pojmu násilné kriminality totožný s policejním výkladem. Pokud v textu není uvedeno jinak, jako pachatelé násilné trestné činnosti jsou chápány osoby z pohledu trestního práva trestně odpovědné, tj. osoby příčetné a starší 15 let.

Vzhledem k obrovskému počtu dat zpracovávaných v elektronické podobě do trestních statistik (v posledním období cca 1,5 tis. stran), avšak bez podrobnějšího komentáře, se problematizuje využití statistik trestních orgánů k potřebné syntéze poznatků o kriminálních jevech v ČR a způsobů reakce na ně (a to zcela pomíjíme problematiku latentní kriminality).

Pro vysvětlení zjištěných paradoxů je proto nezbytné obracet se na terénní pracovníky – zkušené experty, kteří jako jediní pomáhají zpravidla objasnit některé statisticky překvapivé zvraty.

Problematicnost výkladů některých poznatků z analytických materiálů orgánů činných v trestním řízení nakonec vedla k projektu úkolu hledajícího odpovědi na základní otázky o současné násilné trestné činnosti, a to zjišťováním poznatků a názorů na současný stav a vývojové tendence násilné kriminality.

Oficiální materiály Ministerstva vnitra ČR, Nejvyššího státního zastupitelství apod. zdůrazňují výrazný pokles násilné trestné činnosti v posledních letech. Výrazně poklesl počet vražd i evidovaných loupeží. Stejně jako v letech předchozích se však v materiálech lze dočíst, že Policie ČR v roce 2015 u mládeže zaznamenává vyšší stupeň brutality při vedených útocích. „Výjimkou nejsou útoky za použití zbraně a zkratkovitá jednání vyúsťující v nejzávažnější zločiny“.

Za poslední desetiletí počet každoročně trestně stíhaných známých pachatelů násilné trestné činnosti při mírném poklesu objasněnosti o 4 % poklesl výrazně (z 16 tis. osob stíhaných v roce 2005 na 12 tis. v roce 2014), zejména se to týká pachatelů loupeží. Mezi pachateli policií evidovaných násilných trestných činů **nejradikálněji klesá zastoupení mladistvých pachatelů**. V roce 2005 bylo za násilnou kriminalitu stíháno 1 027 mladistvých, v roce 2014 – 529 mladistvých, což představovalo cca 4 % ze všech osob stíhaných za násilnou trestnou činnost v roce 2014⁴². Pro srovnání: jejich podíl mezi pachateli loupeží v roce 2014 činil 10,4 %, mezi pachateli úmyslného ublížení na zdraví 5 % a u majetkové kriminality 3,5 %. (MV, 2015) Děti (mladších 15 let) – známých pachatelů evidovaných loupeží, úmyslného ublížení na zdraví a vydírání bylo v roce 2014 celkem cca 300 osob (v roce 2005 desetinásobně více – přes 3 000 osob). Tj. dohromady bylo v roce 2014 pachatelů násilné kriminality necelých 1 000 osob mladších 18 let. Vraždy spáchali 3 – jen mladiství.

Ze sledovaných skupin **nejvíce násilných trestných činů v posledních letech páchají kriminální recidivisté**. Mezi známými pachateli tvoří více než polovinu u trestných činů loupeže, vraždy, téměř polovinu u úmyslného ublížení na zdraví.

Počty obětí násilných trestných činů, a to jak těch, které se ročními vysokými počty obětí na policií evidovaném celkovém množství obětí násilné kriminality podílejí

42 Podíl mladistvých mezi všemi v roce 2014 stíhanými pachateli činil 2,3 %.

největším dílem, tak i těch s menším počtem obětí, během posledních deseti let obvykle **různě kolísaly**. Výjimkou byly oběti loupeže, u kterých byla patrná, obzvlášť pak v posledních pěti letech sledovaného desetiletí, delší nepřerušovaná **setrvalá tendence k poklesu**. Menší počet obětí byl také zřejmý u obětí vražd v druhé polovině dekády oproti její první polovině. Tento pokles se však nevyznačoval trvalou sestupnou tendencí jako u loupeží.

Z analýzy desetiletého vývoje počtů obětí vybraných násilných trestných činů vyplynulo, že by se roční počty obětí vyznačovaly různými výkyvy, přesto většinou během zkoumaného desetiletí nevykazovaly nějaké stabilní dlouhodobé tendence ke změně, tedy k poklesu či nárůstu.

Dotazníkové šetření a jeho výsledky

Základním impulzem k uskutečnění výzkumu bylo časté tvrzení i odborné veřejnosti, že **jednak jednoznačně stoupá agresivita pachatelů** (kteří často útočí ve chvíli, kdy je již oběť bezbranná, v bezvědomí apod.), tedy kdy agresivita z pohledu útočníka je zcela nadbytečná a nesmyslná, a **jednak klesá věk pachatelů** (nikoliv náhodou momentálně Ministerstvo školství uvažuje o změně zákona kvůli narůstající agresivitě nezletilých). Takový stav je vnímán ze strany značné části pracovníků činných v trestním řízení, ale i soudních lékařů, jako narůstající problém, za kterým však pokulhává policejní statistika. „Aneb všichni o tom víme, ale ve výstupech různých „kompetentních“ odborných složek to tolik vidět není“. Odhadovaný nárůst agresivity je pak dáván do širší souvislosti s obecnými problémy tzv. postmoderní společnosti – ztráta elit, absence vzorů a vizí, krize rodiny, absolutizace výkonu a růstu, absence morálky, všeobecná vulgarizace a buranizace společnosti, destrukce kultury, ztráta empatie, kult peněz a úspěchu, bulvarizace médií.

Jako experty jsme stanovili cca 100 zkušených vyšetřovatelů kriminální policie ČR, zabývajících se násilnou trestnou činností (více než 5 let služby na specializovaném úseku) a všechny české soudní lékaře. Dodatečně mezi respondenty bylo zařazeno 6 státních zástupců, 2 soudci a 2 pracovníci PA Praha – podle našich kritérií všichni byli experty na násilnou trestnou činnost. Pro srovnání jsme oslovili i slovenské kriminalisty, ale byly nám vráceny jen 3 vyplněné dotazníky z Prešova. Všem respondentům byly dotazníky distribuovány na konci roku 2014 a na začátku roku 2015.

Cílem této části výzkumu bylo zjistit, zda se v posledních letech opravdu, z pohledu expertů, zvyšuje brutalita a neadekvátnost násilných útoků. Dotazník byl distribuován ve značném množství, ale návratnost byla malá. Jednak to bylo zdůvodňováno skepticismem kriminalistů, právníků, lékařů k obdobným akcím, jednak určitou únavou z vyplňování různých dotazníků. Poslední tvrzení můžeme potvrdit i vlastní zkušeností. Někteří z oslovených nás upozorňovali na zbytečnost podobných akcí. Přesto jsme tento způsob zvolili, protože zastáváme názor, že než prezentovat jen svoje vlastní názory, nebo přebírat názory zveřejňované v médiích, je lepší dotazovat se alespoň expertů, kteří jsou ochotni nějaký ten dotazník vyplnit a chápu, že je to jeden z mála způsobů, jak zjistit názory odborné veřejnosti a to z co největšího počtu regionů. Současně tím, že tento způsob sběru dat přiznáváme, sice omezujeme využitelnost zjištěných názorů pro větší zobecnění, ale stále můžeme doložit názory více než 100 expertů na úseku násilné kriminality, což má určitě větší váhu, než spekulace nad resortními statistikami.

Dotazník byl anonymní a byl předložen jedním ze spoluautorů (MUDr. Havlem) k vyplnění všem soudním znalcům v oboru soudního lékařství (cca 80 osobám) – návrat 10 dotazníků. Prostřednictvím Policejní akademie byl distribuován kriminalistům pracujícím na úseku násilné kriminality – návrat 78 dotazníků. Dále dotazník vyplnili 3 kriminalisté Odboru kriminální policie Okresního ředitelství Policajného zboru v Prešově, 2 soudci a celkem 6 osob z 2 senátů násilné trestné činnosti Vrchního státního zastupitelství v Praze (trestního oddělení). Další 2 dotazníky vyplnili pracovníci PA ČR – experti na násilnou trestnou činnost. Tj. dohromady to bylo 101 správně vyplněných dotazníků. **Do tabulek bylo zpracováno 98 dotazníků (českých respondentů) dělených do tří skupin: kriminalisté, soudní lékaři, ostatní v lomítku se státními zástupci. Odpovědi slovenských kolegů jsou uvedeny pod každou tabulkou jen pro dokreslení zjištěného.**

Poznatky z dotazníků byly zpracovány pro každou skupinu zvlášť. V průběhu zpracování i po jeho ukončení byly ještě doplněny o výsledky rozhovorů s některými z respondentů.

Odpovědi na základní otázky dotazníku rozdělily respondenty na 2 zhruba stejně velké skupiny, a to bez ohledu na vykonávané povolání. Jedna skupina zahrnuje respondenty, kteří nesouhlasí s často prezentovaným tvrzením, že intenzita násilné kriminality se v posledních letech zvyšuje, a druhou skupinu tvoří ti, kteří s takových tvrzením souhlasí. Očekávali jsme spíše větší převahu odpovědí souhlasných s veřejně prezentovaným názorem, že násilí ve společnosti stoupá a brutalita se zvyšuje. Výsledek nás ale nepřekvapil, samotní autoři výzkumu nezastávají ve vztahu k posuzování míry projevů násilí jednoznačný názor a po ukončení šetření a zpracování všech materiálů se nakonec přiklonili k názoru jednoho z našich respondentů z řad kriminalistů, že současná situace v České republice se, ve srovnání s dobou minulou, nevyznačuje žádnými mimořádnými násilnými jevy. Násilná kriminalita se ve srovnání s 90. léty zklidnila a stabilizovala. Mimořádný nárůst násilí, použití nezvyklých předmětů útoku, střelných zbraní, několikanásobné zvýšení počtu zjištěných vražd, úmyslného ublížení na zdraví apod., patřilo k době konce minulého století.

Doba je však neklidná, ve společnosti narůstají obavy z nejbližší budoucnosti, a tak nelze vyloučit, že vztah k násilí nejen v naší republice budeme v dohledné době opět přehodnocovat, hledat způsoby řešení konfliktních situací bez užití násilí, i jak čelit novým kriminálním jevům

Až po zpracování projektu výzkumného úkolu jsme si uvědomili, že pachatelé násilných trestných činů spolu s pachateli majetkových trestných činů tvoří základní složku kriminální recidivy a proto je nutno zkoumat nejen násilí samo o sobě, ale i příčiny jeho opakování stejnými pachateli, účinnost za něj udělených trestů a účinnost a způsob provedení těch nejtěžších trestů – tj. výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody a možnosti, zda lze opakování násilné trestné činnosti v současných podmínkách zabránit. **Pokusili jsme se proto zachytit poznatky zkušených penologů o násilí ve věznicích, byť tyto zkušenosti nejsou nyní právě v oboru penologie požadovanou vlastností.**

Nakonec jsme (autoři práce a výzkumu) dospěli k relativně jednotnému názoru, že násilí (násilná kriminalita) je velmi těžko uchopitelné téma, alespoň takový závěr jsme učinili při zpracovávání této publikace. Užití statistik k popisu jeho obsahu, četnosti

výskytu, dynamice vývoje, zjištění jeho proměn podmíněných časoprostorovým vývojem nemá dostatečnou vypovídací hodnotu, protože ohrazení jevu násilí je velmi vágní, nevyhraněné. Ani odborná zahraniční a česká psychiatrická, psychologická, sociologická a politologická literatura nevnáší do problematiky násilí jasno nebo alespoň zásadní názor, o který by se dalo opřít (který by určil směr odborné diskuse). Agrese, která často je s násilím ztotožňována, z určitého pohledu patří do života nás všech, ať už v podobě sebeobrany proti násilí druhých nebo ochrany jiných osob např. před kriminálním útokem, ochrany slabých před silnějšími apod. A hranice, kdy se násilí stává samoučelným útokem motivovaným vlastním sobectvím, je těžké určit, natož prokázat.

O vlivu společnosti, vyznávané kultury na přístup k násilí, k jeho projevům, na omezení, příp. trestání společensky neadekvátního násilí, ale i o vlivu společnosti na utváření vědeckého názoru na násilí, nelze pochybovat. Nelze pochybovat ani o tom, že společnost v zájmu vlastní ochrany, ale i za účelem vlastní prosperity, projevy určitého násilí (zejména skupinového) užívá, ospravedlňuje a zaštiťuje celospolečenským zájmem, vírou apod. Mnohé společnosti dokonce na násilí zakládají svoji existenci, upevnění moci a individuální násilí směřující k jejich podpoře pak vidí jako nezbytné a správné.

Náš pokus o zmapování současného stavu násilí, násilné kriminality z pohledu českých kriminologů, soudních lékařů a penologů, je sice dosti úzce zaměřen a názory mají spíše charakter osobního stanoviska – zobecnění dle našeho názoru není možné – ale věříme, že snad přispěje novými poznatky i případnými kritickými tvrzeními do možné následné diskuze, jak násilnou kriminalitu vidět objektivněji, protože jen poznanému jevu můžeme účinně čelit.

Jako cíl naší práce jsme si vytyčili popsat fenomén násilí z širšího pohledu a zevrubněji popsat současný stav násilné kriminality v České republice z nám dostupných pramenů. Věříme, že předchozí text tento cíl naplnil.

Skutečný život však na vědecké názory zpravidla nebere ohled, odborné knihy nečte a dokáže vždy a všechny, včetně odborníků, ty nejvíce, překvapit.

Summary

Manifest examples of violence enjoy considerable attention in the Czech media (including Internet news servers). The professional community in relevant fields devotes much less attention to the matter of violence. When the professional press addresses violence, or else aggression or aggressiveness, this tends to concern cases of domestic violence. The overall approach to the causes, manifestations and to identifying definitions of what we understand under the terms violence and aggression, including providing the theoretical starting points of all of the above terms, has, with certain exceptions, been adopted by Czech professionals from foreign professional literature.

The prevailing, inconsistent attitude towards violence (aggression, violent behaviour, hostility) is becoming more intense in society as regards dealing with specific manifestations of violence that overstep the mark tolerated by society and are therefore punishable under the law, i.e. violent criminality.

In professional literature, the term “**violent criminality**” has never been and is still not understood in universally in the same way. Not even Czech penal laws cite crimes of a violent nature as one single group. Although, unlike its forerunner, the penal code applicable as of 1 January 2010 places crimes against life and health in the first chapter of a special section thereof, we find violent crime in almost all other chapters of that same penal code: in the second, third, fourth, seventh, eighth, ninth and tenth. As a rule, the most dangerous forms of violence are contained in the last chapter – thirteen: crimes against humanity. Many further crimes also tend to be committed in a violent manner, even if such violence or threat does not constitute the essence of the crime in question. We find the same grey areas too in the statistics issued by all criminal justice authorities. In some commentaries – e.g. that of the Supreme Public Prosecution Office, we can come across the label violent criminality, but this primarily refers to crimes that appear in the first chapter of the special section of the penal code and therefore markedly differs from the interpretation in materials issued by the MoI CR.

This publication, following up on previous ICSP studies, presents new findings concerning violence and the results of research, the **subject** of which was violent crime, in the current interrelationships between such findings, reflexion on violence from the viewpoint of theorists from the Czech Republic and abroad – subjective attitudes of persons who encounter violence and its perpetrators, or the consequences of violent acts in the course of their occupation. The **objective** of the research was to describe the phenomenon of violence in a wider social context, including its tangible manifestations in the form of violent criminality in the Czech Republic; concretely to identify any quantitative and qualitative changes evident from analysis of the statistic data published by criminal justice authorities, to establish whether there really is an increase in brutality and ruthlessness in the violent behaviour of perpetrators, including the use of excessive violence by means of a questionnaire presented to experts/specialists from various professions that have long-term experience of violent criminality and its consequences.

To achieve this objective, the following **methods and techniques of criminological research** were employed:

- 1) Analysis of statistical data on cases of violent crime on police record that occurred between 2005 and 2014, including a description of their structures, a breakdown of the perpetrators and their victims and the consequences of violent attacks.
- 2) Analysis of statistical data and materials concerning criminal justice, primarily Reports on the activities of public prosecutors between 2005 and 2014, including commentaries in the separate reports, Czech Ministry of Justice Year Books etc.
- 3) Study of Czech and foreign literature addressing the phenomenon of violence (aggression, aggressiveness, hostility) published over the last few years.
- 4) Study of available official sources addressing violent criminality: Reports on the situation in the field of domestic security and public order for the years studied, etc.
- 5) Processing of data obtained using specially created questionnaire for experts from the ranks of forensic doctors (expert witnesses) and criminal police officers working in the violent crimes unit, a questionnaire focused primarily on changes in the intensity of recorded violent crime (murders, intentional bodily harm, robberies, extortion, abuse of persons in a common household).

Where the conditions of the research permitted, the above methods were supplemented by interviews with criminalists on the topic of contemporary violent crime.

- 6) The research was broadened (as against the plan) by an analysis of violence committed by the prison inmates, both retrospectively and currently, addressing men and women separately.

The following terms have been used in the text of this publication:

Aggression – this term is used in the study to identify the **behaviour (actions) of an individual or a group of persons** who knowingly (intentionally) cause harm, forcefully restricts freedom and harms other people or objects. (Acts of aggression may be committed by an individual, a group of people or even by the State).

Aggressiveness is an **inherent readiness** to act aggressively (a character trait), a tendency towards aggressive behaviour which can take various forms. It is a natural and essential characteristic of animals for their survival. It is a manner of reaction in the case of fear, frustration, but it is also hereditary.

Brutality is a **mental property** that manifests itself in conscious, remorseless behaviour directed at causing pain to other people with the purpose of achieving the perpetrator's intended goal (in which case brutality is merely a means). In many cases, the parallel or even the sole goal may be satisfaction from the mere act of harming another person (or animal), to abuse them.

Hostility – an unfriendly **attitude** to people in general. This term is used mainly by forensic psychologists for identifying people remarkable for their unfriendly attitude, malice towards people linked with feelings of resentment, suspicion and anger, with a paranoid and hostile personality.

Violence – in the study, this is often used as a synonym for the term aggression, i.e. **behaviour of an individual or group of persons** that knowingly (intentionally) causes harm (not only physical harm), forcedly restricts freedom and harms other people or objects.

Violent Criminality

Violent criminality is a term used primarily by the Police of the Czech Republic and may be defined by what constitutes the crimes included under this term by the police and identified by the police's tactical and statistical classification of crimes defined by articles of the applicable penal code (a list of crimes identified by the police as being violent appears in table 1). Since quantitative analysis of violent criminality in this study is based mainly on police statistics, **what falls under the term violent crime is identical to the police interpretation.** Unless specified otherwise in the text, **perpetrators of violent crimes are understood to include persons with criminal responsibility from a point of view of criminal law, i.e. sane persons and those over the age of 15 years old.**

In view of the vast quantity of data processed in electronic form in criminal statistics (approx. 1,500 pages for the past year) lacking any detailed commentary, the use of statistics from the criminal authorities for necessary synthesis of findings concerning criminal phenomena in the Czech Republic and methods of reaction against them (completely ignoring the matter of latent criminality) is becoming problematic.

In order to explain the paradoxes found, we must use field workers – experienced experts who alone generally help to elucidate certain statistically surprising turnabouts.

The problematic nature of interpretation of certain findings in the criminal authorities' analytic materials eventually led to a plan for the task of searching for answers to fundamental questions about contemporary violent criminal activity by collecting facts and opinions on the current situation and development trends in violent criminality.

Official materials from the Ministry of the Interior of the Czech Republic, the Supreme Public Prosecutor's Office etc. highlight a sharp drop in violent criminal activity over the past years. The number of both murders and robberies on record has fallen significantly. As in previous years we may read in materials that in 2015, the Police of the Czech Republic has registered a higher level of brutality in the attacks made by youths. "Attacks using weapons and rash behaviour resulting in the most serious of crimes are no exception."

Over the past decade, **as against only a slight drop in solution of such crimes, the number of annually criminally prosecuted known perpetrators of violent crime has fallen by a sharp 4 %** (from 16,000 persons prosecuted in 2005 down to 12,000 in 2014), which applies mainly to perpetrators of robberies. **The most radical fall in numbers** of perpetrators of violent crimes on police record **concerns youth offenders.** In 2005, 1,027 youths were prosecuted for violent criminality, while in 2014 this number had fallen to 529 youths, which represented approx. 4 % of all persons prosecuted for violent crime in 2014⁴³. For comparison: the proportion of youths amongst perpetrators of robberies in 2014 was 10.4 %, amongst perpetrators of intentional bodily harm 5 % and in the case of property criminality 3.5 % (MoI, 2015) / (MV, 2015). Known child perpetrators (under the age of 15 years old) of robberies, intentional bodily harm and extortion on record

⁴³ The proportion of youths to all perpetrators prosecuted in 2014 was 2.3 %.

numbered approx. 300 persons (while in 2005 this number was ten times higher at over 3,000). For illustration, in 2014 there were altogether almost 1,000 perpetrators of violent criminality under the age of 18. Murder was committed by 3 of them – all youths.

Of the groups under scrutiny, **most violent crimes over the past years were committed by criminal recidivists**. They account for more than half of known perpetrators in the case of robberies, murders and almost half in the case of intentional bodily harm.

Numbers of victims of violent crimes, both of those that figure most often in the annually high number of victims on record with the police and of those with smaller numbers of victims, have **fluctuated variously** over the past ten years. **Exceptions to this were victims of robberies** where a longer-term, uninterrupted, **sustained downward tendency** is apparent, particularly over the last five years of the decade studied. **A smaller number of murder victims is also apparent** during the second half of the decade as opposed to the first. This fall however is not part of a sustained downward tendency, as it is in the case of robbery.

Analysis of the ten-year development of numbers of victims of selected violent crimes showed that although the numbers of victims underwent various fluctuations, for the most part during for the decade under scrutiny they did not indicate any stable long-term tendencies towards change, either upwards or downwards.

Questionnaire survey and its results

The fundamental impulse for conducting the research were frequent claims even by the professional public that, **on the one hand, perpetrator aggressiveness is rising sharply** (they often attack at a time when the victim is defenceless, unconscious etc.), i.e. in situations where for the attacker aggressiveness is unnecessary and senseless, and **on the other hand the age of perpetrators is falling** (it is no coincidence that the ministry of education is currently considering a change in the law due to growing aggressiveness in those below the age of majority). Such a situation is, in the eyes of substantial numbers of those involved in criminal proceedings and also of forensic doctors, regarded as a growing problem where police statistics are lagging behind reality. “In other words, we all know about it, but it is not visible in the publications of the “competent” professional authorities”. The estimated rise in aggressiveness is therefore put into the broader context of common problems of the so-called “postmodern society” – the disappearance of the elite, the absence of role models and vision to the future, the crisis of the family, absolutisation of performance and growth, the absence of morals, general vulgarisation and reversion of society to slobbery, the destruction of culture, disappearance of empathy, the cult of money and success, the growth of the gutter press.

We drew upon approx. 100 experienced investigators from the Criminal Police of the Czech Republic focused on violent crime (more than 5 years' service in this specialised unit) and all Czech doctors working with the courts. Subsequently 6 public prosecutors, 2 judges and 2 employees of the Prague Police Academy – according to our criteria, all were experts on violent crime. For comparison we also approached Slovak criminalists, but we received just 3 completed forms from the city of Prešov. The questionnaires were distributed to all respondents at the end of 2014 and the beginning of 2015.

The goal of this part of the survey was to establish whether, in the eyes of the experts, brutality and the abandon used in violent attacks of has actually increased over the past years. The questionnaire was distributed in considerable numbers, but the response rate was low. This was on the one hand due to scepticism of criminalists, lawyers and doctors regarding similar projects, and on the other hand a certain jadedness from incessant completion questionnaires from all directions. We must confirm these last claims from our own experience. Some of those approached warned us of the pointlessness of similar projects. Despite this, we chose this method because we are of the opinion that rather than presenting our own opinions or to merely accept the opinions published in the media, it is better to turn to experts who are willing to complete a questionnaire here or there and who understand that this is one of the few practical methods of learning the opinion of the professional public in the greatest number of regions. At the same time, by admitting to such a method of data collection, although we might be limiting the usefulness of the opinions learnt due to greater generality, we can still substantiate the opinions of more than 100 experts in the violent crime unit, which certainly holds greater value than speculation over departmental statistics.

The questionnaire was anonymous and was submitted for completion by one of the co-authors (MUDr. Havel) to all expert witness doctors in the field forensic medicine (approx. 80 persons) – just 10 questionnaires were returned. Via the Police Academy, the questionnaire was distributed to criminalists working in the violent criminality unit – just 78 questionnaires were returned. In addition to these, the questionnaire was completed by 3 criminalists from the Department of Criminal Police of the County Police Force Directorate in Prešov, 2 judges and a total of 6 persons from 2 violent crime senates at the Supreme Public Prosecution Office in Prague (penal department). A further 2 questionnaires were completed by PA employees – experts on violent crime. I.e. all together this meant 101 correctly completed questionnaires. **The tables contain data processed from 98 questionnaires (from Czech respondents) divided into three groups: criminalists, forensic doctors, others together with public prosecutors. The answers from our Slovak colleagues are displayed beneath each table simply as extra information to the findings.**

The findings from the questionnaire were processed for each group separately. In the course of processing and afterwards, the findings were supplemented by interviews with certain respondents.

The answers to the basic questions of the questionnaire divided respondents into 2 groups of roughly the same size, regardless of their profession. One group contains respondents that disagree with the frequently presented claim that the intensity of violent criminality has been rising over the past years, and a second group is formed of those who agree with such a claim. We had expected a greater prevalence of answers agreeing with the publicly presented opinion that violence in society is on the rise and brutality is increasing. However, the result did not surprise us; the authors of the survey itself do not hold firm opinions with regard to evaluating the level of violent behaviour and, after completing research and processing all materials, in the end they tended towards the opinion of one of our respondents among the criminalists, that the current situation in the Czech Republic in comparison with times past is not remarkable as concerns exceptional acts of violence. In comparison with the 1990s, the situation concerning violent

criminality has calmed and stabilised. The excessive rise in violence, the use of unusual items of attack, firearms, a massive rise in the numbers of murders, intentional bodily harm etc. is something that belonged to the last decade of the last century.

But our times are not calm, fears about the near future are growing in society and so it might happen that we might have to rethink our the attitude to violence in this country and elsewhere in the not too distant future, find alternative solutions to conflict situations that do not involve the use of violence, and learn how to combat new criminal phenomena.

Only after processing the research task did we realise that the perpetrators of violent crimes together with perpetrators of property crimes constitute the mainstay of criminal recidivism and so it is important to study not just violence itself, but also the reasons behind the same offenders repeating their actions, the efficacy of the sentences given and the efficacy and manner of implementation of the most stringent sentences – i.e. serving unconditional prison sentences and options for how to prevent repetition of violent crimes under the current circumstances. **Therefore we have attempted to collect the opinions of experienced penologists about violence in prisons**, although experience in this area is considered undesirable in the field of penology.

In the end, we (the authors of the study and the survey) arrived at the relatively unanimous opinion that violence (violent criminality) is a topic that is very hard to pin down, or at least that is the conclusion at which we arrived in the course of our work on this publication. The use of statistics to describe what form the violence takes, the frequency of its occurrence, the dynamics of its development, identifying changes in violence as influenced by spatio-temporal development is insufficient to paint a clear picture, because the bounds of the phenomenon of violence are very vague and hard to set. Not even professional literature in the fields of psychiatry, psychology, sociology and politics from home or abroad contribute anything clear towards the issue of violence, not even a firm opinion on which to build (that would provide a topic for expert discussion). Aggression, which is often seen as a synonym for violence, is part of all of our lives to some extent, either from a point of view of self-defence against violence from others or protection of other people from criminal attack, defending the weak from those who are stronger etc. And the line where violence becomes a pointless attack, motivated by pure selfishness, is hard to define, let alone prove.

The influence of society and the accepted culture on the attitude to violence, manifestations thereof, its restriction, and also chastisement of socially unacceptable violence, but also the influence of society on forming a scientific opinion of violence cannot be denied. Nor can it be denied that, for its own defence, but also to achieve prosperity, society employs, justifies and condones certain types of (especially group) violence as being in the general interest of society, for religious reasons etc. Many societies even base their existence on, and impose their authority with violence and individual acts of violence aimed at supporting them is seen as necessary and right.

Although our attempt at mapping the current level of violence and violent crime through the eyes of criminologists, forensic doctors and penologists has a fairly narrow focus and opinions are more a matter of personal standpoint – any generalisation

is impossible in our opinion – but we are confident that it will contribute to potential subsequent discussion on how to regard violent criminality more objectively with its new findings and potentially critical claims, because only by knowing one's enemy can one combat it more effectively.

The target we set ourselves was to define the phenomenon of violence from a broader range of viewpoints and to describe in more detail the current situation with respect to violent criminality in the Czech Republic according to the sources available to us. We believe that the preceding text achieved that target.

However, real life rarely takes scientific opinions into account, does not read professional literature and always manages to surprise us all, especially the experts.

Translated by: Presto

Použité prameny

- BEST, J. (1999). *Random violence: how we talk about new crimes and new victims*. Berkeley: University of California Press.
- BLATNÍKOVÁ, Š., & NETÍK, K. (2007). *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*. Praha: IKSP.
- BLATNÍKOVÁ, Š., FARIDOVÁ, P., & ZEMAN, P. (2014). *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost*. Praha: IKSP.
- BUSS, A. H. (1961). *The psychology of aggression*. US: John Wiley and sons Inc.
- COID, J., YANG, M., ULLRICH, S., ROBERT, A., MORAN, P., BEBBINGTON, P., . . . HARE, R. (3 2009). Psychopathy among prisoners in England and Wales. . *International Journal of Law and Psychiatry*, stránky 134–141.
- COLLINS, R. (2008). *Violence: A micro-sociological theory*. Oxford: Princeton University Press.
- CUNNINGHAM, H. R., & BERRY, W. F. (2012). *Handbook on the Psychology of Violence*. New York: Nova Science Publisher.
- ČERMÁK, I. (1999). *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta.
- ČERMÁK, I., HŘEBÍČKOVÁ, M., & MACEK, P. (2003). *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav AV ČR.
- ČÍRTKOVÁ, L. (2006). *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- ELIAS, N., & a kol. (1994). *The civilizing process: sociogenetic and psychogenetic investigation*. Malden: Blackwell Publishers.
- EWALD, U. (2000). Criminal victimization and social adaption in modernity. V H. a. (ed.), *Crime, risk and insecurity*. London: Routledge.
- FARMER, P. (2004). *Pathologies of Power Health, Human Rights, and the New War on the Poor*. Berkeley: University of California Press.
- FERRARO, K. F. (1995). *Fear of crime: interpreting victimization risk*. Albany, NY: State University of New York Press.
- FOUCAULT, M., & kol. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison*. New York: Vintage books.
- GELLES, R. (1997). *Intimate violence in families*. Thousand Oaks: SAGE.
- GERBNER, G., & kol. (issue 3. vol. 30 1980). The Mainstreaming of America: Volence Profile. *Journal of Communication*, stránky 10–29.
- GRUMLÍK, R., & UHLÍŘ, F. (1 1992). Brutalita ve vražedném útoku. *Československá kriminalistika*.
- GŘIVNA, T. (6. 2003). Privilegované skutkové podstaty de lege lata a de lege ferenda. *Trestní právo*, stránky 5–7.
- HARSA, P., ŽUKOV, I., & CSÉMY, L. (8. 2008). Možnosti posuzování a měření agresivity psychiatrických pacientů pomocí osobnostních dotazníků. *Čes. a slov. psychiatrie*, stránky 405–411.
- HARTL, P. (1996). *Psychologický slovník*. Praha: Budka.
- HEARN, J. (issue 2. vol. 61 2012). The sociological significance of domestic violence: Tensions, paradoxes and implications. *Current Sociology*, stránky 152–170.
- HEIDENSOHN, F., SILVESTRI, G., GORDON, C., & MILLER, P. (1996). *Women and crime: risk-transfer war and its crisis in Iraq* (2 nd ed.. vyd., Sv. Women in society). Basingstoke: Macmillan.
- HERETIK, A. (1999). *Extrémna agrésia I. Forenzná psychologia vraždy*. Nové Zámky: Psychoprof.
- HERETIK, A. (2004). *Forenzná psychologia*. Bratislava: SPN.

- HINTERLEHNER, H., & FARRALL, S. (issue 1. vol. 23 2013). Testing two related models. *International Criminal Justice Review*, stránky 5–24.
- HOŘÁK, J. (2. 2007). Úmyslná úsmrcení de lege ferenda. *AUC-Iuridica*, stránky 133–141.
- HOŘÁK, J. (2011). *Trestněprávní a kriminologické aspekty vražd*. Praha: UK Praha, právnická fakulta.
- HÖSCHL, C., LIBIGER, J., & ŠVESTKA, J. (2004). *Psychiatrie*. Praha: Tigris.
- JEWKES, Y. (2004). *Media and crime: media influence and public understanding of sexual violence against children* (Issues in society.. vyd.). Thousand Oaks: SAGE.
- JIRIČKA, V. (3 2014). Terapie zaměřená na trestný čin. *České vězeňství*, stránky 14–16.
- KALDOR, M. (2006). *New and old wars: Organized Violence in a Global Era*. Chicago: Polity press.
- KELLY, E. (2003). *Domestic Violence and the politics of privacy*. Ithaca: Cornell University Press.
- KITZINGER, J. (2004). *Framing abuse: media influence and public understanding of sexual violence against children* (Issues in society. vyd.). Maidenhead, England: Pluto Press.
- KOHOUTEK, R. (17. červen 2012). *rudolfkohoutek.blog.cz*. Načteno z *Blog.cz*: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1206/teorie-agrese>
- KOUKOLÍK, F. (2006). *Sociální mozek*. Praha: Karolinum.
- KRUG, E. G., MERCY, J. A., ZWI, A. B., & DAHLBERG, L. L. (issue 9339. vol. 360 2002). The world report on violence and health. *The Lancet*.
- KUNIK, M. S. (71 2010). Causes of aggressive behavior in patients with dementia. *Journal of Clinical Psychiatry*, stránky 1145–1152.
- LaGRANGE, R., FERRARO, K., & SUPANCIC, M. (issue 3. vol. 29 1992). Perceived Risk and Fear of Crime: Role of Social and Physical Incivilities. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, stránky 311–334.
- LÁTALOVÁ, K. (63 2009). Bipolar disorder and aggression. *International Journal of Clinical practice*, stránky 889–899.
- LÁTALOVÁ, K. (2013). *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing.
- LHOTSKÝ, J. (září 2011). Mezinárodní trestní soud a vývoj právní úpravy zločinu agrese v mezinárodním právu. *Právník*, stránky 878–880, 887.
- MAREŠOVÁ, A. (1995). *Etiologie násilných projevů organizované kriminality*. Praha: IKSP.
- MAREŠOVÁ, A. (2004). *Násilí uplatňované organizovanými skupinami a organizovaným zločinem (analýza vybraných případů vražd a vydírání)*. Praha: IKSP.
- MARTÍNEK, Z. (26. 6 2015). *Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí*. Načteno z *clanky.rvp.cz*: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/17907>
- MARTINKOVÁ, M. (1995). *Výskyt některých forem násilného a sociálně nežádoucího jednání rodičů vůči dětem při výchově v rodině*. Praha: IKSP.
- MARTINKOVÁ, M. (1997). *Špatné zacházení s dětmi a mladistvými v rodině. (Kriminologická analýza vybraných pravomocně skončených věcí v roce 1994.)* Praha: IKSP.
- MARTINKOVÁ, M., SLAVĚTÍNSKÝ, V., & VLACH, J. (2014). *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí*. Praha: IKSP.
- MARTINKOVÁ, M., VLACH, J., & KREJČOVÁ, S. (2009). *Špatné zacházení s osobami pokročilého věku – se zvláštním zřetelem k domácímu násilí*. Praha: IKSP.
- MARZUK, P. (Juni 1996). Violence, crime and mental illness. How strong a link? *Arch-Gen Psychiatry*, stránky 481–486.
- MEZNÍK, J. (červen 2015). Příspěvek k násilné kriminalitě ve věznicích. (A. Marešová, Tazatel)

- McKIE, L. (2005). *Families, violence and social change*. Maidenhead: Open University Press.
- MUSIL, J. (10. 2004). Český trestní zákon potřebuje diferencovanější skutkovou podstatu úmyslného usmrcení. *Trestní právo*, stránky 10–14.
- MYTHEN, G. (issue 2. vol. 2 2006). Communicating the terrorist risk: Harnessing a culture of fear? *Crime, Media, Culture*.
- Nasilije, agresija, žestokost' (kriminalno-psychološkoje issledovanije). (1990). Moskva: VNIIPUZP.
- NETÍK, K. (1991). *Kriminální agresor*. Praha: Řed. SNV.
- NOVÁK, J. (červen 2015). Násilí ve věznicích pro muže. (A. Marešová, Tazatel)
- NOVOTNÝ, O. J., & a kol. (2004). *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing.
- OSMANČÍK, O., & a kol. (1992). *Násilná kriminalita*. Praha: IKSP.
- PAÉZ, D. (2004). *Psychología social, cultura y educación*. Madrid: Pearson Educación.
- PALMER, S. H. (1972). *The Violent Society*. New Haven: Rowman & Littlefield.
- PETRUSEK, M. (. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- POKLAD, V. (2015). THE GLOBAL ANOMIA AND ITS CONSEQUENCES. V KOLEKTIV, *Prestupnost' i socialnyj kontrol v obščestve postmoderna* (stránky 103–108). Sankt-Peterburg: Alef Press.
- PONĚŠICKÝ, J. (2005). *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: TRITON.
- PONĚŠICKÝ, J. (4.2.2010). *s Janem Ponesickým o agresi národní hrdosti a psychologii moci*. Načteno z hn.ihned.cz: <http://deniceksv.webgarden.cz/rubriky/psychologie/jan-ponesicky>
- PREZIDIUM, P. (21.8.2015). *policie.cz*. Načteno z statistických přehledů kriminality za rok 2014: www.policie.cz
- Reducing Risks, Promoting Healthy Life* (2002) (The world health report. vyd.). Geneva: WHO
- REISS, A. J., & ROTH, J. A. (1993). Understanding and preventing violence panel on understanding and control violent behavior. *Commission on Behavioral and Justice Sciences and Education*. Washington: National Academy Press.
- ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, I., & TOMÁŠEK, J. (2005). *Výzkum trestného činu loupeže v Praze*. Praha: IKSP.
- SESSAR, K., & KERNER, H.-J. (1991). *Developments in crime and crime control research: German studies on victims, offenders and the public*. New York: State University of New York Press.
- SHAUGHNESSY, J., & JENNIFER, D. (issue 3. vol. 22 2005). Promoting non-violence in schools: The role of cultural, organizational and managerial factors. *Educational and Child Psychology*.
- SHAW, M., BURCHELL, G., GORDON, C., & MILLER, P. (2005). *The new western way of war: risk-transfer war and its crisis in Iraq* (3rd.ed.. vyd.). Malden: MA: Polity.
- SMITH, M. (issue 1. vol. 3 1988). Women's fear of violent crime. *Journal of Family Violence*, stránky 29–38.
- STARK, E. (2007). *Coercive control the entrapment of women in personal life*. Oxford: Oxford University Press.
- Statistická ročenka kriminality*. (2015) Praha: MSp.
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky*. (2014) Praha: VS ČR.
- STEVENS, a., KESSLEROVÁ, I., & STEINACKOVÁ, K. (2007). *Přehled osvědčených postupů při prevenci různých typů násilí v Evropské unii – překlad*. Praha: IKSP – řada Prameny.

- ŠČERBA, F. (3 2013). K některým problémům trestního postihu násilných trestných činů. *Kriminalistika*, stránky 198–207.
- ŠTUDENT, V. (1989). *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: SPN.
- TAMCHYNA, M. (2014). *Depravace osobnosti ve forenzní psychologii*. Praha: Doktorská práce FF UK.
- UNGAR, S. (Issue 2. Vol. 52 2001). Moral panic versus the risk society: the implications of the changing sites of social anxiety. *The British Journal of Sociology*, stránky 271–291.
- URBANOVÁ, M., SILVESTR, M., HUNGR, P., & MILLER, P. (2004). *Ženská delikvence: teoreticko-empirická studie k problému právních postojů a hodnotových orientací delikventních žen* (Sv. 283). Brno: Masarykova univerzita.
- VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J., & a kol. (2012–2. vydání). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H.BECK.
- VEVERA, J., ČERNÝ, M., & KRÁL, P. (4.2.2015). *Agrese a násilné chování*. Načteno z zdravi.e: <http://zdravi.e15.cz>
- WALBY, S. (issue 2. vol. 61 2012). Violence and Society: Introduction to an emerging field of sociology. *Current Sociology*, stránky 95–111.
- WEBER, M., ROTH, G., & WITTICH, C. (1968). *Economy and society: an outline of interpretative sociology*. Berkeley: University of California Press.
- ZAHNÁŠOVÁ, M. (červen 2015). Současný stav násilí v ženských věznicích. (A. Marešová, Tazatel)
- ZAPLETAL, J. (1980). *Úmyslná usmrcení*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při GP ČSSR.
- ZAPLETAL, J., BRABCOVÁ, I., & MAREŠOVÁ, A. (1992). *K problematice trestného činu vraždy*. Praha: IKSP.
- Zpráva o činnosti státních zastupitelství*. (2015) Brno: NSZ ČR.
- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2014 (ve srovnání s rokem 2013)*. (2015) Praha: MV ČR.
- ŽUKOV, I., HOŘÁK, J., FISCHER, S., PTÁČEK R. (2015). Zločiny v afektu – forenzní vyhodnocení – právní komentář. *Česká a slovenská psychiatrie. Forenzní fórum*. (www.cspsychiatr.cz) Praha : Galén.

Příloha

Dotazník pro kriminalisty na úseku násilné kriminality

Jedním z úkolů řešených Institutem pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2012 jsou nové jevy v násilné kriminalitě. Obrácíme se proto tímto dotazníkem na vás, kriminalisty, kteří se s důsledky násilného jednání setkávají bezprostředně, a to po delší dobu, a jsou tak kompetentní posoudit, zda v posledních letech dochází v České republice ke změně oproti době minulé jednak v užitém násilí a jeho důsledcích pro fyzickou schránku oběti, jednak v jeho častějším výskytu. Odpověď vyjadřující vaše osobní zkušenosti, prosím zatrhněte, případně uveďte slovní vyjádření.

1. **Porovnáte-li situaci v posledních cca 10 letech, myslíte si, že častěji než dříve dochází k větší devastaci těl obětí napadení? (Tedy, že pachatelé při stejném druhu kriminálního jednání dříve oběť zraňovali méně?)**
 - Ano, devastace je větší
 - Ne
 - Nevím
2. **Domníváte se, že častěji než dříve se pachatel snaží oběti svého útoku ublížit co nejvíce?**
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
3. **Domníváte se, že oproti dřívějšímu se vyskytují útoky zaměřující se na určité části těla?**
 - Ano. Uveďte na jaké?
 - Ne
 - Nevím
4. **Jsou následující typy zranění častější nyní než dříve?**
 - a) Bodné, řezné, sečné, bodnořezné
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 - b) způsobené rukou
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 - c) nohou, (*kopem*)
 - Ano
 - Ne
 - Nevím

d) škrčením

- Ano
- Ne
- Nevím

e) dušením

- Ano
- Ne
- Nevím

f) utopením, topením

- Ano
- Ne
- Nevím

g) střelnou zbraní

- Ano
- Ne
- Nevím

h) méně obvyklými předměty, způsoby

- Ano. Uveďte jakými?
- Ne
- Nevím

5. Jsou násilné útoky, častěji než dříve, páchány

a) střelnou zbraní

- Ano
- Ne
- Nevím

b) dopravním prostředkem (autem, motorkou apod.)

- Ano
- Ne
- Nevím

c) technickými prostředky užívanými v domácnosti, stavebnictví atd. (sekačkou, pilou, el. proudem)

- Ano
- Ne
- Nevím

d) výbušninami

- Ano
- Ne
- Nevím

- e) jedem, drogami, prášky – léčivy
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 - f) sražením z výšek (skal, balkónů, oken, ze schodů)
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 - g) Jinak – jak?
6. **Myslíte si, že dochází častěji než dříve k záměrnému, ale z hlediska cíle deliktu už nadbytečnému, zranění oběti?**
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 7. **Lze v současnosti očekávat u obětí častěji celoživotní fyzické následky násilného kriminálního útoku?**
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
 8. **Setkáváte se s nějakými maskovacími technikami ze strany pachatelů násilných útoků (aby to nezanechalo na první pohled znatelnou stopu na těle oběti apod.)**
 - Ano. Jakými?
 - Ne
 - Nevím

Zvláštní oblastí je násilí v domácnosti

9. **Obecně, je na fyzických zraněních z domácího násilí něco specifického ve srovnání s ostatní násilnou trestnou činností?**
 - Ano. Co?
 - Ne
 - Nevím
10. **Jsou fyzická zranění nyní v rámci domácího násilí závažnější než dříve?**
 - Ano
 - Ne
 - Nevím
11. **Jakou část vaší klientely v procentech tvoří případy domácího násilí? (Odhadněte)**

Pachatelé (z případů které znáte):

12. Zvyšuje se podíl žen pachatelek násilí mezi pachateli fyzického násilí?

- Ano
- Ne
- Nevím

13. Má násilí užívané ženami ve srovnání s násilím mužů nějaká specifika?

- Ano. Jaká?
- Ne
- Nevím

14. Mezi pachateli fyzického násilí – zvyšuje se podíl dětských pachatelů násilí?

- Ano
- Ne
- Nevím

15. Má násilí užívané dětmi do 15 let ve srovnání s násilím dospělých nějaká specifika?

- Ano. Jaká?
- Ne
- Nevím

16. Mezi pachateli fyzického násilí – zvyšuje se podíl mladistvých pachatelů násilí?

- Ano
- Ne
- Nevím

17. Má násilí užívané mladistvými, ve srovnání s násilím dospělých nějaká specifika?

- Ano. Jaká?
- Ne
- Nevím

18. Zvyšuje se podíl pachatelů – seniorů (osob starších 60 let) mezi pachateli násilí?

- Ano
- Ne
- Nevím

19. Má násilí užívané pachateli – seniory nějaká specifika?

- Ano. Jaká?
- Ne
- Nevím

20. Podle Vašich zkušeností, zvyšuje se mezi pachateli fyzického násilí podíl členů některých specifických skupin obyvatel?

- Ano. Jakých skupin?
- Ne
- Nevím

Oběti:

21. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků děti do 15 let (včetně kojenců)?

- Ano
- Ne
- Nevím

22. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků mladiství chlapci?

- Ano
- Ne
- Nevím

23. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků mladistvé dívky?

- Ano
- Ne
- Nevím

24. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků dospělí muži?

- Ano
- Ne
- Nevím

25. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků dospělé ženy?

- Ano
- Ne
- Nevím

26. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků senioři – muži?

- Ano
- Ne
- Nevím

27. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků seniorky – ženy?

- Ano
- Ne
- Nevím

28. Jsou častěji než dříve oběťmi násilných útoků členové některých specifických skupin obyvatel?

- Ano. Jakých?
- Ne
- Nevím

29. Uvedte prosím dobu (počet let) Vaší praxe na úsečku násilné kriminality:

Velice Vám děkujeme za čas věnovaný vyplnění našeho dotazníku.

Kontakt na autorku pro případné dotazy: *amaresova@iksp.justice.cz*

O závěrech z našeho výzkumu budeme všechny, kteří vyplnili dotazník, informovat odkazem na studii Institutu pro kriminologii a sociální prevenci věnovanou získaným poznatkům o nových jevech v násilné kriminalitě, dostupnou na internetu, příp. o příspěvcích zpracovaných pro odborné časopisy.

Násilná kriminalita v nejisté době

Autoři: Alena Marešová
Radovan Havel
Milada Martinková
Miroslav Tamchyna

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost
Design: addnoise.org
Sazba: Metoda spol. s r.o. Brno
Tisk: Reprocentrum, a.s., Blansko
Dáno do tisku: říjen 2015
Vydání: první
Náklad: 200 ks

